వేమూరీ దుర్గానాగేశ్వర రావుగారు స్మృతి గ్రన్థావలీ

ఆయుర్వేద శాస్త్ర శృఙ్ఖలా

మాధవనిదానసంహితా

మాధవనిదాన్ సంహితా

పఞ్చనిదానలక్షణమ్

ప్రణమ్య జగదుత్పత్తిస్థితిసంహారకారణమ్
స్వర్గాపవర్గయోర్ద్వారం త్రైలోక్యశరణం శివమ్ ౧
నానామునీనాం వచనైరిదానీం సమాసతః సద్భిషజాం నియోగాత్
సోపద్ర వారిష్టనిదానలిఙ్గో నిబధ్యతే రోగవినిశ్చయోఽయమ్ ౨
నానాతన్త్రవిహీనానాం భిషజామల్పమేధసామ్
సుఖం విజ్ఞాతుమాతఙ్కమయమేవ భవిష్యతి 3
నిదానం పూర్వరూపాణి రూపాణ్యుపశయస్తథా
సంప్రాప్తిశ్చేతి విజ్ఞానం రోగాణాం పఞ్చధా స్మృతమ్ ౪
నిమిత్తహేత్వాయతన ప్రత్యయోత్థానకారణైః
నిదానమాహుః పర్యాయైఃప్రాగ్రూపం యేన లక్ష్యతే ౫
ఉత్పిత్సురామయో దోషవిశేషేణానధిష్ఠితః
లిఙ్గమవ్యక్తమల్పత్వాద్ వ్యాధీనాం తద్యథాతథమ్ ౬
తదేవ వ్యక్తతాం యాతం రూపమిత్యభిధీయతే
సంస్థానం వ్యఞ్జనం లిఙ్గం లక్షణం చిహ్నమాకృతి ౭

హేతువ్యాధివిపర్యస్త విపర్యస్తార్థకారిణామ్
ఔషధాన్నవిహారాణాముపయోగం సుఖావహమ్ ౮
విద్యాదుపశయం వ్యాధేః స హి సాత్మ్యమితి స్మృతః
విపరీతోఽనుపశయో వ్యాధ్యసాత్మ్యమితి స్మృతః ౯
యథా దుష్టేన దోషేణ యథా చానువిసర్పతా
నిర్వృత్తిరామయస్యాసౌ సంప్రాప్తిర్జాతిరాగతిః ౧౦
సంఖ్యావికల్పప్రాధాన్య బలకాలవిశేషతః
సా భిద్యతే యథాఽత్రైవ వక్ష్యతేఽష్టౌ జ్వరా ఇతి ౧౧
దోషాణాం సమవేతానాం వికల్పోంఽశాశకల్పనా
స్వాతన్త్ర్యపారతన్త్ర్యాభ్యాం వ్యాధేః ప్రాధాన్యమాదిశేత్ ౧౨
హేత్వాదికార్త్స్న్యావయవైర్బలాబల విశేషణమ్
నక్తందినర్తుభుక్తాంశైర్వ్యాధికాలో యథామలమ్ ౧౩
ఇతి ప్రోక్తో నిదానార్థః స వ్యాసేనోపదేక్ష్యతే
సర్వేషామేవ రోగాణాం నిదానం కుపితా మలాః ౧౪
తత్ప్రకోపస్య తు ప్రోక్తం వివిధాహితసేవనమ్
నిదానార్థకరో రోగో రోగస్యాప్యుపజాయతే ౧౫
తద్యథా జ్వరసన్తాపాద్రక్తపిత్తముదీర్యతే
రక్తపిత్తాజ్జ్వరస్తాభ్యాం శోషశ్చాప్యుపజాయతే ౧౬
ప్లీహాభివృద్ధ్యా జఠరం జఠరాచ్ఛోథ ఏవ చ
అర్శోభ్యో జాఠరం దుఃఖం గుల్మశ్చాప్యుపజాయతే ౧౭
దివాస్వాపాదిదోషైశ్చ ప్రతిశ్యాయశ్చ జాయతే
ప్రతిశ్యాయాదథో కాసః కాసాత్ సంజాయతే క్షయః
క్షయో రోగస్య హేతుత్వే శోషస్యాప్యుపజాయతే ౧౮
తే పూర్వం కేవలా రోగాః పశ్చాద్ధేత్వర్థకారిణః

కశ్చిద్ధి రోగో రోగస్య హేతుర్భూత్వా ప్రశామ్యతి ౧౯
న ప్రశామ్యతి చాప్యన్యో హేతుత్వం కురుతేఽపి చ
ఏవం కృచ్ఛ్రతమా నౄణాం దృశ్యన్తే వ్యాధిసంకరాః ౨౦
తస్మాద్యత్నేన సద్వైద్యైరిచ్ఛద్భిః సిద్ధిముద్ధతామ్
జ్ఞాతవ్యో వక్ష్యతే యోఽయ జ్వరాదీనాం వినిశ్చయః ౨౧
అథ జ్వరనిదానమ్
దక్షాపమానసంక్రుద్ధరుద్ర నిః శ్వాససంభవః
జ్వరోఽష్టధా పృథగ్ద్వన్ద్వసంఘాతాగన్తుజః స్మృతః ౧
మిథ్యాహారవిహారాభ్యాం దోషా హ్యామాశయాశ్రయాః
బహిర్నిరస్య కోష్ఠాగ్నిం జ్వరదాః స్యూ రసానుగాః ౨
స్వేదావరోధః సన్తాపః సర్వాఙ్గగ్రహణం తథా
యుగపద్యత్ర రోగే చ స జ్వరో వ్యపదిశ్యతే ३
శ్రమోఽరతిర్వివర్ణత్వం వైరస్యం నయనప్లవః
ఇచ్ఛాద్వేషౌ ముహుశ్చాపి శీతవాతాతపాదిషు ౪
జమ్భాఽఙ్గమర్దో గురుతా రోమహర్షోఽరుచిస్తమః
అప్రహర్షశ్చ శీతం చ భవత్యుత్పత్స్యతి జ్వరే ౫
సామాన్యతో విశేషాత్తు జృమ్భాఽత్యర్థం సమీరణాత్
పిత్తాన్నయనయోర్దాహః కఫాదన్నారుచిర్భవేత్ ౬
రూపైరన్యతరాభ్యాం తు సంసృష్టైర్ద్వన్ద్వజం విదుః
సర్వలిఙ్గసమవాయః సర్వదోషప్రకోపజే ౭
వేపథుర్విషమో వేగః కణ్ఠౌష్ఠపరిశోషణమ్
నిద్రా నాశః క్షవస్తమ్భో గాత్రాణాం రౌక్ష్యమేవ చ ౮
శిరోహృద్గాత్రరుగ్వక్త్రవైరస్యం గాఢవిట్కతా
శూలాధ్మానే జృమ్భణం చ భవన్త్యనిలజే జ్వరే ౯

వేగస్తీక్ష్ణోఽతిసారశ్చ నిద్రా ల్పత్వం తథా వమిః
కణ్ఠౌష్ఠముఖనాసానాం పాకః స్వదేశ్చ జాయతే ౧౦
ప్రలాపో వక్త్రకటుతా మూర్చ్ఛా దాహో మదస్తృషా
పీతవిణ్మూత్రనేత్రత్వం పైత్తికే భ్రమ ఏవ చ ౧౧
స్తైమిత్యం స్తిమితో వేగ ఆలస్యం మధురాస్యతా
శుక్లమూత్రపురీషత్వం స్తమ్భస్తృప్తిరథాపి చ ౧౨
గౌరవం శీతముత్క్లేదో రోమహర్షోఽతినిద్ర తా
స్రోతోరోధో రుగల్పత్వం ప్రసేకో లవణాస్యతా
నాత్యుష్ణగాత్రతాచ్ఛర్దిర్లాలాస్రావోఽవిపాకతా
ప్రతిశ్యాయోఽరుచిః కాసః కఫజేఽక్ష్ణోశ్చ శుక్లతా ౧౩
తృష్ణా మూర్చ్ఛా భ్రమో దాహః స్వప్ననాశః శిరోరుజా
కణ్ఠాస్యశోషో వమథూ రోమహర్షోఽరుచిస్తమః ౧౪
పూర్వభేదశ్చ జృమ్భా చ వాతపిత్తజ్వరాకృతిః
స్తైమిత్యం పర్వణాం భేదో నిద్రా గౌరవమేవ చ ౧౫
శిరోగ్రహః ప్రతిశ్యాయః కాసః స్వేదాప్రవర్తనమ్
సన్తాపో మధ్యవేగశ్చ వాతశ్లేష్మజ్వరాకృతిః ౧౬
లిప్తతిక్తాస్యతా తన్ద్రా మోహః కాసోఽరుచిస్తృషా
ముహుర్దాహో ముహుః శీతం శ్లేష్మపిత్తజ్వరాకృతిః ౧౭
క్షణే దాహః క్షణే శీతమస్థిసన్ధిశిరోరుజా
సాస్రావే కలుషే రక్తే నిర్భుగ్నే చాపి లోచనే ౧౮
సస్వనౌ సరుజౌ కర్ణౌ కణ్ఠః శూకైరివావృతః
తన్ద్రా మోహః ప్రలాపశ్చ కాసః శ్వాసోఽరుచిర్భ్రమః ౧౯
పరిదగ్ధా ఖరస్పర్శా జిహ్వా స్రస్తాఙ్గతా పరమ్
ష్ఠీవనం రక్తపిత్తస్య కఫేనోన్మిశ్రితస్య చ ౨౦

శిరసో లోఠనం తృష్ణా నిద్రా నాశో హృది వ్యథా
స్వేదమూత్రపురీషాణాం చిరాద్దర్శనమల్పశః ౨౧
కృశత్వం నాతిగాత్రాణాం ప్రతతం కణ్ఠకూజనమ్
కోఠానాం శ్యావరక్తానాం మణ్డలానాం చ దర్శనమ్ ౨౨
మూకత్వం స్రోతసాం పాకో గురుత్వముదరస్య చ
చిరాత్ పాకశ్చ దోషాణాం సన్నిపాతజ్వరాకృతిః ౨౩
దోషే విబద్ధే నష్టేఽగ్నౌ సర్వసమ్పూర్ణలక్షణః
సన్నిపాతజ్వరోఽసాధ్యః కృచ్ఛ్రసాధ్యస్తతోఽన్యథా ౨౪
సిప్తమే దివసే ప్రాప్తే దశమే ద్వాదశేఽపి వా
పునర్ఘోరతరో భూత్వా ప్రశమం యాతి హన్తి వా ౧
సప్తమీ ద్విగుణా చైవ నవమ్యేకాదశీ తథా
ఏషా త్రిదోషమర్యాదా మోక్షాయ చ వధాయ చ ౨
సన్నిపాతజ్వరస్యాన్తే కర్ణమూలే సుదారుణః
శోథః సఞ్జాయతే తేన కశ్చిదేవ ప్రముచ్యతే ౨౫
త్రియః ప్రకుపితా దోషా ఉరఃస్రోతోఽనుగామినః
ఆమాభివృద్ధ్యా గ్రథితా బుద్ధీన్ద్రియమనోగతాః ౧
జనయన్తి మహాఘోరమభిన్యాసం జ్వరం దృఢమ్
శ్రుతౌ నేత్రే ప్రసుప్తిః స్యాన్న చేష్టాం కాఞ్చిదీహతే ౨
న చ దృష్టిర్భవేత్తస్య సమర్థా రూపదర్శనే
న ఘ్రాణం న చ సంస్పర్శం శబ్దం వా నైవ బుధ్యతే ౩
శిరో లోఠయతేఽభీక్ష్ణమాహారం నాభినన్దతి
కూజతి తుద్యతే చైవ పరివర్తనమీహతే ౪
అల్పం ప్రభాషతే కిఞ్చిదభిన్యాసః స ఉచ్యతే
ప్రత్యాఖ్యాతః స భూయిష్ఠః కశ్చిదేవాత్ర సిద్ధ్యతి ౫

అభిఘాతాభిచారాభ్యామభి శాపాభిషఙ్గతః
ఆగన్తుర్జాయతే దోషైర్యథాస్వం తం విభావయేత్ ౨౬
శ్యావాస్యతా విషకృతే తథాఽతీసార ఏవ చ
భక్తారుచిః పిపాసా చ తోదశ్చ సహ మూర్చ్ఛయా ౨౭
ఓషధిగన్ధజే మూర్చ్ఛా శిరోరుగ్వమథుః క్షవః
కామజే చిత్తవిభ్రంశస్తన్ద్రా ఽలస్యమభోజనమ్ ౨౮
హృదయే వేదనా చాస్య గాత్రంచ పరిశుష్యతి
భయాత్ ప్రలాపః శోకాచ్చ భవేత్ కోపాచ్చ వేపథుః
అభిచారాభిశాపాభ్యాం మోహస్తృష్ణా చ జాయతే ౨౯
భూతాభిషఙ్గాదుద్వేగో హాస్యరోదనకమ్పనమ్
కామశోకభయాద్వాయుః క్రోధాత్పిత్తం త్రయో మలాః ౩౦
భూతాభిషఙ్గాత్ కుప్యన్తి భూతసామాన్యలక్షణాః
దోషోఽల్పోఽహితసంభూతో జ్వరోత్సృష్టస్య వా పునః ౩౧
ధాతుమన్యతమం ప్రాప్య కరోతి విషమజ్వరమ్
సన్తతం రసరక్తస్థః సోఽన్యేద్యుః పిశితాశ్రితః ౩౨
మేదోగతస్తృతీయేఽహ్ని త్వస్థిమజ్జగతః పునః
కుర్యాచ్చతుర్థకం ఘోరమన్తకం రోగసంకరమ్
సప్తాహం వా దశాహం వా ద్వాదశాహమథాపి వా
సన్తత్యాయోఽవిసర్గీస్యాత్ సన్తతః స నిగద్యతే ౩౪
అహోరాత్రే సతతకో ద్వౌ కాలావనువర్తతే
అన్యేద్యుష్కస్త్వహోరాత్ర ఏకకాలం ప్రవర్తతే ౩౫
తృతీయకస్తృతీయేఽహ్ని చతుర్థేఽహ్ని చతుర్థకః
కేచిద్భూతాభిషఙ్గోత్థం బ్రువతే విషమజ్వరమ్ ౩౬
కఫపిత్తాత్త్రికగ్రాహీ పృష్ఠాద్వాతకఫాత్మకః

వాతపిత్తాచ్ఛిరోగ్రాహీ త్రివిధః స్యాత్తృతీయకః ౩౭
చతుర్థకో దర్శయతి ప్రభావం ద్వివిధం జ్వరః
జఙ్ఘాభ్యాం శ్లైష్మికః పూర్వం శిరస్తోఽనిలసంభవః ౩౮
విషమజ్వర ఏవాన్యశ్చతుర్థకవిపర్యయః
స మధ్యే జ్వరయత్యహ్ని ఆదావన్తే చ ముఞ్చతి ౩౯
నిత్యం మన్దజ్వరో రూక్షః శూనకస్తేన సీదతి
స్తబ్ధాఙ్గః శ్లేష్మభూయిష్ఠో నరో వాతబలాసకీ ౪౦
ప్రలిమ్పన్నివ గాత్రాణి ఘర్మేణ గౌరవేణ చ
మన్దజ్వరవిలేపీ చ సశీతః స్యాత్ ప్రలేపకః ౪౧
విదగ్ధేఽన్నరసే దేహే శ్లేష్మపిత్తే వ్యవస్థితే
తేనార్ధం శీతలం దేహమర్ధముష్ణం ప్రజాయతే ౪౨
కాయే దుష్టం యదా పిత్తం శ్లేష్మా చాన్తే వ్యవస్థితః
తేనోష్ణత్వం శరీరస్య శీతత్వం హస్తపాదయోః ౪౩
కాయే శ్లేష్మా యదా దుష్టః పిత్తం చాన్తే వ్యవస్థితమ్
శీతత్వం తేన గాత్రాణాముష్ణత్వం హస్తపాదయోః ౪౪
త్వక్స్థౌ శ్లేష్మానిలౌ శీతమాదౌ జనయతో జ్వరే
తయోః ప్రశాన్తయోః పిత్తమన్తే దాహం కరోతి చ ౪౫
కరోత్యాదౌ తథా పిత్తం త్వక్స్థం దాహమతీవ చ
తస్మిన్ ప్రశాన్తే త్వితరౌ కురుతః శీతమన్తతః ౪౬
ద్వావేతౌ దాహశీతాదిజ్వరౌ సంసర్గజౌ స్మృతౌ
దాహపూర్వస్తయోః కష్టః కృచ్ఛ్రసాధ్యతమశ్చ సః ౪౭
గురుతా హృదయోత్క్లేశః సదనం ఛర్ద్యరోచకౌ
రసస్థే తు జ్వరే లిఙ్గం దైన్యం చాస్యోపజాయతే ౪౮
రక్తనిష్ఠీవనం దాహో మోహచ్ఛదనవిభ్రమౌ

ప్రలాపః పిడకా తృష్ణా రక్తప్రాప్తే జ్వరే నృణామ్ ౯

పిణ్డికోద్వేష్టనం తృష్ణా సృష్టమూత్రపురీషతా

ఊష్మాఽన్తర్దాహవిక్షేపౌ గ్లానిః స్యాన్మాంసగే జ్వరే ౧౦

భృశం స్వేదస్తృషా మూర్చ్ఛా ప్రలాపశ్ఛర్దిరేవ చ

దౌర్గన్ధ్యారోచకౌ గ్లానిర్మేదఃస్థే చాసహిష్ణుతా ౧౧

భేదోఽస్థ్నాం కూజనం శ్వాసో విరేకశ్ఛర్దిరేవ చ

విక్షేపణం చ గాత్రాణామేతదస్థిగతే జ్వరే ౧౨

తమఃప్రవేశనం హిక్కా కాసః శైత్యం వమిస్తథా

అన్తర్దాహో మహాశ్వాసో మర్మచ్ఛేదశ్చ మజ్జగే ౧౩

మరణం ప్రాప్నుయాత్తత్ర శుక్రస్థానగతే జ్వరే

శేఫసః స్తబ్ధతా మోక్షః శుక్రస్య తు విశేషతః ౧౪

రసరక్తాశ్రితః సాధ్యో మాంసమేదోగతశ్చ యః

అస్థిమజ్జగతః కృచ్ఛ్రః శుక్రస్థస్తు న సిధ్యతి ౧

వర్షాశరద్వసన్తేషు వాతాద్యైః ప్రాకృతః క్రమాత్

వైకృతోఽన్య స దుఃసాధ్యః ప్రాకృతశ్చానిలోద్భవః ౧౧

వర్షాసు మారుతో దుష్టః పిత్తశ్లేష్మాన్వితో జ్వరమ్

కుర్యాత్ పిత్తం చ శరది తస్య చానుబలః కఫః ౧౬

తత్ప్రకృత్యా విసర్గాచ్చ తత్ర నానశనాద్భయమ్

కఫో వసన్తే తమపి వాతపిత్తం భవేదను ౧౭

కాలే యథాస్వం సర్వేషాం ప్రవృత్తిర్వృద్ధిరేవ వా

నిదానోక్తానుపశయో విపరీతోపశాయితా ౧౮

అన్తర్దాహోఽధికస్తృష్ణా ప్రలాపః శ్వసనం భ్రమః

సన్ధ్యస్థిశూలమస్వేదో దోషవర్చోవినిగ్రహః ౧౯

అన్తర్వేగస్య లిఙ్గాని జ్వరస్యైతాని లక్షయేత్

సన్తాపో హ్యధికో బాహ్యస్తృష్ణాదీనాం చ మార్దవమ్ ౬౦
బహిర్వేగస్య లిఙ్గాని సుఖసాధ్యత్వమేవ చ
లాలాప్రసేకో హృల్లాసహృదయాశుద్ధ్యరోచకాః ౬౧
తన్ద్రా లస్యావిపాకాస్యవైరస్యం గురుగాత్రతా
క్షున్నాశో బహుమూత్రత్వం స్తబ్ధతా బలవాఞ్జ్వరః ౬౨
ఆమజ్వరస్య లిఙ్గాని న దద్యాత్తత్ర భేషజమ్
భేషజం హ్యామదోషస్య భూయో జ్వలయతి జ్వరమ్ ౬౩
శోధనం శమనీయం చ కరోతి విషమజ్వరమ్
జ్వరవేగోఽధికస్తృష్ణా ప్రలాపః శ్వసనం భ్రమః
మలప్రవృత్తిరుత్క్లేశః పచ్యమానస్య లక్షణమ్ ౬౪
క్షుత్ క్షామతా లఘుత్వం చ గాత్రాణాం జ్వరమార్దవమ్
దోషప్రవృత్తిరష్టాహో నిరామజ్వరలక్షణమ్ ౬౫
బలవత్స్వల్పదోషేషు జ్వరః సాధ్యోఽనుపద్ర వః
హేతుభిర్బహుభిర్జాతో బలిభిర్బహులక్షణః ౬౬
జ్వరః ప్రాణాన్తకృద్యశ్చ శీఘ్రమిన్ద్రి యనాశనః
జ్వరః క్షీణస్య శూనస్య గమ్భీరో దైర్ఘరాత్రికః ౬౭
అసాధ్యో బలవాన్ యశ్చ కేశసీమన్తకృజ్జ్వరః
గమ్భీరస్తు జ్వరో జ్ఞేయో హ్యన్తర్దాహేన తృష్ణయా ౬౮
ఆనద్ధత్వేన చాత్యర్థం శ్వాసకాసోద్గమేన చ
ఆరమ్భాద్విషమో యస్తు యశ్చ వా దైర్ఘరాత్రికః ౬౯
క్షీణస్య చాతిరూక్షస్య గమ్భీరో యస్య హన్తి తమ్
విసంజ్ఞస్తామ్యతే యస్తు శేతే నిపతితోఽపి వా ౭౦
శీతార్దితోఽన్తరుష్ణశ్చ జ్వరేణ మ్రియతే నరః
యో హృష్టరోమా రక్తాక్షో హృది సంఘాతశూలవాన్ ౭౧

వక్త్రేణ చైవోచ్ఛ్వసితి తం జ్వరో హన్తి మానవమ్
హిక్కాశ్వాసతృషాయుక్తం మూఢం విభ్రాన్తలోచనమ్ ౭౨
సన్తతోచ్ఛ్వాసినం క్షీణం నరం క్షపయతి జ్వరః
హతప్రభేన్ద్రియం క్షీణమరోచకనిపీడితమ్ ౭౩
గమ్భీరతీక్ష్ణవేగార్తం జ్వరితం పరివర్జయేత్
దాహః స్వేదో భ్రమస్తృష్ణా కమ్పవిడ్భేదసంజ్ఞతా
కూజనం చాస్య వైగన్ధ్యమాకృతిర్జ్వరమోక్షణే ౭౪
స్వేదో లఘుత్వం శిరసః కణ్డూః పాకో ముఖస్య చ
క్షవథుశ్చాన్నలిప్సా జ్వరముక్తస్య లక్షణమ్ ౭౫
అథాతీసారనిదానమ్
గుర్వతిస్నిగ్ధ రూక్షోష్ణద్ర వస్థూలాతి శీతలైః
విరుద్ధాధ్యశనాజీర్ణైర్విషమైశ్చాపి భోజనైః ౧
స్నేహాద్యైరతియుక్తైశ్చ మిథ్యాయుక్తైర్విషైర్భయైః
శోకాద్ దుష్టామ్బుమద్యాతిపానైః సాత్మ్యర్తుపర్యయైః ౨
జలాభిరమణైర్వేగవిఘాతైః క్రిమిదోషతః
నృణాం భవత్యతీసారో లక్షణం తస్య వక్ష్యతే ౩
సంశమ్యాంపాం ధాతురగ్నిం ప్రవృద్ధః శకృన్మిశ్రో వాయునాఽధః ప్రణున్నః
సరత్యతీవాతిసారం తమాహుర్వ్యాధిం ఘోరం షడ్విధం తం వదన్తి
ఏకైకశః సర్వశశ్చాపి దోషైః శోకేనాన్యః షష్ఠ ఆమేన చోక్తః ౪
హృన్నాభిపాయూదరకుక్షితోద గాత్రావసాదానిలసన్నిరోధాః
విట్సఙ్గ ఆధ్మానమథావిపాకో భవిష్యతస్తస్య పురఃసరాణి ౫
అరుణం ఫేనిలం రూక్షమల్పమల్పం ముహుర్ముహుః
శకృదామం సరుక్శబ్దం మారుతేనాతిసార్యతే ౬
పిత్తాత్పీతం నీలమాలోహితం వా తృష్ణామూర్చ్ఛాదాహపాకోపపన్నమ్

శుక్లం సాన్ద్రం శ్లేష్మణా శ్లేష్మయుక్తం విస్రం శీతం హృష్టరోమా మనుష్యః ౭
వరాహస్నేహమాంసామ్బుసదృశం సర్వరూపిణమ్
కృచ్ఛ్రసాధ్యమతీసారం విద్యాద్దోషత్రయోద్భవమ్ ౮
తైస్తైర్భావైః శోచతోఽల్పాశనస్య బాష్పోష్మా వై వహ్నిమావిశ్య జన్తోః
కోష్ఠం గత్వా క్షోభయేత్తస్య రక్తం తచ్చాధస్తాత్ కాకణన్తీప్రకాశమ్ ౯
నిర్గచ్ఛేద్వై విడ్విమిశ్రం హ్యావిడ వా నిర్గన్ధం వా గన్ధవద్వాఽతిసారః
శోకోత్పన్నో దుశ్చికిత్స్యోఽతిమాత్రం రోగో వైద్యైః కష్ట ఏష ప్రదిష్టః ౧౦
అన్నాజీర్ణాత్ ప్రద్రుతాః క్షోభయన్తః కోష్ఠం దోషా ధాతుసంఘాన్మలాంశ్చ
నానావర్ణం నైకశః సారయన్తి శూలోపేతం షష్ఠమేనం వదన్తి ౧౧
సంసృష్టమేభిర్దోషైస్తు న్యస్తమప్స్వవసీదతి
పురీషం భృశదుర్గన్ధి పిచ్ఛిలం చామసంజ్ఞితమ్ ౧౨
ఏతాన్యేవ తు లిఙ్గాని విపరీతాని యస్య వై
లాఘవం చ విశేషేణ తస్య పక్వం వినిర్దిశేత్ ౧౩
పక్కజామ్బవసఙ్కాశం యకృత్ఖణ్డనిభం తను
ఘృతతైలవసామజ్జవేశవారపయోదధి ౧౪
మాంసధావనతోయాభం కృష్ణం నీలారుణప్రభమ్
మేచకం స్నిగ్ధకర్బూరం చన్ద్ర కోపగతం ఘనమ్ ౧౫
కుణపం మస్తులుఙ్గాభం సుగన్ధి కుథితం బహు
తృష్ణాదాహతమఃశ్వాసహిక్కాపార్శ్వాస్థిశూలినమ్ ౧౬
సంమూర్చ్ఛారతిసంమోహయుక్తం పక్కవలీగుదమ్
ప్రలాపయుక్తం చ భిషగ్వర్జయేదతిసారిణమ్ ౧౭
అసంవృతగుదం క్షీణం దూరాధ్మాతముపద్రుతమ్
గుద పక్వే గతోష్మాణమతిసారకిణం త్యజేత్ ౧౮
శ్వాసశూలపిపాసార్తం క్షీణం జ్వరనిపీడితమ్

విశేషేణ నరం వృద్ధమతీసారో వినాశయేత్ ౧౯
శోథం శూలం జ్వరం తృష్ణాం కాసం శ్వాసమరోచకమ్
ఛర్దిం మూర్చ్ఛాం చ హిక్కాం చ దృష్ట్వాఽతీసారిణం త్యజేత్
పిత్తకృన్తి యదాఽత్యర్థం ద్రవ్యాణ్యశ్నాతి పైత్తికే
తదోపజాయతేఽభీక్ష్ణం రక్తాతీసార ఉల్బణః ౨౦
వాయుః ప్రవృద్ధో నిచితం బలాసం నుదత్యధస్తాదహితాశనస్య
ప్రవాహతోఽల్పం బహుశో మలాక్తంప్రవాహికాం తాం ప్రవదన్తి తజ్జ్ఞాః ౨౧
ప్రవాహికా వాతకృతా సశూలా పిత్తాత్ సదాహా సకఫా కఫాచ్చ
సశోణితా శోణితసమ్భవా చ తాః స్నేహరూక్షప్రభవా మతాస్తు
తాసామతీసారవదాదిశేచ్చ లిఙ్గం క్రమం చామవిపక్వతాం చ ౨౨
యస్యోచ్చారం వినా మూత్రం సమ్యగ్వాయుశ్చ గచ్ఛతి
దీప్తాగ్నేర్లఘుకోష్ఠస్య స్థితస్తస్యోదరామయః ౨౩
జ్వరాతీసారయోరుక్తం నిదానం యత్ పృథక్ పృథక్
యత్వాన్యజ్జ్వరాతిసారస్య తేన నాత్రోదితం పునః ౧

అథ గ్రహణీరోగనిదానమ్

అతీసారే నివృత్తేఽపి మన్దాగ్నేరహితాశినః
భూయం సందూషితో వహ్నిర్గ్రహణీమభిదూషయేత్ ౧
ఏకైకశః సర్వశశ్చ దోషైరత్యర్థమూర్చ్ఛితైః
సా దుష్టా బహుశో భుక్తమామమేవ విముఞ్చతి ౨
పక్వం వా సరుజం పూతి ముహుర్బద్ధం ముహుర్ద్రవమ్
గ్రహణీరోగమాహుస్తమాయుర్వేదవిదో జనాః ౩
పూర్వరూపం తు తస్యేదం తృష్ణాఽలస్యం బలక్షయః
విదాహోఽన్నస్య పాకశ్చ చిరాత్ కాయస్య గౌరవమ్ ౪
కటుతిక్తకషాయాతి రూక్షసందుష్టభోజనైః

ప్రమితానశనాత్యధ్వవేగనిగ్రహమైథునైః ౫
మారుతః కుపితో వహ్నిం సఙ్చాద్య కురుతే గదాన్
తస్యాన్నం పచ్యతే దుఃఖం శుక్తపాకం ఖరాఙ్గతా ౬
కణ్ఠాస్యశోషః క్షుత్తృష్ణా తిమిరం కర్ణయోః స్వనః
పార్శ్వోరువఙ్క్షణగ్రీవారుగభీక్ష్ణం విసూచికా ౭
హృత్పీడాకార్శ్యదౌర్బల్యం వైరస్యం పరికర్తికా
గృద్ధిః సర్వరసానాం చ మనసః సదనం తథా ౮
జీర్ణే జీర్యతి చాధ్మానం భుక్తే స్వాస్థ్యముపైతి చ
స వాతగుల్మహృద్రోగప్లీహాశఙ్కీ చ మానవః ౯
చిరాద్ దుఃఖం ద్రవం శుష్కం తన్వామం శబ్దఫేనవత్
పునః పునః సృజేద్వర్చః కాసశ్వాసార్దితోఽనిలాత్ ౧౦
కట్వజీర్ణవిదాహ్యమ్లక్షారాద్యైః పిత్తముల్బణమ్
ఆప్లావయద్ధన్త్యనలం జలం తప్తమివానలమ్ ౧౧
సోఽజీర్ణం నీలపీతాభం పీతాభః సార్యతే ద్రవమ్
పూత్యమ్లోద్గారహృత్కణ్ఠదాహారుచితృడర్దితః ౧౨
గుర్వతిస్నిగ్ధశీతాదిభోజనాదతిభోజనాత్
భుక్తమాత్రస్య చ స్నప్నాద్ధన్త్యగ్నిం కుపితః కఫః ౧౩
తస్యాన్నం పచ్యతే దుఃఖం హృల్లాసచ్ఛర్ద్యరోచకాః
ఆస్యోపదేహమాధుర్యం కాసష్ఠీవనపీనసాః ౧౪
హృదయం మన్యతే స్త్యానముదరం స్తిమితం గురు
దుష్టోమధుర ఉద్గారః సదనం స్త్రీష్వహర్షణమ్ ౧౫
భిన్నామశ్లేష్మసంసృష్టగురువర్చఃప్రవర్తనమ్
అకృశస్యాపి దౌర్బల్యమాలస్యం చ కఫాత్మకే ౧౬
పృథగ్వాతాదినిర్దిష్టహేతులిఙ్గసమాగమే

త్రిదోషం నిర్దిశేదేవం తేషాం వక్ష్యామి భేషజమ్ ౧౭

అన్త్రకూజనమాలస్యం దౌర్బల్యం సదనం తథా

ద్ర వం శీతం ఘనం స్నిగ్ధం సకటీవేదనం శకృత్ ౧౭-౧

ఆమం బహు సపైచ్ఛిల్యం సశబ్దం మన్దవేదనమ్

పక్షాన్మాసాద్దశాహాద్వా నిత్యం వాఽప్యథ ముఞ్చతి ౧౭-౨

దివా ప్రకోపో భవతి రాత్రౌ శాన్తిం వ్రజేచ్చ యా

దుర్విజ్ఞేయా దుశ్చికిత్స్యా చిరకాలానుబన్ధినీ ౧౭-౩

సా భవేదామవాతేన సంగ్రహగ్రహణీ మతా

స్వపతః పార్శ్వయోః శూలం గలజ్జలఘటీధ్వనిః

తం వదన్తి ఘటీయన్త్రమసాధ్యం గ్రహణీగదమ్ ౧౭-౪

దోషం సామం నిరామం చ విద్యాదత్రాతిసారవత్ ౧౮

లిఙ్గైరసాధ్యో గ్రహణీవికారో యైస్తైరతీసారగదో న సిధ్యేత్

వృద్ధస్య నూనం గ్రహణీవికారో హత్వా తనుం నైవ నివర్తతే చ ౧౯

బాలకే గ్రహణీ సాధ్యా యూని కృచ్ఛ్రాచ్ఛ సమీరితా

వృద్ధే త్వసాధ్యా విజ్ఞేయా మతం ధన్వన్తరేరిదమ్ ౧౯-౧

అథార్శోనిదానమ్

పృథగ్దోషైః సమస్తైశ్చ శోణితాత్ సహజాని చ

అర్శాంసి షట్ప్రకారాణి విద్యాద్ గుదవలిత్రయే ౧

దోషాస్త్వఙ్మాంసమేదాంసి సందూష్య వివిధాకృతీన్

మాంసాఙ్కురానపానాదౌ కుర్వన్త్యర్శాంసి తాఞ్జగుః ౨

కషాయకటుతిక్తాని రూక్షశీతలఘూని చ

ప్రమితాల్పాశనం తీక్ష్ణం మద్యం మైథునసేవనమ్ ౩

లఙ్ఘనం దేశకాలౌ చ శీతౌ వ్యాయామకర్మ చ

శోకో వాతాతపస్పర్శో హేతుర్వాతార్శసాం మతః ౪

కట్వమ్లలవణోష్ణాని వ్యాయామాగ్న్యాతపప్రభాః
దేశకాలావశిశిరౌ క్రోధో మద్యమసూయనమ్ ౫
విదాహి తీక్ష్ణముష్ణం చ సర్వం పానాన్నభేషజమ్
పిత్తోల్బణానాం విజ్ఞేయః ప్రకోపే హేతురర్శసామ్ ౬
మధురస్నిగ్ధశీతాని లవణామ్లగురూణి చ
అవ్యాయామో దివాస్వప్నః శయ్యాసనసుఖే రతిః ౭
ప్రాగ్వాత సేవా శీతౌ చ దేశకాలావచిన్తనమ్
శ్లైష్మికాణాం సముద్దిష్టమేతత్ కారణమర్శసామ్ ౮
హేతులక్షణసంసర్గాద్విద్యాద్ ద్వన్ద్వోల్బణాని చ
సర్వో హేతుస్త్రిదోషాణాం సహజైర్లక్షణం సమమ్ ౯
గుదాఙ్కురా బహ్వనిలాః శుష్కాశ్చిమచిమాన్వితాః
మ్లానాః శ్యావారుణాః స్తబ్ధా విశదాః పరుషాః ఖరాః ౧౦
మిథో విసదృశా వక్రాస్తీక్ష్ణా విస్ఫుటితాననాః
బిమ్బీఖర్జూరకర్కన్ధూకార్పాసీఫలసన్నిభాః ౧౧
కేచిత్ కదమ్బపుష్పాభాః కేచిత్ సిద్ధార్థకోపమాః
శిరఃపార్శ్వాంసకట్యూరువఙ్క్షణాద్యధికవ్యథాః ౧౨
క్షవథూద్గారవిష్టమ్భహృద్ గ్రహారోచకప్రదాః
కాసశ్వాసాగ్నివైషమ్య కర్ణనాదభ్రమావహాః ౧౩
తైరార్తో గ్రథితం స్తోకం సశబ్దం సప్రవాహికమ్
రుక్ఫేనపిచ్ఛానుగతం విబుద్ధముపవేశ్యతే ౧౪
కృష్ణత్వఙ్నఖవిణ్మూత్రనేత్రవక్త్రశ్చ జాయతే
గుల్మప్లీహోదరాష్ఠీలాసంభవస్తత ఏవ చ ౧౫
పిత్తోత్తరా నీలముఖా రక్తపీతాసితప్రభాః
తన్వస్రస్రావిణో విస్రాస్తనవో మృదవః శ్లథాః ౧౬

శుకజిహ్వాయకృత్ఖణ్డజలౌకోవక్త్రసంనిభాః
దాహపాకజ్వరస్వేదతృణ్మూర్చ్ఛారుచిమోహదాః ౧౭
సోష్మాణో ద్రవనీలోష్ణపీతరక్తామవర్చసః
యవమధ్యా హరిత్పీతహారిద్రత్వఙ్నఖాదయః ౧౮
శ్లేష్మోల్బణా మహామూలా ఘనా మన్దరుజః సితాః
ఉత్సన్నోపచితస్నిగ్ధస్తబ్ధవృత్తగురుస్థిరాః ౧౯
పిచ్ఛిలాః స్తిమితాఃశ్లక్ష్ణాః కణ్డ్వాఢ్యాః స్పర్శనప్రియాః
కరీరపనసాస్థ్యాభాస్తథా గోస్తనసన్నిభాః ౨౦
వఙ్క్షణానాహినః పాయుర్వస్తినాభివికర్షిణః
సశ్వాసకాసహృల్లాసప్రసేకారుచిపీనసాః ౨౧
మేహకృచ్ఛ్రశిరోజాడ్యశిశిరజ్వరకారిణః
క్లైబ్యాగ్నిమార్దవచ్ఛర్దిరామప్రాయవికారదాః ౨౨
వసాభసకఫప్రాయపురీషాః సప్రవాహికాః
న స్రవన్తి న భిద్యన్తే పాణ్డుస్నిగ్ధత్వగాదయః ౨౩
సర్వైః సర్వాత్మకాన్యాహుర్లక్షణైః సహజాని చ
రక్తోల్బణా గుదే కీలాః పిత్తాకృతిసమన్వితాః ౨౪
వటప్రరోహసదృశా గుఞ్జావిద్రుమసన్నిభాః
తేఽత్యర్థం దుష్టముష్ణం చ గాఢవిట్కప్రపీడితాః ౨౫
స్రవన్తి సహసా రక్తం తస్య చాతిప్రవృత్తితః
భేకాభః పీడ్యతే దుఃఖైః శోణితక్షయసంభవైః ౨౬
హీనవర్ణబలోత్సాహో హతౌజాః కలుషేన్ద్రియః
తత్రానుబన్ధో ద్వివిధః శ్లేష్మణో మారుతస్య చ
విట్ శ్యావం కఠినం రూక్షమధోవాయుర్న వర్తతే ౨౭
తను చారుణవర్ణం చ ఫేనిలం చాసృగర్శసామ్

కట్యూరుగుదశూలం చ దౌర్బల్యం యది చాధికమ్ ౨౮
తత్రానుబన్ధో వాతస్య హేతుర్యది చ రూక్షణమ్
శిథిలం శ్వేతపీతం చ విట్ స్నిగ్ధం గురు శీతలమ్ ౨౯
యద్యర్శసాం ఘనం చాసృక్ తన్తుమత్ పాణ్డు పిచ్ఛిలమ్
గుదం సపిచ్ఛం స్తిమితం గురు స్నిగ్ధం చ కారణమ్
శ్లేష్మానుబన్ధో విజ్ఞేయస్తత్ర రక్తార్శసాం బుధైః ౩౦
విష్టమ్భోఽన్నస్య దౌర్బల్యం కుక్షేరాటోప ఏవ చ
కార్శ్యముద్గారబాహుల్యం సక్థిసాదోఽల్పవిట్కతా ౩౧
గ్రహణీదోషపాణ్డ్వర్తేరాశఙ్కా చోదరస్య చ
పూర్వరూపాణి నిర్దిష్టాన్యర్శసామభివృద్ధయే ౩౨
పఞ్చాత్మా మారుతః పిత్తం కఫో గుదవలిత్రయమ్
సర్వ ఏవ ప్రకుప్యన్తి గుదజానాం సముద్భవే ౩౩
తస్మాదర్శాంసి దుఃఖాని బహువ్యాధికరాణి చ
సర్వదేహోపతాపీని ప్రాయః కృచ్ఛ్రతమాని చ ౩౪
బాహ్యాయాం తు వలౌ జాతాన్యేకదోషోల్బణాని చ
అర్శాంసి సుఖసాధ్యాని న చిరోత్పతితాని చ ౩౫
ద్వన్ద్వజాని ద్వితీయాయాం బలౌ యాన్యాశ్రితాని చ
కృచ్ఛ్రసాధ్యాని తాన్యాహుః పరిసంవత్సరాణి చ ౩౬
సహజాని త్రిదోషాణి యాని చాభ్యన్తరాం బలిమ్
జాయన్తేఽశాసి సంశ్రిత్య తాన్యసాధ్యాని నిర్దిశేత్ ౩౭
శేషత్వాదాయుషస్తాని చతుష్పాదసమన్వితే
యాప్యన్తే దీప్తకాయాగ్నేః ప్రత్యాఖ్యేయాన్యతోఽన్యథా ౩౮
హస్తే పాదే ముఖే నాభ్యాం గుదే వృషణయోస్తథా
శోథో హృత్పార్శ్వశూలం చ యస్యాసాధ్యోఽశసో హి సః ౩౯

హృత్పార్శ్వశూలం సంమోహశ్ఛర్దిరఙ్గస్య రుగ్జ్వరః
తృష్ణా గుదస్య పాకశ్చ నిహన్యుర్గుదజాతురమ్ ౪౦
తృష్ణారోచకశూలార్తమతిప్రస్రుతశోణితమ్
శోథాతిసారసంయుక్తమర్శాంసి క్షపయన్తి హి ౪౧
మేఢ్రాదిష్వపి వక్ష్యన్తే యథాస్వం నాభిజాని చ
గణ్డూపదాస్యరూపాణి పిచ్ఛిలాని మృదూని చ ౪౨
వ్యానో గృహీత్వా శ్లేష్మాణం కరోత్యర్శస్త్వచో బహిః
కీలోపమం స్థిరఖరం చర్మకీలం తు తద్విదుః ౪౩
వాతేన తోదపారుష్యం పిత్తాదసితవక్త్రతా
శ్లేష్మణా స్నిగ్ధతా చాస్య గ్రథితత్వం సవర్ణతా ౪౪
అథాగ్నిమాన్ద్యాజీర్ణవిసూచికాలసకవిలమ్బికానిదానమ్
మన్దస్తీక్ష్ణోఽథ విషమః సమశ్చేతి చతుర్విధః
కఫపిత్తానిలాధిక్యాత్తత్సామ్యాజ్జాఠరోఽనలః ౧
విషమో వాతజాన్ రోగాం స్తీక్ష్ణః పిత్తనిమిత్తజాన్
కరోత్యగ్నిస్తథా మన్దో వికారాన్ కఫసమ్భవాన్ ౨
సమా సమాగ్నేరశితా మాత్రా సమ్యగ్విపచ్యతే
స్వల్పాఽపి నైవ మన్దాగ్నేర్విషమాగ్నేస్తు దేహినః ౩
కదాచిత్ పచ్యతే సమ్యక్కదాచిన్న విపచ్యతే
మాత్రాఽతిమాత్రాఽప్యశితా సుఖం యస్య విపచ్యతే
తీక్ష్ణగ్నిరితి తం విద్యాత్ సమాగ్నిః శ్రేష్ఠ ఉచ్యతే ౪
ఆమం విదగ్ధం విష్టబ్ధం కఫపిత్తానిలైస్త్రిభిః
అజీర్ణం కేచిదిచ్ఛన్తి చతుర్థం రసశేషతః ౫
అజీర్ణం పఞ్చమం కేచిన్నిర్దోషం దినపాకి చ
వదన్తి షష్ఠం చాజీర్ణం ప్రాకృతం ప్రతివాసరమ్ ౬

అత్యమ్బుపానాద్విషమాశనాచ్చ సంధారణాత్స్వప్నవిపర్యయాచ్చ
కాలేఽపి సాత్మ్యం లఘు చాపి భుక్తమన్నం న పాకం భజతే నరస్య ౭
ఈర్ష్యాభయక్రోధపరిప్లుతేన లుబ్ధేన రుగ్దైన్యనిపీడితేన
ప్రద్వేషయుక్తేన చ సేవ్యమానమన్నం న సమ్యక్పరిపాకమేతి ౮
మాత్రయాఽప్యభ్యవహృతం పథ్యం చాన్నం న జీర్యతి
చిన్తాశోకభయక్రోధ దుఃఖశయ్యాప్రజాగరైః ౯
తత్రామే గురుతోత్క్లేదః శోథో గణ్డాక్షికూటగః
ఉద్గారశ్చ యథాభుక్తమవిదగ్ధః ప్రవర్తతే ౧౦
విదగ్ధే భ్రమతృణ్మూర్చ్ఛాః పిత్తాచ్చ వివిధా రుజః
ఉద్గారశ్చ సధూమామ్లః స్వేదో దాహశ్చ జాయతే ౧౧
విష్టబ్ధే శూలమాధ్మానం వివిధా వాతవేదనాః
మలవాతాప్రవృత్తిశ్చ స్తమ్భో మోహోఙ్గపీడనమ్ ౧౨
రసశేషేఽన్నవిద్వేషో హృదయాశుద్ధిగౌరవే
మూర్చ్ఛా ప్రలాపో వమథుః ప్రసేకం సదనం భ్రమః
ఉపద్రవా భవన్త్యేతే మరణం చాప్యజీర్ణతః ౧౩
అనాత్మవన్తః పశువద్భుఞ్జతే యేఽప్రమాణతః
రోగానీకస్య తే మూలమజీర్ణం ప్రాప్నువన్తి హి ౧౪
అజీర్ణమామం విష్టబ్ధం విదగ్ధం చ యదీరితమ్
విసూచ్యలసకౌ తస్మాద్భవేచ్చాపి విలమ్బికా ౧౫
సూచీభిరివ గాత్రాణి తుదన్ సంతిష్ఠతేఽనిలః
యత్రాజీర్ణేన సా వైద్యైర్విసూచీతి నిగద్యతే ౧౬
న తాం పరిమితాహారా లభన్తే విదితాగమాః
మూఢాస్తామజితాత్మానో లభన్తేఽశనలోలుపాః ౧౭
మూర్చ్ఛాఽతిసారో వమథుః పిపాసా శూలో భ్రమోద్వేష్టనజృమ్భదాహాః

వైవర్ణ్యకమ్పౌ హృదయే రుజశ్చ భవన్తి తస్యాం శిరసశ్చ భేదః ౧౮
కుక్షిరానహ్యతేఽత్యర్థం ప్రతామ్యేత్ పరికూజతి
నిరుద్ధో మారుతశ్చైవ కుక్షావుపరి ధావతి ౧౯
వాతవర్చోనిరోధశ్చ యస్యాత్యర్థం భవేదపి
తస్యాలసకమాచష్టే తృష్ణోద్గారౌ చ యస్య తు ౨౦
దుష్టం తు భుక్తం కఫమారుతాభ్యాం ప్రవర్తతే నోర్ధ్వమధశ్చ యస్య
విలమ్బికాం తాం భృశదుశ్చికిత్స్యామాచక్షతే శాస్త్రవిదః పురాణాః ౨౧
యత్రస్థమామం విరుజేత్తమేవ దేశం విశేషేణ వికారజాతైః
దోషేణ యేనావతతం శరీరం తల్లక్షణైరామసముద్భవైశ్చ ౨౨
యః శ్యావదన్తౌష్ఠనఖోఽల్పసంజ్ఞో వమ్యర్దితోఽభ్యన్తరయాతనేత్రః
క్షామస్వరః సర్వవిముక్తసన్ధిర్యాయాన్నరః సోఽపునరాగమాయ ౨౩
ఉద్గారశుద్ధిరుత్సాహో వేగోత్సర్గో యథోచితః
లఘుతా క్షుత్పిపాసా చ జీర్ణాహారస్య లక్షణమ్ ౨౪
నిద్రా నాశోఽరతిః కమ్పో మూత్రాఘాతో విసంజ్ఞతా
అమీ హ్యుపద్రవా ఘోరా విసూచ్యాం పఞ్చ దారుణాః ౨౫
ప్రాయేణాహారవైషమ్యాదజీర్ణం జాయతే నృణామ్
తన్మూలో రోగసంఘాతస్తద్వినాశాద్వినశ్యతి ౨౬
గ్లానిగౌరవవిష్టమ్భభ్రమ మారుతమూఢతాః
విబన్ధో వా ప్రవృత్తిర్వా సామాన్యాజీర్ణలక్షణమ్ ౨౭
అథ క్రిమినిదానమ్
క్రిమయశ్చ ద్విధా ప్రోక్తా బాహ్యాభ్యన్తరభేదతః
బహిర్మలకఫాసృగ్విడ్జన్మభేదాచ్చతుర్విధాః ౧
నామతో వింశతివిధాః బాహ్యాస్తత్ర మలోద్భవాః
తిలప్రమాణసంస్థానవర్ణాః కేశామ్బరాశ్రయాః ౨

బహుపాదాశ్చ సూక్ష్మశ్చయూకా లిక్షాశ్చ నామతః
ద్విధా తే కోఠపిడకాకణ్డూగణ్డాన్ ప్రకుర్వతే ౩
అజీర్ణభోజీ మధురామ్లనిత్యో ద్రవప్రియః పిష్టగుడోపభోక్తా
వ్యాయామవర్జీ చ దివాశయానో విరుద్ధభుక్ సంలభతే క్రిమీంస్తు ౪
మాషపిష్టాన్నలవణగుడశాకైః పురీషజాః
మాంసమత్స్యగుడక్షీరదధిశుక్తైః కఫోద్భవాః ౫
విరుద్ధాజీర్ణశాకాద్యైః శోణితోత్థా భవన్తి హి
జ్వరో వివర్ణతా శూలం హృద్రోగః సదనం భ్రమః ౬
భక్తద్వేషోఽతిసారశ్చ సంజాతక్రిమిలక్షణమ్
కఫాదామాశయే జాతా వృద్ధాః సర్పన్తి సర్వతః ౭
పృథుబ్రధ్నినిభాః కేచిత్ కేచిద్గణ్డూపదోపమాః
రూఢధాన్యాఙ్కురాకారాస్తను దీర్ఘాస్తథాఽణవః ౮
శ్వేతాస్తామ్రావభాసాశ్చ నామతః సప్తధా తు తే
అన్త్రాదా ఉదరావేష్టా హృదయాదా మహాగుదాః ౯
చురవో దర్భకుసుమాః సుగన్ధాస్తే చ కుర్వతే
హృల్లాసమాస్యస్రవణమవిపాకమరోచకమ్ ౧౦
మూర్చ్ఛాచ్ఛర్దిజ్వరానాహకార్శ్యక్షవథుపీనసాన్
రక్తవాహిసిరాస్థానరక్తజా జన్తవోఽణవః ౧౧
అపాదా వృత్తతామ్రాశ్చ సౌక్ష్మ్యాత్ కేచిదదర్శనాః
కేశాదా రోమవిధ్వంసా రోమద్వీపా ఉదుమ్బరాః
షట్ తే కుష్ఠైకకర్మాణః సహసౌరసమాతరః ౧౨
పక్వాశయే పురీషోత్థా జాయన్తేఽధోవిసర్పిణః
ప్రవృద్ధా స్యుర్భవేయుశ్చ తే యదాఽమాశయోన్ముఖాః ౧౩
తదాఽస్యోద్గారనిఃశ్వాసా విడ్గన్ధానువిధాయినః

పృథువృత్తతనుస్థూలాః శ్యావపీతసితాసితాః ౧౪
తే పఞ్చ నామ్నా క్రిమయః కకేరుకమకేరుకాః
సౌసురాదాః సశూలాఖ్యా లేలిహా జనయన్తి హి ౧౫
విడ్భేదశూలవిష్టమ్భకార్శ్యపారుష్యపాణ్డుతాః
రోమహర్షాగ్నిసదనం గుదకణ్డూర్వ్యమార్గగాః ౧౬

అథ పాణ్డురోగకామలాకుమ్భకామలాహలీమకనిదానమ్

పాణ్డురోగాః స్మృతాః పఞ్చ వాతపిత్తకఫైస్త్రయః
చతుర్థః సన్నిపాతేన పఞ్చమో భక్షణాన్మృదః ౧
వ్యాయామమమ్లం లవణాని మద్యం మృదం దివాస్వప్నమతీవ తీక్ష్ణమ్
నిషేవమాణస్య ప్రదూష్య రక్తం దోషాస్త్వచం పాణ్డురతాం నయన్తి ౨
త్వక్స్ఫోటనష్ఠీవనగాత్రసాదమృద్భక్షణప్రేక్షణకూటశోథాః
విణ్మూత్రపీతత్వమథావిపాకో భవిష్యతస్తస్య పురఃసరాణి ౩
త్వఙ్మూత్రనయనాదీనాం రూక్షకృష్ణారుణాభతాః
వాతపాణ్డ్వామయే తోదకమ్పానాహభ్రమాదయః ౪
పీతమూత్రశకృన్నేత్రో దాహతృష్ణాజ్వరాన్వితః
భిన్నవిట్కోఽతిపీతాభః పిత్తపాణ్డ్వామయీ నరః ౫
కఫప్రసేకశ్వయథు తన్ద్రాలస్యాతిగౌరవైః
పాణ్డురోగీ కఫాచ్ఛుక్లైస్త్వఙ్మూత్రనయనాననైః ౬
జ్వరారోచకహృల్లాసచ్ఛర్దితృష్ణాక్లమాన్వితః
పాణ్డురోగీ త్రిభిర్దోషైస్త్యాజ్యః క్షీణో హతేన్ద్రియః ౭
మృత్తికాదనశీలస్య కుప్యత్యన్యతమో మలః
కషాయా మారుతం పిత్తమూషరా మధురా కఫమ్ ౮
కోపయేన్మృద్రసాదీంశ్చ రౌక్ష్యాద్ భుక్తం చ రూక్షయేత్
పూరయత్యవిపక్వైవ స్రోతాంసి నిరుణద్ధ్యపి ౯

ఇన్ద్రియాణాం బలం హత్వా తేజో వీర్యౌజసీ తథా
పాణ్డురోగం కరోత్యాశు బలవర్ణాగ్నినాశనమ్ ౧౦
శూనాక్షికూటగణ్డభ్రూః శూనపాన్నాభిమేహనః
క్రిమికోష్ఠోఽతిసార్యేత మలం సాసృక్కఫాన్వితమ్ ౧౧
పాణ్డురోగశ్చిరోత్పన్నః ఖరీభూతో న సిధ్యతి
కాలప్రకర్షాచ్ఛూనానాం యో వా పీతాని పశ్యతి ౧౨
బద్ధాల్పవిట్ సహరితం సకఫం యోఽతిసార్యతే
దీనః శ్వేతాతిదిగ్ధాఙ్గశ్ఛర్దిమూర్చ్ఛాతృడర్దితః ౧౩
సనాస్త్యసృక్క్షయాద్యశ్చ పాణ్డుః శ్వేతత్వమాప్నుయాత్
పాణ్డుదన్తనఖో యస్తు పాణ్డునేత్రశ్చ యో భవేత్
పాణ్డుసంఘాతదర్శీ చ పాణ్డురోగీ వినశ్యతి ౧౪
అన్తేషు శూనం పరిహీణమధ్యం మ్లానం తథాఽన్తేషు చ మధ్యశూనమ్
గుదే చ శేఫస్యథ ముష్కయోశ్చ శూనం ప్రతామ్యన్తమసంజ్ఞకల్పమ్
వివర్జయేత్పాణ్డుకినం యశోఽర్థీ తథాఽతిసారజ్వరపీడితం చ ౧౫
పాణ్డురోగీ తు యోఽత్యర్థం పిత్తలాని నిషేవతే
తస్య పిత్తమసృఙ్మాంసం దగ్ధ్వా రోగాయ కల్పతే ౧౬
హారిద్ర నేత్రః స భృశం హారిద్ర త్వఙ్నఖాననః
రక్తపీతశకృన్మూత్రో భేకవర్ణో హతేన్ద్రియః ౧౭
దాహావిపాకదౌర్బల్య సదనారుచికర్షితః
కామలా బహుపిత్తైషు కోష్ఠశాఖాశ్రయా మతా ౧౮
కాలాన్తరాత్ ఖరీభూతా కృచ్ఛ్రా స్యాత్కుమ్భకామలా
కృష్ణపీతశకృన్మూత్రో భృశం శూనశ్చ మానవః ౧౯
సరక్తాక్షిముఖచ్ఛర్దివిణ్మూత్రో యశ్చ తామ్యతి
దాహారుచితృడానాహతన్ద్రా మోహసమన్వితః ౨౦

నష్టాగ్నిసంజ్ఞః క్షిప్రం హి కామలావాన్విపద్యతే
ఛర్ద్యరోచకహృల్లాసజ్వరక్లమనిపీడితః ౨౧
నశ్యతి శ్వాసకాసార్తో విడ్భేదీ కుమ్భకామలీ
యదా తు పాణ్డోర్వర్ణః స్యాద్ధరితః శ్యావపీతకః ౨౨
బలోత్సాహక్షయస్తన్ద్రా మన్దాగ్నిత్వం మృదుజ్వరః
స్త్రీష్వహర్షోఽఙ్గమర్దశ్చ దాహస్తృష్ణాఽరుచిర్భ్రమః
హలీమకం తదా తస్య విద్యాదనిలపిత్తతః ౨౩
సన్తాపో భిన్నవర్చస్త్వం బహిరన్తశ్చ పీతతా
పాణ్డుతా నేత్రయోర్యస్య పానకీలక్షణం భవేత్
అథ రక్తపిత్తనిదానమ్
ఘర్మంవ్యాయామశోకాధ్వవ్యవాయైరతిసేవితైః
తీక్ష్ణోష్ణక్షారలవణైరమ్లైః కటుభిరేవ చ ౧
పిత్తం విదగ్ధం స్వగుణైర్విదహత్యాశు శోణితమ్
తతః ప్రవర్తతే రక్తమూర్ధ్వం చాధో ద్విధాఽపి వా ౨
ఊర్ధ్వం నాసాక్షికర్ణాస్యైర్మేఢ్రయోనిగుదైరధః
కుపితం రోమకూపైశ్చ సమస్తైస్తత్ప్రవర్తతే ౩
సదనం శీతకామిత్వం కణ్ఠధూమాయనం వమిః
లోహగన్ధిశ్చ నిఃశ్వాసో భవత్యస్మిన్ భవిష్యతి ౪
సాన్ద్రం సపాణ్డు సస్నేహం పిచ్ఛిలం చ కఫాన్వితమ్
శ్యావారుణం సఫేనం చ తను రూక్షం చ వాతికమ్ ౫
రక్తపిత్తం కషాయాభం కృష్ణం గోమూత్రసంనిభమ్
మేచకాగారధూమాభమఞ్జనాభం చ పైత్తికమ్ ౬
సంసృష్టలిఙ్గం సంసర్గాత్త్రిలిఙ్గం సాన్నిపాతికమ్
ఊర్ధ్వగం కఫసంసృష్టమధోగం పవనానుగమ్

ద్విమార్గం కఫవాతాభ్యాముభాభ్యామనువర్తతే ౭
ఊర్ధ్వం సాధ్యమధో యాప్యమసాధ్యం యుగపద్గతమ్
ఏకమార్గం బలవతో నాతివేగం నవోత్థితమ్ ౮
రక్తపిత్తం సుఖే కాలే సాధ్యం స్యాన్నిరుపద్ర వమ్
ఏకదోషానుగం సాధ్యం ద్విదోషం యాప్యముచ్యతే ౯
యత్త్రిదోషమసాధ్యం స్యాన్మన్దాగ్నేరతివేగవత్
వ్యాధిభిః క్షీణదేహస్య వృద్ధస్యానశ్నతశ్చ యత్ ౧౦
దౌర్బల్యశ్వాసకాసజ్వరవమథుమదాః పాణ్డుతాదాహమూర్చ్ఛా
భుక్తే ఘోరో విదాహస్త్వధృతిరపి సదా హృద్యతుల్యా చ పీడా
తృష్ణా కోష్ఠస్య భేదః శిరసి చ తపనం పూతినిష్ఠీవనత్వం
భక్తద్వేషావిపాకౌ వికృతిరపి భవేద్ర క్తపిత్తోపసర్గాః ౧౧
మాంసప్రక్షాలనాభం కుథితమివ చ యత్కర్దమామ్భోనిభం వా
మేదంపూయాస్రకల్పం యకృదివ యది వా పక్వజమ్బూఫలాభమ్
యత్కృష్ణం యచ్చ నీలం భృశమతికుణపం యత్ర చోక్తా వికారా
స్తద్వర్జ్యం రక్తపిత్తం సురపతిధనుషా యచ్చ తుల్యం విభాతి ౧౨
యేన చోపహతో రక్తం రక్తపిత్తేన మానవః
పశ్యేద్ దృశ్యం వియచ్చాపి తచ్చాసాధ్యమసంశయమ్ ౧౩
లోహితం ఛర్దయేద్యస్తు బహుశో లోహితేక్షణః
లోహితోద్గారదర్శీ చ మ్రియతే రక్తపైత్తికః ౧౪
అథ రాజయక్ష్మక్షతక్షీణనిదానమ్
వేగారోధాత్ క్షయాచ్చైవ సాహసాద్విషమాశనాత్
త్రిదోషో జాయతే యక్ష్మా గదో హేతుచతుష్టయాత్ ౧
కఫప్రధానైర్దోషైస్తు రుద్ధేషు రసవర్త్మసు
అతివ్యవాయినోవాఽపి క్షీణే రేతస్యనన్తరాః

క్షీయన్తే ధాతవః సర్వే తతః శుష్యతి మానవః ౨

శ్వాసాఙ్గమర్దకఫసంస్రవతాలుశోషవమ్యగ్నిసాదమదపీనసకాసనిద్రాః

శోషే భవిష్యతి భవన్తి స చాపి జన్తుః శుక్లేక్షణో భవతి మాంసపరోరిరంసుః ౩

స్వప్నేషు కాకశుకశల్లకినీలకణ్ఠా గృధ్రాస్తథైవ కపయః కృకలాసకాశ్చ

తం వాహయన్తి స నదీర్విజలాశ్చ పశ్యేచ్ఛుష్కాంస్తరూన్పవనధూమదవార్దితాంశ్చ ౪

అంసపార్శ్వాభితాపశ్చ సన్తాపః కరపాదయోః

జ్వరః సర్వాఙ్గగశ్చేతి లక్షణం రాజయక్ష్మణః ౫

భక్తద్వేషో జ్వరః శ్వాసః కాసః శోణితదర్శనమ్

స్వరభేదశ్చ జాయేత షడ్రూపం రాజయక్ష్మణి

స్వరభేదోఽనిలాచ్ఛూలం సంకోచశ్చాంసపార్శ్వయోః

జ్వరో దాహో ఽతిసారశ్చ పిత్తాద్ర క్తస్య చాగమః ౬

శిరసః పరిపూర్ణత్వమభక్తచ్ఛన్ద ఏవ చ

కాసః కణ్ఠస్య చోద్ధ్వంసో విజ్ఞేయః కఫకోపతః ౭

ఏకాదశభిరేభిర్వా షడ్భిర్వాఽపి సమన్వితమ్

కాసాతీసారపార్శ్వార్తిస్వరభేదారుచిజ్వరైః ౮

త్రిభిర్వా పీడితం లిఙ్గైః కాసశ్వాసాసృగామయైః

జహ్యాచ్ఛోషార్దితం జన్తుమిచ్ఛన్ సువిమలం యశః ౯

సర్వైరర్ధైస్త్రిభిర్వాఽపి లిఙ్గైర్మాంసబలక్షయే

యుక్తో వర్జ్యశ్చికిత్స్యస్తు సర్వరూపోఽప్యతోఽన్యథా ౧౦

మహాశనం క్షీయమాణమతిసారనిపీడితమ్

శూనముష్కోదరం చైవ యక్ష్మిణం పరివర్జయేత్ ౧౧

శుక్లాక్షమన్నద్వేష్టారమూర్ధ్వశ్వాసనిపీడితమ్

కృచ్ఛ్రేణ బహు మేహన్తం యక్ష్మా హన్తీహ మానవమ్ ౧౨

జ్వరానుబన్ధరహితం బలవన్తం క్రియాసహమ్

ఉపక్రమేదాత్మవన్తం దీప్తాగ్నిమకృశం నరమ్ ౧౩
వ్యవాయశోకవార్ధక్యవ్యాయామాధ్వప్రశోషితాన్
వ్రణోరఃక్షతసంజ్ఞౌ చ శోషిణౌ లక్షణైః శృణు ౧౪
వ్యవాయశోషీ శుక్రస్య క్షయలిఙ్గైరుపద్రుతః
పాణ్డుదేహో యథాపూర్వం క్షీయన్తే చాస్య ధాతవః ౧౫
ప్రధ్యానశీలః స్రస్తాఙ్గః శోకశోష్యపి తాదృశః
జరాశోషీ కృశో మన్దవీర్యబుద్ధిబలేన్ద్రియః ౧౬
కమ్పనోఽరుచిమాన్ భిన్నకాంస్యపాత్రహతస్వరః
ష్ఠీవతి శ్లేష్మణా హీనం గౌరవారతిపీడితః ౧౭
సంప్రస్రుతాస్యనాసాక్షః శుష్కరూక్షమలచ్ఛవిః
అధ్వశోషీ చ స్రస్తాఙ్గః సంభృష్టపరుషచ్ఛవిః ౧౮
ప్రసుప్తగాత్రావయవః శుష్కక్లోమగలాననః
వ్యాయామశోషీ భూయిష్ఠమేభిరేవ సమన్వితః
లిఙ్గైరురఃక్షతకృతైః సంయుక్తశ్చ క్షతం వినా ౧౯
రక్తక్షయాద్ వేదనాభిస్తథైవాహారయన్త్రణాత్
వ్రణితస్య భవేచ్ఛోషః స చాసాధ్యతమో మతః ౨౦
ధనుషాఽయస్యతోఽత్యర్థం భారముద్వహతో గురుమ్
యుధ్యమానస్య బలిభిః పతతో విషమోచ్చతః ౨౧
వృషం హయం వా ధావన్తం దమ్యం వాఽన్య నిగృహ్ణతః
శిలాకాష్ఠాశ్మనిర్ఘాతాన్ క్షిపతో నిఘ్నతః పరాన్ ౨౨
అధీయానస్య వాఽత్యుచ్చైర్దూరం వా వ్రజతో ద్రుతమ్
మహానదీర్వా తరతో హయైర్వా సహ ధావతః ౨౩
సహసోత్పత్తతో దూరం తూర్ణం చాఽపి ప్రనృత్యతః
తథాఽన్యైః కర్మభిః క్రూరైర్భృశమభ్యాహతస్య వా ౨౪

విక్షతే వక్షసి వ్యాధిర్బలవాన్ సముదీర్యతే
స్త్రీషు చాతిప్రసక్తస్య రూక్షాల్పప్రమితాశినః ౨౫
ఉరో విభజ్యతేఽత్యర్థం భిద్యతేఽథ విరుజ్యతే
ప్రపీడ్యేతే తతః పార్శ్వే శుష్యత్యఙ్గం ప్రవేపతే ౨౬
క్రమాద్వీర్యం బలం వర్ణో రుచిరగ్నిశ్చ హీయతే
జ్వరో వ్యథా మనోదైన్యం విడ్భేదాగ్నిబధావపి ౨౭
దుష్టః శ్యావః సుదుర్గన్ధః పీతో విగ్రథితో బహుః
కాసమానస్య చాభీక్ష్ణం కఫః సాసృక్ ప్రవర్తతే ౨౮
స క్షతీ క్షీయతేఽత్యర్థం తథా శుక్రౌజసోః క్షయాత్
అవ్యక్తం లక్షణం తస్య పూర్వరూపమితి స్మృతమ్ ౨౯
ఉరోరుక్ శోణితచ్ఛర్దిః కాసో వైశేషికః క్షతే
క్షీణే సరక్తమూత్రత్వం పార్శ్వపృష్ఠకటీగ్రహః ౩౦
అల్పలిఙ్గస్య దీప్తాగ్నేః సాధ్యో బలవతో నవః
పరిసంవత్సరో యాప్యః సర్వలిఙ్గం తు వర్జయేత్ ౩౧

అథ కాసనిదానమ్

ధూమోపఘాతాద్రజసస్తథైవ వ్యాయామరూక్షాన్ననిషేవణాచ్చ
విమార్గగత్వాచ్చ హి భోజనస్య వేగావరోధాత్ క్షవథోస్తథైవ ౧
ప్రాణో హ్యుదానానుగతః ప్రదుష్టః స భిన్నకాంస్యస్వనతుల్యఘోషః
నిరేతి వక్త్రాత్సహసా సదోషో మనీషిభిః కాస ఇతి ప్రదిష్టః ౨
పఞ్చ కాసాః స్మృతా వాతపిత్తశ్లేష్మక్షతక్షయైః
క్షయాయోపేక్షితాః సర్వే బలినశ్చోత్తరోత్తరమ్ ౩
పూర్వరూపం భవేత్తేషాం శూకపూర్ణగలాస్యతా
కణ్ఠే కణ్డూశ్చ భోజ్యానామవరోధశ్చ జాయతే ౪
హృచ్ఛఙ్ఖమూర్ధోదరపార్శ్వశూలీ క్షామాననః క్షీణబలస్వరౌజాః

ప్రసక్తవేగస్తు సమీరణేన భిన్నస్వరః కాసతి శుష్కమేవ ౫
ఉరోవిదాహజ్వరవక్త్రశోషైరభ్యర్దితస్తిక్తముఖస్తృషార్తః
పిత్తేన పీతాని వమేత్కటూని కాసేత్స పాణ్డుః పరిదహ్యమానః ౬
ప్రలిప్యమానేన ముఖేన సీదఙ్ శిరోరుజార్తః కఫపూర్ణ దేహః
అభక్తరుగ్గౌరవకణ్డుయుక్తః కాసేద్ భృశం సాన్ద్ర కఫః కఫేన ౭
అతివ్యవాయభారాధ్వ యుద్ధాశ్వగజవిగ్రహైః
రూక్షస్యోరఃక్షతం వాయుర్గృహీత్వా కాసమాచరేత్ ౮
స పూర్వం కాసతే శుష్కం తతః ష్ఠీవేత్సశోణితమ్
కణ్ఠేన రుజతాఽత్యర్థం విరుగ్ణేనేవ చోరసా ౯
సూచీభిరివ తీక్ష్ణాభిస్తుద్యమానేన శూలినా
దుఃఖస్పర్శేన శూలేన భేదపీడాభితాపినా ౧౦
పర్వభేదజ్వరశ్వాస తృష్ణావైస్వర్యపీడితః
పారావత ఇవాకూజన్ కాసవేగాత్ క్షతోద్భవాత్ ౧౧
విషమాసాత్మ్యభోజ్యా తివ్యవాయాద్వేగనిగ్రహాత్
ఘృణినాం శోచతాం నృణాం వ్యాపన్నేఽగ్నౌ త్రయో మలాః
కుపితాః క్షయజం కాసం కుర్యుర్దేహక్షయప్రదమ్ ౧౨
స గాత్రశూలజ్వరదాహమోహాన్ ప్రాణక్షయం చోపలభేత కాసీ
శుష్యన్వినిష్ఠీవతి దుర్బలస్తు ప్రక్షీణమాంసో రుధిరం సపూయమ్
తం సర్వలిఙ్గం భృశదుశ్చికిత్స్యం చికిత్సితజ్ఞాః క్షయజం వదన్తి ౧౩
ఇత్యేష క్షయజః కాసః క్షీణానాం దేహనాశనః
సాధ్యో బలవతాం వా స్యాద్యాప్యస్త్వేవం క్షతోత్థితః ౧౪
నవౌ కదాచిత్సిధ్యేతామపి పాదగుణాన్వితౌ
స్థవిరాణాం జరాకాసః సర్వో యాప్యః ప్రకీర్తితః
త్రీన్ పూర్వాన్సాధయేత్సాధ్యాన్పథ్యైర్యాప్యాంస్తు యాపయేత్ ౧౫

అథ హిక్కాశ్వాసనిదానమ్

విదాహిగురువిష్టమ్భిరూక్షాభిష్యన్దిభోజనైః

శీతపానాశనస్థానరజోధూమాతపానిలైః ౧

వ్యాయామకర్మభారాధ్వ వేగాఘాతాపతర్పణైః

హిక్కాశ్వాసశ్చ కాసశ్చ నృణాం సముపజాయతే ౨

ముహుర్ముహుర్వాయురుదేతి సస్వనో యకృత్ప్లిహాన్త్రాణి ముఖాదివాక్షిపన్

స ఘోషవానాశు హినస్త్యసూన్ యతస్తతస్తు హిక్కేత్యభిధీయతే బుధైః ౩

అన్నజాం యమలాం క్షుద్రాం గమ్భీరాం మహతీం తథా

వాయుః కఫేనానుగతః పఞ్చ హిక్కాః కరోతి హి ౪

కణ్ఠోరసోర్గురుత్వం చ వదనస్య కషాయతా

హిక్కానాం పూర్వరూపాణి కుక్షేరాటోప ఏవ చ ౫

పానాన్నైరతిసంయుక్తైః సహసా పీడితోఽనిలః

హిక్కయత్యూర్ధ్వగో భూత్వా తాం విద్యాదన్నజాం భిషక్ ౬

చిరేణ యమలైర్వేగైర్యా హిక్కా సమ్ప్రవర్తతే

కమ్పయన్తీ శిరోగ్రీవం యమలాం తాం వినిర్దిశేత్ ౭

ప్రకృష్టకాలైర్యా వేగైర్మన్దైః సమభివర్తతే

క్షుద్రికా నామ సా హిక్కా జత్రుమూలాత్ప్రధావితా ౮

నాభిప్రవృత్తా యా హిక్కా ఘోరా గమ్భీరనాదినీ

అనేకోపద్రవవతీ గమ్భీరా నామ సా స్మృతా ౯

మర్మాణ్యుత్పీడయన్తీవ సతతం యా ప్రవర్తతే

మహాహిక్కేతి సా జ్ఞేయా సర్వగాత్రవికమ్పినీ ౧౦

ఆయమ్యతే హిక్కతో యస్య దేహో దృష్టిశ్చోర్ధ్వం నామ్యతే యస్య నిత్యమ్

క్షీణోఽన్నద్విట్ క్షౌతి యశ్చాతిమాత్రం తౌ ద్వౌ చాన్త్యౌ వర్జయేద్ధిక్కమానౌ ౧౧

అతిసఞ్చితదోషస్య భక్తచ్ఛేదకృశస్య చ

వ్యాధిభిః క్షీణదేహస్య వృద్ధస్యాతివ్యవాయినః ౧౨
ఆసాం యా సా సముత్పన్నా హిక్కా హన్త్యాశు జీవితమ్
యమికా చ ప్రలాపార్తిమోహతృష్ణాసమన్వితా ౧౩
అక్షీణశ్చాప్యదీనశ్చ స్థిరధాత్విన్ద్రియశ్చ యః
తస్య సాధయితుం శక్యాయమికాహన్త్యతోఽన్యథా ౧౪
మహోర్ధ్వచ్ఛిన్నతమకక్షుద్రభేదైస్తు పఞ్చధా
భిద్యతే స మహావ్యాధిః శ్వాసఏకో విశేషతః ౧౫
వాతాధికో భవేత్ క్షుద్రస్తమకస్తు కఫోద్భవః
కఫవాతాధికశ్చైవ సంసృష్టశ్ఛిన్నసంజ్ఞకః
శ్వాసో మారుతసంసృష్టో మహానూర్ధ్వస్తతో మతః ౧౬
ప్రాగ్రూపం తస్య హృత్పీడా శూలమాధ్మానమేవ చ
ఆనాహో వక్త్రవైరస్యం శఙ్ఖనిస్తోద ఏవ చ ౧౭
యదా స్రోతాంసి సంరుధ్య మారుతః కఫపూర్వకః
విష్వగ్వ్రజతి సంరుద్ధస్తదా శ్వాసాన్ కరోతి సః ౧౮
ఉద్ధూయమానవాతో యః శబ్దవద్ దుఃఖితో నరః
ఉచ్చైః శ్వసితి సంరుద్ధో మత్తర్షభ ఇవానిశమ్ ౧౯
ప్రనష్టజ్ఞానవిజ్ఞానస్తథా విభ్రాన్తలోచనః
వివృతాక్ష్యాననో బద్ధమూత్రవర్చా విశీర్ణవాక్ ౧౯
దీనః ప్రశ్వసితం చాస్య దూరాద్విజ్ఞాయతే భృశమ్
మహాశ్వాసోపసృష్టస్తు క్షిప్రమేవ విపద్యతే ౨౦
ఊర్ధ్వం శ్వసితి యో దీర్ఘ న చ ప్రత్యాహరత్యధః
శ్లేష్మావృతముఖస్రోతాః క్రుద్ధగన్ధవహార్దితః ౨౧
ఊర్ధ్వదృష్టిర్విపశ్యంస్తు విభ్రాన్తాక్ష ఇతస్తతః
ప్రముహ్యన్ వేదనార్తశ్చ శుష్కాస్యోఽరతిపీడితః ౨౨

ఊర్ధ్వశ్వాసే ప్రకుపితే హ్యధఃశ్వాసో నిరుధ్యతే
ముహ్యతస్తామ్యతశ్చోర్ధ్వం శ్వాసస్తస్యైవ హన్త్యసూన్ ౨౩
యస్తు శ్వసితి విచ్ఛిన్నం సర్వప్రాణేన పీడితః
న వా శ్వసితి దుఃఖార్తో మర్మచ్ఛేదరుగర్దితః ౨౪
ఆనాహస్వేదమూర్చ్ఛార్తో దహ్యమానేన వస్తినా
విప్లుతాక్షః పరిక్షీణః శ్వసన్ రక్తైకలోచనః ౨౫
విచేతాః పరిశుష్కాస్యో వివర్ణః ప్రలపన్నరః
ఛిన్నశ్వాసేన విచ్ఛిన్నః స శీఘ్రం విజహాత్యసూన్ ౨౬
ప్రతిలోమం యదా వాయుః స్రోతాంసి ప్రతిపద్యతే
గ్రీవాం శిరశ్చ సంగృహ్య శ్లేష్మాణం సముదీర్య చ ౨౭
కరోతి పీనసం తేన రుద్ధో ఘుర్ఘురకం తథా
అతీవ తీవ్రవేగం చ శ్వాసం ప్రాణప్రపీడకమ్ ౨౮
ప్రతామ్యతి స వేగేన తృష్యతే సన్నిరుధ్యతే
ప్రమోహం కాసమానశ్చ స గచ్ఛతి ముహుర్ముహుః ౨౯
శ్లేష్మణ్యముచ్యమానే తు భృశం భవతి దుఃఖితః
తస్యైవ చ విమోక్షాన్తే ముహూర్తం లభతే సుఖమ్ ౩౦
తథాఽస్యోద్ధ్వంసతేకణ్ఠఃకృచ్ఛ్రాచ్ఛక్నోతి భాషితుమ్
న చాపి లభతే నిద్రాం శయానః శ్వాసపీడితః ౩౧
పార్శ్వే తస్యావగృహ్ణాతి శయానస్య సమీరణః
ఆసీనో లభతే సౌఖ్యముష్ణం చైవాభినన్దతి ౩౨
ఉచ్ఛ్రితాక్షో లలాటేన స్విద్యతా భృశమార్తిమాన్
విశుష్కాస్యో ముహుః శ్వాసో ముహుశ్చైవావధమ్యతే ౩౩
మేఘామ్బుశీతప్రాగ్వాతైః శ్లేష్మలైశ్చ వివర్ధతే
స యాప్యస్తమకః శ్వాసః సాధ్యో వా స్యాన్నవోత్థితః ౩౪

జ్వరమూర్చ్ఛాపరీతస్య విద్యాత్ప్రతమకం తు తమ్
ఉదావర్తరజోఽజీర్ణక్లిన్నకాయనిరోధజః ౩౫
తమసా వర్ధతేఽత్యర్థం శీతైశ్చాశు ప్రశామ్యతి
మజ్జతస్తమసీవాస్య విద్యాత్సంతమకం తు తమ్ ౩౬
రూక్షాయాసోద్భవః కోష్ఠే క్షుద్రో వాత ఉదీరయన్
క్షుద్ర శ్వాసో న సోఽత్యర్థం దుఃఖేనాఙ్గప్రబాధకః ౩౭
హినస్తి న స గాత్రాణి న చ దుఃఖో యథేతరే
న చ భోజనపానానాం నిరుణద్ధ్యుచితాంగతిమ్ ౩౮
నేన్ద్రియాణాం వ్యథాం నాపి కాంచిదాపాదయేద్రుజమ్
స సాధ్య ఉక్తో బలినః సర్వే చావ్యక్తలక్షణాః ౩౯
క్షుద్రః సాధ్యో మత స్తేషాం తమకః కృచ్ఛ్ర ఉచ్యతే
త్రయః శ్వాసా న సిధ్యన్తి తమకో దుర్బలస్య చ ౪౦
కామం ప్రాణహరా రోగా బహవో న తు తే తథా
యథా శ్వాసశ్చ హిక్కా చ హరతః ప్రాణమాశు చ ౪౧
అథ స్వరభేదనిదానమ్
అత్యుచ్చభాషణవిషాధ్యయనాభిఘాతసందూషణైః ప్రకుపితాః పవనాదయస్తు
స్రోతఃసు తే స్వరవహేషు గతాః ప్రతిష్ఠాం హన్యుః స్వరం భవతి చాపి హి షడ్విధః సః ౧
వాతాదిభిః పృథక్ సర్వైర్మేదసా చ క్షయేణ చ
వాతేన కృష్ణనయనాననమూత్రవర్చా భిన్నం శనైర్వదతి గర్దభవత్ ఖరం చ
పిత్తేన పీతనయనాననమూత్రవర్చా బ్రూయాద్ గలేన స చ దాహసమన్వితేన ౨
బ్రూయాత్కఫేన సతతం కఫరుద్ధకణ్ఠఃస్వల్పం శనైర్వదతి చాపి దివా విశేషాత్
సర్వాత్మకేభవతి సర్వవికారసంపత్తం చాప్యసాధ్యమృషయః స్వరభేదమాహుః ౩
ధూప్యేత వాక్ క్షయకృతే క్షయమాప్నుయాచ్చవాగేష చాపి హతవాక్ పరివర్జనీయః
అన్తర్గతరస్వరమలక్ష్యపదం చిరేణ మేదోఽన్వయాద్వదతి దిగ్ధగలస్తృషార్త్తః ౪

క్షీణస్య వృద్ధస్య కృశస్య వాఽపి చిరోత్థితో యశ్చ సహోపజాతః
మేదస్వినః సర్వసముద్భవశ్చ స్వరామయో యో న స సిద్ధిమేతి ౫

అథారోచకనిదానమ్

వాతాదిభిః శోకభయాతిలోభక్రోధైర్మనోఘ్నాశనరూపగన్ధైః
అరోచకాః స్యుః పరిహృష్టదన్తః కషాయవక్త్రశ్చ మతోఽనిలేన ౧
కట్వమ్లముష్ణం విరసం చ పూతి పిత్తేన విద్యాత్ లవణం చ వక్త్రమ్
అరోచకే శోకభయాతిలోభక్రోధాద్యహృద్యాశుచిగన్ధజే స్యాత్ ౨
స్వాభావికం చాస్యమథారుచిశ్చత్రిదోషజే నైకరసం భవేత్తు ౩
హృచ్ఛూలపీడనయుతం పవనేన పిత్తాత్తృడ్దాహచోషబహులైం సకఫప్రసేకమ్
శ్లేష్మాత్మకైం బహురుజం బహుభిశ్చ విద్యాద్వైగుణ్యమోహజడతాభిరథాపరం చ ౪

అథ ఛర్దినిదానమ్

దుష్టైర్దోషైః పృథక్ సర్వైర్బీభత్సాలోచనాదిభిః
ఛర్దయః పఞ్చ విజ్ఞేయాస్తాసాం లక్షణముచ్యతే ౧
అతిద్రవైరతిస్నిగ్ధైరహృద్యైర్లవణైరతి
అకాలే చాతిమాత్రైశ్చ తథాఽసాత్మ్యైశ్చ భోజనైః ౨
శ్రమాద్భయాత్తథోద్వేగాదజీర్ణాత్ క్రిమిదోషతః
నార్యాశ్చాపన్నసత్త్వాయాస్తథాఽతిద్రుతమశ్నతః ౩
బీభత్సైర్హేతుభిశ్చాన్యైః ద్రుతముత్క్లేశితో బలాత్
ఛాదయన్నాననం వేగైరర్దయన్నఙ్గభఞ్జనైః
నిరుచ్యతే ఛర్దిరితి దోషో వక్త్రం ప్రధావితః ౪
హృల్లాసోద్గారరోధౌ చ ప్రసేకో లవణస్తనుః
ద్వేషోఽన్నపానే చ భృశం వమీనాం పూర్వలక్షణమ్ ౫
హృత్పార్శ్వపీడాముఖశోషశీర్షనాభ్యర్తికాసస్వరభేదతోదైః
ఉద్గారశబ్దప్రబలం సఫేనం విచ్ఛిన్నకృష్ణం తనుకం కషాయమ్

కృచ్ఛ్రేణ చాల్పం మహతా చ వేగేనార్తోఽనిలాచ్ఛర్దయతీహ దుఃఖమ్ ౬
మూర్ఛాపిపాసాముఖశోషమూర్ధతాల్వక్షిసన్తాపతమోభ్రమార్తః
పీతం భృశోష్ణం హరితం సతిక్తంధూమ్రం చ పిత్తేన వమేత్సదాహమ్ ౭
తన్ద్రాఽస్యమాధుర్యకఫప్రసేకసన్తోషనిద్రాఽరుచిగౌరవార్తః
స్నిగ్ధం ఘనం స్వాదు కఫాద్విశుద్ధం సరోమహర్షోఽల్పరుజం వమేత్తు ౮
శూలావిపాకారుచిదాహతృష్ణాశ్వాసప్రమోహప్రబలా ప్రసక్తమ్
ఛర్దిస్త్రిదోషాల్లవణామ్లనీలసాన్ద్రోష్ణరక్తం వమతాం నృణాం స్యాత్ ౯
విట్స్వేదమూత్రామ్బువహాని వాయుః స్రోతాంసి సంరుధ్య యదోర్ధ్వమేతి
ఉత్సన్నదోషస్య సమాచితం తం దోషం సముద్ధూయ నరస్య కోష్ఠాత్ ౧౦
విణ్మూత్రయోస్తత్సమగన్ధవర్ణం తృట్శ్వాసహిక్కార్తియుతం ప్రసక్తమ్
ప్రచ్ఛర్దయేద్ దుష్టమిహాతివేగాత్తయాఽర్దితశ్చాశు వినాశమేతి ౧౧
వీభత్సజా దౌహృదజాఽమజా చ హ్యసాత్మ్యజా చ క్రిమిజా చ యా హి
సా పఞ్చమీ తాం చవిభావయేచ్చ దోషోచ్ఛ్రయేణైవ యథోక్తమాదౌ ౧౨
శూలహృల్లాసబహులా క్రిమిజా చ విశేషతః
క్రిమిహృద్రోగతుల్యేన లక్షణేన చ లక్షితా ౧౩
క్షీణస్య యా ఛర్దిరతిప్రసక్తా సోపద్రవా శోణితపూయయుక్తా
సచన్ద్రికాం తాం ప్రవదేదసాధ్యాం సాధ్యాం చికిత్సేన్నిరుపద్రవాం చ ౧౪
కాసశ్వాసోఽజ్వరో హిక్కా తృష్ణా వైచిత్త్యమేవ చ
హృద్రోగస్తమకశ్చైవ జ్ఞేయాశ్ఛర్దేరుపద్రవాః ౧౫
అథ తృష్ణానిదానమ్
భయశ్రమాభ్యాం బలసంక్షయాద్వా హ్యూర్ధ్వం చితం పిత్తవివర్ధనైశ్చ
పిత్తం సవాతం కుపితం నరాణాం తాలుప్రపన్నం జనయేత్పిపాసామ్
స్రోతస్స్వపాంవాహిషు దూషితేషు దోషైశ్చ తృట్ సమ్భవతీహ జన్తోః ౧
తాల్వోష్ఠకణ్ఠాస్యవిశేషదాహసంతాపమోహభ్రమవిప్రలాపాః

పూర్వాణి రూపాణి భవన్తి తాసాముత్పత్తికాలే తు విశేషతో హి
తిస్రః స్మృతాస్తాః క్షతజా చతుర్థీ క్షయాత్తథా హ్యామసముద్భవా చ
భక్తోద్భవా సప్తమికేతి తాసాం నిబోధ లిఙ్గాన్యనుపూర్వశస్తు ౨
క్షామాస్యతా మారుతసంభవాయాం తోదస్తథా శఙ్ఖశిరఃసు చాపి
స్రోతోనిరోధో విరసం చ వక్త్రం శీతాభిరద్భిశ్చ వివృద్ధిమేతి ౩
మూర్చ్ఛాఽన్నవిద్వేషవిలాపదాహా రక్తేక్షణత్వం ప్రతతశ్చ శోషః
శీతాభినన్దా ముఖతిక్తతా చ పిత్తాత్మికాయాం పరిదూయనం చ ౪
వాష్పావరోధాత్కఫసంవృతేఽగ్నౌ తృష్ణా బలాసేన భవేత్తథా తు
నిద్రా గురుత్వం మధురాస్యతా చ తయాఽదితః శుష్యతి చాతిమాత్రమ్ ౫
క్షతస్య రుక్శోణితనిర్గమాభ్యాం తృష్ణా చతుర్థీ క్షతజా మతా తు
రసక్షయాద్యా క్షయసభవా సా తయాఽభిభూతశ్చ నిశాదినేషు ౬
పేపీయతేఽమ్బు స సుఖం న యాతి తాం సన్నిపాతాదితి కేచిదాహుః
రసక్షయోక్తాని చ లక్షణాని తస్యామశేషేణ భిషగ్వ్యవస్యేత్ ౭
త్రిదోషలిఙ్గాఽమసముద్భవా చ హృచ్ఛూలనిష్ఠీవనసాదకర్త్రీ
స్నిగ్ధం తథాఽమ్లం లవణం చ భుక్తం గుర్వన్నమేవాశు తృషాం కరోతి ౮
దీనస్వరః ప్రతామ్యన్ దీనః సంశుష్కవక్త్రగలతాలుః
భవతి ఖలు యోపసర్గాత్తృష్ణా సా శోషిణీ కష్టా ౯
జ్వరమోహక్షయకాసశ్వా సాద్యుపసృష్టదేహానామ్
సర్వాస్త్వతిప్రసక్తా రోగకృశానాం వమిప్రయుక్తానామ్
ఘోరోపద్ర వయుక్తాస్తృష్ణా మరణాయ విజ్ఞేయాః ౧౦
అథ మూర్చ్ఛాభ్రమనిద్రాతన్ద్రాసంన్యాసనిదానమ్
క్షీణస్య బహుదోషస్య విరుద్ధాహారసేవినః
వేగాఘాతాదభీఘాతాద్ధీనసత్త్వస్య వా పునః ౧
కరణాయతనేషూగ్రా బాహ్యేష్వాభ్యన్తరేషు చ

నివిశన్తే యదా దోషాస్తదా మూర్చ్ఛన్తి మానవాః ౨
సంజ్ఞావహాసు నాడీషు పిహితాస్వనిలాదిభిః
తమోఽభ్యుపైతి సహసా సుఖదుఃఖవ్యపోహకృత్ ౩
సుఖదుఃఖవ్యపోహాచ్చ నరః పతతి కాష్ఠవత్
మోహో మూర్ఛ్ఛేతి తామాహుః షడ్విధా సా ప్రకీర్తితా ౪
వాతాదిభిః శోణితేన మద్యేన చ విషేణ చ
షట్స్వప్యేతాసు పిత్తం తు ప్రభుత్వేనావతిష్ఠతే ౫
హృత్పీడా జృమ్భణం గ్లానిః సంజ్ఞాదౌర్బల్యమేవ చ
సర్వాసాం పూర్వరూపాణి యథాస్వం తా బిభావయేత్ ౬
నీలం వా యది వా కృష్ణమాకాశమథవాఽరుణమ్
పశ్యంస్తమః ప్రబిశతి శీఘ్రం చ ప్రతిబుధ్యతే ౭
వేపథుశ్చాఙ్గమర్దశ్చ ప్రపీడా హృదయస్య చ
కార్శ్యం శ్యావాఽరుణాచ్ఛాయా మూర్చ్ఛాయే వాతసంభవే ౮
రక్తం హరితవర్ణం వా వియత్పీతమథాపి వా
పశ్యంస్తమః ప్రవిశతి సస్వేదశ్చ ప్రబుధ్యతే ౯
సపిపాసః ససన్తాపో రక్తపీతాకులేక్షణః
జాతమాత్రే పతతి చ శీఘ్రం చ ప్రతిబుధ్యతే
సంభిన్నవర్చాః పీతాభో మూర్చ్ఛాయే పిత్తసంభవే ౧౦
మేఘసంకాశమాకాశమావృతం వా తమోఘనైః
పశ్యంస్తమః ప్రవిశతి చిరాచ్చ ప్రతిబుధ్యతే ౧౧
గురుభిః ప్రావృతైరఙ్గైర్యథైవార్ద్రేణ చర్మణా
సప్రసేకః సహృల్లాసో మూర్చ్ఛాయే కఫసంభవే ౧౨
సర్వాకృతిః సన్నిపాతాదపస్మార ఇవాగతః
స జన్తుం పాతయత్యాశు వినా బీభత్సచేష్టితైః ౧౩

పృథివ్యాపస్తమోరూపం రక్తగన్ధస్తదన్వయః
తస్మాద్ర క్తస్య గన్ధేన మూర్చ్ఛన్తి భువి మానవాః ౧౪
ద్ర వ్యస్వభావ ఇత్యేకే దృష్ట్వా యదభిముహ్యతి
గుణాస్తీవ్రతరత్వేన స్థితాస్తు విషమద్యయోః ౧౫
త ఏవ తస్మాత్తాభ్యాం తు మోహౌ స్యాతాం యథేరితౌ
స్తబ్ధాఙ్గదృష్టిస్త్వసృజా గూఢోచ్ఛ్వాసశ్చ మూర్ఛితః ౧౬
మద్యేన విలపఞ్శేతే నష్టవిభ్రాన్తమానసః
గాత్రాణి విక్షిపన్ భూమౌ జరాం యావన్న యాతి తత్ ౧౭
వేపథుస్వప్నతృష్ణాః స్యుస్తమశ్చ విషమూర్ఛితే
వేదితవ్యం తీవ్రతరం యథాస్వం విషలక్షణైః ౧౮
మూర్చ్ఛా పిత్తతమః ప్రాయా రజఃపిత్తానిలాద్ భ్రమః
తమోవాతకఫాత్తన్ద్రా నిద్రా శ్లేష్మతమోభవా ౧౯
చక్రవద్ భ్రమతో గాత్రం భూమౌ పతతి సర్వదా
భ్రమరోగ ఇతి జ్ఞేయో రజఃపిత్తానిలాత్మకః ౧
ఇన్ద్రి యార్థేష్వసంవిత్తిర్గౌరవం జృమ్భణం క్లమః
నిద్రా ర్తస్యేవ యస్యేహా తస్య తన్ద్రాం వినిర్దిశేత్ ౨౦
దోషేషు మదమూర్చ్ఛాయాః కృతవేగేషు దేహినామ్
స్వయమేవోపశామ్యన్తి సంన్యాసో నౌషధైర్వినా ౨౧
వాగ్దేహమనసాం చేష్టామాక్షిప్యాతిబలా మలాః
సంన్యస్యన్త్యబలం జన్తుం ప్రాణాయతనమాశ్రితాః ౨౨
స నా సంన్యాససంన్యస్తః కాష్ఠీభూతో మృతోపమః
ప్రాణైర్విముచ్యతే శీఘ్రం ముక్త్వా సద్యః ఫలాం క్రియామ్ ౨౩
అథ పానాత్యయపరమదపానాజీర్ణపానవిభ్రమనిదానమ్
యే విషస్య గుణాః ప్రోక్తాస్తేఽపి మద్యే ప్రతిష్ఠితాః

తేన మిథ్యోపయుక్తేన భవత్యుగ్రో మదాత్యయః ౧
కింతు మద్యం స్వభావేన యథైవాన్నం తథా స్మృతమ్
అయుక్తియుక్తం రోగాయ యుక్తియుక్తం యథాఽమృతమ్ ౨
ప్రాణాః ప్రాణభృతామన్నం తదయుక్త్యా హినస్త్యసూన్
విషం ప్రాణహరం తచ్చ యుక్తియుక్తం రసాయనమ్ ౩
విధినా మాత్రయా కాలే హితైరన్నైర్యథాబలమ్
ప్రహృష్టో యః పిబేన్మద్యం తస్య స్యాదమృతోపమమ్ ౪
స్నిగ్ధైస్తదన్నైర్మాంసైశ్చ భక్ష్యైశ్చ సహ సేవితమ్
భవేదాయుఃప్రకర్షాయ బలాయోపచయాయ చ ౫
కామ్యతా మనసస్తుష్టిస్తేజో విక్రమ ఏవ చ
విధివత్సేవ్యమానే తు మద్యే సంనిహితా గుణాః ౬
బుద్ధిస్మృతిప్రీతికరః సుఖశ్చ పానాన్ననిద్రా రతివర్ధనశ్చ
సంపాఠగీతస్వరవర్ధనశ్చ ప్రోక్తోఽతిరమ్యః ప్రథమో మదో హి ౭
అవ్యక్తబుద్ధిస్మృతివాగ్విచేష్టః సోన్మత్తలీలాకృతిరప్రశాన్తః
ఆలస్యనిద్రా భిహతో ముహుశ్చ మద్యేన మత్తః పురుషో మదేన ౮
గచ్ఛేదగమ్యాన్న గురూంశ్చ మన్యేత్ ఖాదేదభక్ష్యాణి చ నష్టసంజ్ఞాః
బ్రూయాచ్చ గుహ్యాని హృది స్థితాని మదే తృతీయే పురుషోఽస్వతన్త్రః ౯
చతుర్థే తు మదే మూఢో భగ్నదార్వివ నిష్క్రియః
కార్యాకార్యవిభాగజ్ఞో మృతాదప్యపరో మృతః ౧౦
కో మదం తాదృశం గచ్ఛేదున్మాదమివ చాపరమ్
బహుదోషమివామూఢః కాన్తారం స్వవశః కృతీ ౧౧
నిర్భుక్తమేకాన్తత ఏవ మద్యం నిషేవ్యమాణం మనుజేన నిత్యమ్
ఆపాదయేత్కష్టతమాన్వికారానాపాదయేచ్చాపి శరీరభేదమ్ ౧౨
క్రుద్ధేన భీతేన పిపాసితేన శోకాభితప్తేన వుభుక్షితేన

వ్యాయామభారాధ్వపరిక్షతేన వేగావరోధాభిహతేన చాపి ౧౩
అత్యమ్వుభక్ష్యావతతోదరేణ సాజీర్ణభుక్తేన తథాఽబలేన
ఉష్ణాభితప్తేన చ సేవ్యమానం కరోతి మద్యం వివిధాన్వికారాన్ ౧౪
పానాత్యయం పరమదం పానాజీర్ణమథాపి వా
పానవిభ్రమముగ్రం చ తేషాం వక్ష్యామి లక్షణమ్ ౧౫
హిక్కాశ్వాసశిరఃకమ్పపార్శ్వశూలప్రజాగరైః
విద్యాద్బహుప్రలాపస్య వాతప్రాయం మదాత్యయమ్ ౧౬
తృష్ణాదాహజ్వరస్వేదమోహాతీసారవిభ్రమైః
విద్యాద్ధరితవర్ణస్య పిత్తప్రాయం మదాత్యయమ్ ౧౭
ఛర్ద్యరోచకహృల్లాస తన్ద్రా స్తైమిత్యగౌరవైః
విద్యాచ్ఛీతపరీతస్య కఫప్రాయం మదాత్యమ్
జ్ఞేయస్త్రిదోషజశ్చాపి సర్వలిఙ్గైర్మదాత్యయః ౧౮
శ్లేష్మోచ్ఛ్రయోఽఙ్గగురుతా విరసాస్యతా చై
విణ్మూత్రసక్తిరథ తన్ద్రి రరోచకశ్చ
లిఙ్గం పరస్య చ మదస్య వదన్తి తజ్జ్ఞా
స్తృష్ణా రుజా శిరసి సన్ధిషు తాపి భేదః ౧౯
ఆధ్మానముగ్రమథ చోద్గిరణం విదాహః
పానేఽజరాం సముపగచ్ఛతి లక్షణాని
హృద్గాత్రతోదకఫసంస్రవ కణ్ఠధూమా
మూర్చ్ఛావమిజ్వర శిరోరుజనప్రదాహాః ౨౦
ద్వేషః సురాన్నవికృతేష్వపి తేషు తేషు
తం పానవిభ్రమముశన్త్యఖిలేన ధీరాః
హీనోత్తరౌష్ఠమతి శీతమమన్దదాహం
తైలప్రభాస్యమపి పానహతం త్యజేత్తు ౨౧

జిహ్వౌష్ఠదన్తమసితం త్వథవాఽపి నీలం
పీతే చ యస్య నయనే రుధిరప్రభే వా
హిక్కాజ్వరౌ వమథువేపథుపార్శ్వశూలాః
కాసభ్రమావపి చ పానహతం భజన్తే ౨౨
దాహనిదానమ్
త్వచం ప్రాప్తః స పానోష్మా పిత్తరక్తాభిమూర్చ్ఛితః
దాహం ప్రకురుతే ఘోరం పిత్తవత్తత్ర భేషజమ్ ౧
కృత్స్నదేహానుగం రక్తముద్రిక్తం దహతి ధ్రువమ్
స ఉష్యతే తృష్యతే చ తామ్రాభస్తామ్రలోచనః ౨
లోహగన్ధాఙ్గవదనో వహ్నినేవావకీర్యతే
పిత్తజ్వరసమః పిత్తాత్స చాప్యస్య విధిః స్మృతః ౩
తృష్ణానిరోధాదబ్ధాతౌ క్షీణే తేజః సముద్ధతమ్
సబాహ్యాభ్యన్తరం దేహం ప్రదహేన్మన్దచేతసః ౪
సంశుష్కగలతాల్వోష్ఠో జిహ్వాం నిష్కృష్య వేపతే
అసృజా పూర్ణకోష్ఠస్య దాహోఽన్యః స్యాత్సుదుఃసహః ౫
ధాతుక్షయోత్థో యో దాహస్తేన మూర్చ్ఛాతృడర్దితః
క్షామస్వరః క్రియాహీనః స సీదేద్ భృశపీడితః ౬
క్షతజోఽనశ్నతశ్చాన్నం శోచతో వాఽప్యనేకధా
తేనాన్తర్దహ్యతేత్యర్థం తృష్ణా మూర్చ్ఛా ప్రలాపవాన్
మర్మాభిఘాతజోఽప్యస్తి సోఽసాధ్యః సప్తమో మతః
సర్వ ఏవ చ వర్జ్యాః స్యు శీతగాత్రస్య దేహినః ౭
అథోన్మాదనిదానమ్
మదయన్త్యుద్ధతా దోషా యస్మాదున్మార్గమాగతాః
మానసోఽయమతో వ్యాధిరున్మాద ఇతి కీర్తితః ౧

ఏకైకశః సర్వశశ్చ దోషైరత్యర్థమూర్ఛితైః
మానసేన చ దుఃఖేన స చ పఞ్చవిధో మతః ౨
విషాద్భవతి షష్ఠశ్చ యథాస్వం తత్ర భేషజమ్
స చాప్రవృద్ధస్తరుణో మదసంజ్ఞాం బిభర్తి చ ౩
విరుద్ధదుష్టాశుచిభోజనాని ప్రధర్షణం దేవగురుద్విజానామ్
ఉన్మాదహేతుర్భయహర్షపూర్వో మనోఽభిఘాతో విషమాశ్చ చేష్టాః ౪
తైరల్పసత్త్వస్య మలాః ప్రదుష్టా బుద్ధేర్నివాసం హృదయం ప్రదూష్య
స్రోతాంస్యధిష్ఠాయ మనోవహాని ప్రమోహయన్త్యాశు నరస్య చేతః ౫
ధీవిభ్రమః సత్త్వపరిప్లవశ్చ పర్యాకులా దృష్టిరధీరతా చ
అబద్ధవాక్త్వం హృదయం చ శూన్యం సామాన్యమున్మాదగదస్య లిఙ్గమ్ ౬
రూక్షాల్పశీతాన్నవిరేకధాతుక్షయోపవాసైరనిలోఽతివృద్ధః
చిన్తాదిదుష్టం హృదయం ప్రదూష్య బుద్ధిం స్మృతిం చాప్యుపహన్తి శీఘ్రమ్ ౭
అస్థానహాసస్మితనృత్యగీతవాగఙ్గవిక్షేపణరోదనాని
పారుష్యకార్శ్యారుణవర్ణతాశ్చ జీర్ణే బలం చానిలజస్య రూపమ్ ౮
అజీర్ణ కట్వమ్లవిదాహ్యశీతైర్భోజ్యైశ్చితం పిత్తముదీర్ణవేగమ్
ఉన్మాదమత్యుగ్రమనాత్మకస్య హృది స్థితం పూర్వవదాశు కుర్యాత్ ౯
అమర్షసంరమ్భవినగ్నభావాః సన్తర్జనాతిద్ర వణౌష్ణ్యరోషాః
ప్రచ్ఛాయశీతాన్నజలాభిలాషః పీతా చ భాః పిత్తకృతస్య లిఙ్గమ్ ౧౦
సంపూరణైర్మన్దవిచేష్టితస్య సోష్మా కఫో మర్మణి సంప్రదుష్టః
వుద్ధిం స్మృతిం చాప్యుపహత్య చిత్తం ప్రమోహయన్ సంజనయేద్వికారమ్ ౧౧
వాక్చేష్టితం మన్దమరోచకశ్చ నారీవివిక్తప్రియతాఽతినిద్రా
ఛర్దిశ్చ లాలా చ బలం చ భుక్తే నఖాదిశౌక్ల్యం చ కఫాత్మకే స్యాత్ ౧౨
యః సన్నిపాతప్రభవోఽతిఘోరః సర్వైః సమస్తైః స చ హేతుభిః స్యాత్
సర్వాణి రూపాణి బిభర్తి తాదృగ్విరుద్ధభైషజ్యవిధిర్వివర్జ్యః ౧౩

చోరైర్నరేన్ద్రపురుషైరరిభిస్తథాఽన్యైర్విత్రాసితస్య ధనబాన్ధవసంక్షయాద్వా
గాఢం క్షతే మనసి చ ప్రియయా రిరంసోర్జాయేత చోత్కటతమో మనసో వికారః ౧౪
చిత్రం బ్రవీతి చ మనోఽనుగతం విసంజ్ఞో
గాయత్యథో హసతి రోదితి చాపి మూఢః
రక్తేక్షణో హతబలేన్ద్రియభాః సుదీనః
శ్యావాననో విషకృతేఽథ భవేద్విసంజ్ఞః ౧౫
అవాఙ్మ్చ వాప్యుదఙ్మ్చ వా క్షీణమాంసబలో నరః
జాగరూకో హ్యసందేహమున్మాదేన వినశ్యతి ౧౬
అమర్త్యవాగ్విక్రమవీర్యచేష్టో జ్ఞానాదివిజ్ఞానబలాదిభిర్యః
ఉన్మాదకాలోఽనియతశ్చ యస్య భూతోత్థమున్మాదముదాహరేత్తమ్ ౧౭
సంతుష్టః శుచిరతిదివ్యమాల్యగన్ధో నిస్తన్ద్రీ రవితథసంస్కృతప్రభాషీ
తేజస్వీ స్థిరనయనో వరప్రదాతా బ్రహ్మణ్యో భవతి నరః స దేవజుష్టః ౧౮
సంస్వేదీ ద్విజగురుదేవదోషవక్తా జిహ్మాక్షో విగతభయో విమార్గదృష్టిః
సంతుష్టో న భవతి చాన్నపానజాతైర్దుష్టాత్మా భవతి స దేవశత్రుజుష్టః ౧౯
హృష్టాత్మా పులినవనాన్తరోపసేవీ స్వాచారః ప్రియపరిగీతగన్ధమాల్యః
నృత్యన్వై ప్రహసతి చారు చాల్పశబ్దం గన్ధర్వగ్రహపరిపీడితో మనుష్యః ౨౦
తామ్రాక్షః ప్రియతనురక్తవస్త్రధారీ గమ్భీరో ద్రుతగతిరల్పవాక్ సహిష్ణుః
తేజస్వీ వదతి చ కిం దదామి కస్మై యో యక్షగ్రహపరిపీడితో మనుష్యః ౨౧
ప్రేతానాం స దిశతి సంస్తరేషు పిణ్డాఞ్ శాన్తాత్మా జలమపి చాపసవ్యవస్త్రః
మాంసేప్సుస్తిలగుడపాయసాభికామస్తద్భక్తో భవతి పితృగ్రహాభిజుష్టః ౨౨
యస్తూర్వ్యాం ప్రసరతి సర్పవత్కదాచిత్ సృక్కిణ్యౌ విలేఢి వై జిహ్వయా తథైవ
క్రోధాలుర్గుడమధుదుగ్ధపాయసేప్సుర్జ్ఞాతవ్యో భవతి భుజఙ్గమేన జుష్టః ౨౩
మాంసాసృగ్వివిధసురావికారలిప్సుర్నిర్లజ్జో భృశమతినిష్ఠురోఽతిశూరః
క్రోధాలుర్విపులబలో నిశావిహారీ శౌచద్విడ్ భవతి సరాక్షసైర్గృహీతః ౨౪

ఉద్ధస్తః కృశపరుషోఽచిరప్రలాపీదుర్గన్ధో భృశమశుచిస్తథాతిలోలః
బహ్వాశీ విజనవనాన్తరోపసేవీ వ్యాచేష్టన్ భ్రమతి రుదన్ పిశాచజుష్టః ౨౫
స్థూలాక్షో ద్రుతమటనః స ఫేనలేహీ నిద్రాలుః పతతి చ కమ్పతే చ యో హి
యశ్చాద్రి ద్విరదనగాదివిచ్యుతః స్యాత్ సోఽసాధ్యో భవతి తథా త్రయోదశాబ్దే ౨౬
దేవగ్రహాః పౌర్ణమాస్యామసురాః సన్ధ్యయోరపి
గన్ధర్వాః ప్రాయశోఽష్టమ్యాం యక్షాశ్చ ప్రతిపద్యథ ౨౭
పిత్ర్యాఃకృష్ణక్షయే హింస్యుః పఞ్చమ్యామపి చోరగాః
రక్షాంసి రాత్రౌ పైశాచాశ్చతుర్దశ్యాం విశన్తి హి ౨౮
దర్పణాదీన్ యథా ఛాయా శీతోష్ణం ప్రాణినో యథా
స్వమణిం భాస్కరార్చిశ్చ యథా దేహం చ దేహధృక్
విశన్తి చ న దృశ్యన్తే గ్రహాస్తద్వచ్ఛరీరిణః ౨౯
ప్రవిశ్యాశు శరీరం హి పీడాం కుర్వన్తి దుఃసహామ్ ౩౦
తపాంసి తీవ్రాణి తథైవ దానం వ్రతాని ధర్మో నియమశ్చ సత్యమ్
గుణాస్తథాఽష్టావపి తేషు నిత్యా వ్యస్తాః సమస్తాశ్చ యథాప్రభావమ్ ౩౧
న తే మనుష్యైః సహ సంవిశన్తి న వా మనుష్యాన్ క్వచిదావిశన్తి
యే త్వావిశన్తీతి వదన్తి మోహాత్తే భూతవిద్యావిషయాదపోహ్యాః ౩౨
తేషాం గ్రహాణాం పరిచారకా యే కోటీసహస్రాయుతపద్మసంఖ్యాః
అసృగ్వసామాంసభుజః సుభీమా నిశావిహారాశ్చ తథాఽవిశన్తి
అథాపస్మారనిదానమ్
చిన్తాశోకాదిభిర్దోషాః క్రుద్ధా హృత్స్రోతసి స్థితాః
కృత్వా స్మృతేరపధ్వంసమపస్మారం ప్రకుర్వతే ౧
తమః ప్రవేశః సంరమ్భో దోషోద్రేకహతస్మృతేః
అపస్మార ఇతి జ్ఞేయో గదో ఘోరశ్చతుర్విధః ౧
హృత్కమ్పః శూన్యతా స్వేదో ధ్యానం మూర్చ్ఛా ప్రమూఢతా

నిద్రా నాశశ్చ తస్మింశ్చ భవిష్యతి భవత్యథ ౨
కమ్పతే ప్రదశేద్దన్తాన్ ఫేనోవామీ శ్వసిత్యపి
పరుషారుణకృష్ణాని పశ్యేద్రూ పాణి చానిలాత్ ౩
పీత ఫేనాఙ్గవక్త్రాక్షః పీతాసృగ్రూపదర్శకః
సతృష్ణోష్ణానలవ్యాప్తలోకదర్శీ చ పైత్తికః ౪
శుక్లఫేనాఙ్గవక్త్రాక్షః శీతహృష్టాఙ్గజో గురుః
పశ్యేచ్ఛుక్లాని రూపాణి శ్లైష్మికో ముచ్యతే చిరాత్ ౫
సర్వైరేతైః సమస్తైశ్చ లిఙ్గైర్జ్ఞేయస్త్రిదోషజః
అపస్మారః స చాసాధ్యో యః క్షీణస్యానవశ్చ యః ౬
ప్రతిస్ఫురన్తం బహుశః క్షీణం ప్రచలితభ్రువమ్
నేత్రాభ్యాం చ వికుర్వాణమపస్మారో వినాశయేత్ ౭
పక్షాద్వా ద్వాదశాహాద్వా మాసాద్వాకుపితా మలాః
అపస్మారాయ కుర్వన్తి వేగం కించిదథాన్తరమ్ ౮
దేవే వర్షత్యపి యథా భూమౌ వీజాని కానిచిత్
శరది ప్రతిరోహన్తి తథా వ్యాధిసముచ్ఛ్రయాః ౯
అథ వాతవ్యాధినిదానమ్
రూక్షశీతాల్పలఘ్వన్న వ్యవాయాతిప్రజాగరైః
విషమాదుపచారాచ్చ దోషాసృక్స్రవణాదపి ౧
లఙ్ఘనప్లవనాత్యధ్వ వ్యాయామాదివిచేష్టితైః
ధాతూనాం సంక్షయాచ్చిన్తాశోకరోగాతికర్షణాత్ ౨
వేగసంధారణాదామాద భిఘాతాదభోజనాత్
మర్మాబాధాద్గజోష్ట్రాశ్వశీఘ్ర యానాపతంసనాత్ ౩
దేహే స్రోతాంసి రిక్తాని పూరయిత్వాఽనిలో బలీ
కరోతి వివిధాన్ వ్యాధీన్ సర్వాఙ్గైకాఙ్గసంశ్రయాన్ ౪

అవ్యక్తం లక్షణం తేషాం పూర్వరూపమితి స్మృతమ్
ఆత్మరూపం తు యద్వ్యక్తమపాయో లఘుతా పునః ౫
సంకోచః పర్వణాం స్తమ్భో భఙ్గోఽస్థ్నాం పర్వణామపి
రోమహర్షః ప్రలాపశ్చ పాణిపృష్ఠశిరోగ్రహః ౬
ఖాఞ్జ్యపాఙ్గుల్యకుబ్జత్వం శోథోఽఙ్గానామనిద్రతా
గర్భశుక్రరజోనాశః స్పన్దనం గాత్రసుప్తతా ౭
శిరోనాసాక్షిజత్రూణాం గ్రీవాయాశ్చాపి హుణ్డనమ్
భేదస్తోదోఽతిరాక్షేపో ముహుశ్చాయాస ఏవ చ ౮
ఏవంవిధాని రూపాణి కరోతి కుపితోఽనిలః
హేతుస్థానవిశేషాచ్చ భవేద్రోగవిశేషకృత్ ౯
తత్ర కోష్ఠాశ్రితే దుష్టే నిగ్రహో మూత్రవర్చసోః
బ్రధ్నహృద్రోగగుల్మార్శః పార్శ్వశూలం చ మారుతే ౧౦
సర్వాఙ్గకుపితే వాతే గాత్రస్ఫురణభఞ్జనమ్
వేదనాభిః పరీతాశ్చ స్ఫుటన్తీవాస్య సన్ధయః ౧౧
గ్రహో విణ్మూత్రవాతానాం శూలాధ్మానాశ్మశర్కరాః
లఙ్ఘోరుత్రికపాత్పృష్ఠరోగశోషౌ గుదే స్థితే ౧౨
రుక్ పార్శ్వోదరహృన్నాభేస్తృష్ణోద్గారవిసూచికాః
కాసః కణ్ఠాస్యశోషశ్చ శ్వాసశ్చామాశయస్థితే ౧౩
పక్వాశయస్థోఽన్త్రకూజం శూలాటోపౌ కరోతి చ
కృచ్ఛ్రమూత్రపురీషత్వమానాహం త్రికవేదనామ్ ౧౪
శ్రోత్రాదిష్విన్ద్రియవధం కుర్యాద్ దుష్టః సమీరణః
త్వగ్రూక్షా స్ఫుటితా సుప్తా కృశా కృష్ణా చ తుద్యతే
ఆతన్యతే సరాగా చ పర్వరుక్ త్వగ్గతేఽనిలే ౧౫
రుజస్తీవ్రాః ససన్తాపా వైవర్ణ్యం కృశతాఽరుచిః

గాత్రే చారూంషి భుక్తస్య స్తమ్భశ్చాసృగ్గతేఽనిలే ౧౬
గుర్వఙ్గం తుద్యతేఽత్యర్థం దణ్డముష్టిహతం యథా
సరుక్ శ్రమితమత్యర్థం మాంసమేదోగతేఽనిలే ౧౭
భేదోఽస్థిపర్వణాం సన్ధిశూలం మాంసబలక్షయః
అస్వప్నః సంతతా రుక్ చ మజ్జాస్థికుపితేఽనిలే ౧౮
క్షిప్రం ముఞ్చతి వధ్నాతిశుక్రం గర్భమథాపి వా
వికృతిం జనయేచ్చాపి శుక్రస్థః కుపితోఽనిలః ౧౯
కుర్యాత్సిరాగతః శూలం సిరాకుఞ్చనపూరణమ్
స బాహ్యాభ్యన్తరాయామం ఖల్లీం కౌబ్జ్యమథాపి వా ౨౦
సర్వాఙ్గైకాఙ్గరోగాంశ్చ కుర్యాత్ స్నాయుగతోఽనిలః
హన్తి సన్ధిగతః సన్ధీఞ్ శూలాటోపౌ కరోతి చ ౨౧
ప్రాణోదానౌ సమానశ్చ వ్యానశ్చాపాన ఏవ చ
స్థానస్థా మారుతాః పఞ్చ యాపయన్తి శరీరిణమ్
ప్రాణే పిత్తావృతే ఛర్దిర్దాహశ్చైవోపజాయతే
దౌర్బల్యం సదనం తన్ద్రా వైరస్యం చ కఫావృతే ౨౨
ఉదానే పిత్తయుక్తే తు దాహో మూర్చ్ఛా భ్రమః క్లమః
అస్వేదహర్షౌ మన్దోఽగ్నిః శీతతా చ కఫావృతే ౨౩
స్వేదదాహౌష్ణ్యమూర్చ్ఛాః స్యుః సమానే పిత్తసంవృతే
కఫేన సక్తే విణ్మూత్రే గాత్రహర్షశ్చ జాయతే ౨౪
అపానే పిత్తయుక్తే తు దాహౌష్ణ్యం రక్తమూత్రతా
అధః కాయే గురుత్వం చ శీతతా చ కఫావృతే ౨౫
వ్యానే పిత్తావృతే దాహో గాత్రవిక్షేపణం క్లమః
స్తమ్భనో దణ్డకశ్చాపి శూలశోథౌ కఫావృతే ౨౬
యదా తు ధమనీః సర్వాః కుపితోఽభ్యేతి మారుతః

తదాఽక్షిపత్యాశు ముహుర్ముహుర్దేహం ముహుశ్చరః ౨౭
ముహుర్ముహుశ్చాక్షేపణాదాక్షేపక ఇతి స్మృతః
క్రుద్ధః స్వైః కోపనైర్వాయుః స్థానాదూర్ధ్వం ప్రవర్తతే ౨౮
పీడయన్ హృదయం గత్వా శిరం శఙ్ఖౌ చ పీడయన్
ధనుర్వన్నమయేద్గాత్రాణ్యాక్షిపేన్మోహయేత్తదా ౨౯
స కృచ్ఛ్రాదుచ్ఛ్వసేచ్చాపి స్తబ్ధాక్షోఽథ నిమీలకః
కపోత ఇవ కూజేచ్చ నిఃసంజ్ఞః సోఽపతన్త్రకః ౩౦
దృష్టిం సంస్తభ్య సంజ్ఞాం చ హత్వా కణ్ఠేన కూజతి
హృది ముక్తే నరం స్వాస్థ్యం యాతి మోహం వృతే పునః ౩౧
వాయునా దారుణం ప్రాహురేకే తదపతానకమ్
కఫాన్వితో భృశం వాయుస్తాస్వేవ యది తిష్ఠతి ౩౨
దణ్డవత్స్తమ్భయేద్దేహం స తు దణ్డాపతానకః
ధనుస్తుల్యం నమేద్యస్తు స ధనుఃస్తమ్భసంజ్ఞకః ౩౩
అఙ్గులీగుల్ఫజఠరహృద్వక్షోగలసంశ్రితః
స్నాయుప్రతానమనిలో యదాఽక్షిపతి వేగవాన్ ౩౪
విష్టబ్ధాక్షః స్తబ్ధహనుర్భగ్నపార్శ్వః కఫం వమన్
అభ్యన్తరం ధనురివ యదా నమతి మానవమ్ ౩౫
తదాఽస్యాభ్యన్తరాయామం కురుతే మారుతో బలీ
బాహ్యస్నాయుప్రతానస్థో బాహ్యాయామం కరోతి చ ౩౬
తమసాధ్యం బుధాః ప్రాహుర్వక్షఃకట్యూరుభఞ్జనమ్
కఫపిత్తాన్వితో వాయుర్వాయురేవ చ కేవలః ౩౭
కుర్యాదాక్షేపకం త్వన్యం చతుర్థమభిఘాతజమ్
గర్భపాతనిమిత్తశ్చ శోణితాతిస్రవాచ్చ యః ౩౮
అభిఘాతనిమిత్తశ్చ న సిద్ధ్యత్యపతానకః

గృహీత్వాఽధ తనోర్వాయుః సిరాః స్నాయూర్విశోష్య చ ౩౯
పక్షమన్యతరం హన్తి సన్ధిబన్ధాన్విమోక్షయన్
కృత్స్నోఽధకాయస్తస్య స్యాదకర్మణ్యో విచేతనః ౪౦
ఏకాఙ్గరోగం తం కేచిదన్యే పక్షవధం విదుః
సర్వాఙ్గరోగస్తద్వచ్చ సర్వకాయాశ్రితేఽనిలే ౪౧
దాహసన్తాపమూర్చ్ఛాః స్యుర్వాయౌ పిత్తసమన్వితే
శైత్యశోథగురుత్వాని తస్మిన్నేవ కఫాన్వితే ౪౨
శుద్ధవాతహతం పక్షం కృచ్ఛ్రసాధ్యతమం విదుః
సాధ్యమన్యేన సంయుక్తమసాధ్యం క్షయహేతుకమ్ ౪౩
గర్భిణీ సూతికాబాలవృద్ధక్షీణేష్వసృక్స్రుతే
పక్షాఘాతం పరిహరేద్ వేదనారహితో యది
ఉచ్చైర్వ్యాహరతోఽత్యర్థం ఖాదతః కఠినాని వా
హసతో జృమ్భతో వాఽపి భారాద్విషమశాయినః ౪౪
శిరోనాసౌష్ఠచిబుకలలాటేక్షణసన్ధిగః
అర్దయత్యనిలో వక్త్రమర్దితం జనయత్యతః
వక్రీభవతి వక్త్రార్ధం గ్రీవా చాప్యపవర్తతే ౪౫
శిరశ్చలతి వాక్సఙ్గో నేత్రాదీనాం చ వైకృతమ్
గ్రీవాచిబుకదన్తానాం తస్మిన్పార్శ్వే చ వేదనా ౪౬
యస్యాగ్రజో రోమహర్షో వేపథుర్నేత్రమావిలమ్
వాయురూర్ధ్వం త్వచి స్వాపస్తోదో మన్యాహనుగ్రహః
తమర్దితమితి ప్రాహుర్వ్యాధిం వ్యాధివిచక్షణాః
క్షీణస్యానిమిషాక్షస్య ప్రసక్తావ్యక్తభాషిణః ౪౭
న సిధ్యత్యర్దితం గాఢం త్రివర్షం వేపనస్య చ
గతే వేగే భవేత్ స్వాస్థ్యం సర్వేష్వాక్షేపకాదిషు ౪౮

జిహ్వానిర్లేఖనాచ్చుష్క భక్షణాదభిఘాతతః
కుపితో హనుమూలస్థః స్రంసయిత్వాఽనిలో హనుమ్ ౪౯
కరోతి వివృతాస్యత్వమథవా సంవృతాస్యతామ్
హనుగ్రహః స తేన స్యాత్కృచ్ఛ్రాచ్చర్వణభాషణమ్ ౫౦
దివాస్వప్నాసమస్థాన వివృతోర్ధ్వనిరీక్షణైః
మన్యాస్తమ్భ ప్రకురుతే స ఏవ శ్లేష్మణాఽవృతః ౫౧
వాగ్వాహినీసిరాసంస్థో జిహ్వాం స్తమ్భయతేఽనిలః
జిహ్వాస్తమ్భః స తేనాన్నపానవాక్యేష్వనీశతా ౫౨
రక్తమాశ్రిత్య పవనః కుర్యాన్మూర్ధధరాః సిరాః
రూక్షాః సవేదనాః కృష్ణాః సోఽసాధ్యః స్యాత్సిరాగ్రహః ౫౩
స్ఫిక్పూర్వా కటిపృష్ఠోరుజానుజఙ్ఘాపదం క్రమాత్
గృధ్రసీ స్తమ్భరుక్తోదైర్గృహ్ణాతి స్పన్దతే ముహుః ౫౪
వాతాద్వాతకఫాత్తన్ద్రా గౌరవారోచకాన్వితా
వాతజాయాం భవేత్తోదో దేహస్యాపి ప్రవక్రతా
జానుకట్యూరుసంధీనాం స్ఫురణం స్తబ్ధతా భృశమ్ ౫౫
వాతశ్లేష్మోద్భవాయాం తు నిమిత్తం వహ్నిమార్దవమ్
తన్ద్రా ముఖప్రసేకశ్చ భక్తద్వేషస్తథైవ చ ౫౬
తలం ప్రత్యఙ్గులీనాం యాః కణ్డరా బాహుపృష్ఠతః ౫౭
బాహ్వోః కర్మక్షయకరీ విశ్వాచీ చేతి సోచ్యతే
వాతశోణితజః శోథో జానుమధ్యే మహారుజః ౫౮
జ్ఞేయక్రోష్టుకశీర్షస్తు స్థూలః క్రోష్టుకశీర్షవత్
వాయుః కట్యాశ్రితః సక్థ్నః కణ్డరామాక్షిపేద్యదా ౫౯
ఖఞ్జస్తదా భవేజ్జన్తు పఙ్గుః సక్థ్నోర్ద్వయోర్వధాత్
ప్రక్రామన్ వేపతే యస్తు ఖఞ్జన్నివ చ గచ్ఛతి ౬౦

కలాయఖఞ్జం తం విద్యాన్ముక్తసన్ధిప్రబన్ధనమ్
రుక్ పాదే విషమన్యస్తే శ్రమాద్వా జాయతే యదా ౬౧
వాతేన గుల్ఫమాశ్రిత్య తమాహుర్వాతకణ్టకమ్
పాదయోః కురుతే దాహం పిత్తాసృక్సహితోఽనిలః ౬౨
విశేషతశ్చఙ్క్రమతః పాదదాహం తమాదిశేత్
హృష్యేతే చరణౌ యస్య భవేతాం చాపి సుప్తకౌ ౬౩
పాదహర్షః స విజ్ఞేయః కఫవాతప్రకోపతః
అంసదేశస్థితో వాయుః శోషయేదంసబన్ధనమ్ ౬౪
సిరాశ్చాకుఞ్చ్య తత్రస్థో జనయేదవబాహుకమ్
ఆవృత్య వాయుః సకఫో ధమనీః శబ్దవాహినీః ౬౫
నరాన్కరోత్యక్రియకాన్మూకమిన్మినగద్గదాన్
అధో యా వేదనా యాతి వర్చోమూత్రాశయోత్థితా ౬౬
భిన్దతీవ గుదోపస్థం స తూనీ నామ నామతః
గుదోపస్థోత్థితా యా తు ప్రతిలోమం ప్రధావితా ౬౭
వేగైః పక్వాశయం యాతి ప్రతితూనీతి సోచ్యతే
సాటోపమత్యుగ్రరుజమాధ్మాతముదరం భృశమ్ ౬౮
ఆధ్మానమితి తం విద్యాద్ఘోరం వాతనిరోధజమ్
విముక్తపార్శ్వహృదయం తదేవామాశయోత్థితమ్ ౬౯
ప్రత్యాధ్మానం విజానీయాత్కఫవ్యాకులితానిలమ్
నాభేరధస్తాత్సంజాతః సంచారీ యది వాఽచలః ౭౦
అష్ఠీలావద్ఘనో గ్రన్థిరూర్ధ్వమాయత ఉన్నతః
వాతాష్ఠీలాం విజానీయాద్బహిర్మార్గావరోధినీమ్ ౭౧
ఏతామేవ రుజోపేతాం వాతవిణ్మూత్రరోధినీమ్
ప్రత్యష్ఠీలామితి వదేజ్జఠరే తిర్యగుత్థితామ్ ౭౨

మారుతేఽనుగుణే వస్తౌ మూత్రం సమ్యక్ ప్రవర్తతే

వికారా వివిధాశ్చాస్య ప్రతిలోమే భవన్తి చ ౭౩

సర్వాఙ్గకమ్పః శిరసో వాయుర్వేపథుసంజ్ఞకః

ఖల్లీ తు పాదజఙ్ఘోరుకరమూలావమోటనీ ౭౪

అధః ప్రతిహతో వాయుః శ్లేష్మణా మారుతేన వా

కరోత్యుద్గారబాహుల్యమూర్ధ్వవాతః స ఉచ్యతే ౭౫

స్థాననామానురూపైశ్చ లిఙ్గైః శేషాన్వినిర్దిశేత్

సర్వేష్వేతేషు సంసర్గం పిత్తాద్యైరుపలక్షయేత్ ౭౬

హనుస్తమ్భార్దితా క్షేపపక్షాఘాతాపతానకాః

కాలేన మహతా వాతా యత్నాత్సిధ్యన్తి వా న వా ౭౭

నరాన్ బలవతస్త్వేతాన్ సాధయేన్నిరుపద్ర వాన్

విసర్పదాహరుక్సఙ్గమూర్చ్ఛాఽరుచ్యగ్నిమార్దవైః ౭౮

క్షీణమాంసబలం వాతా ఘ్నన్తి పక్షవధాదయః

శూనం సుప్తత్వచం భగ్నం కమ్పాధ్మాననిపీడితమ్

రుజార్తిమన్తం చ నరం వాతవ్యాధిర్వినాశయేత్ ౭౯

అవ్యాహతగతిర్యస్య స్థానస్థః ప్రకృతిస్థితః

వాయుః స్యాత్సోఽధికం జీవేద్వీతరోగః సమాః శతమ్ ౮౦

అథ వాతరక్తనిదానమ్

లవణామ్లకటుక్షారస్నిగ్ధోష్ణాజీర్ణ భాజనైః

క్లిన్నశుష్కామ్బుజానూపమాంసపిణ్యాకమూలకైః ౧

కులత్థమాష నిష్పావశాకాదిపలలేక్షుభిః

దధ్యారనాలసౌవీర శుక్తతక్రసురాసవైః ౨

విరుద్ధాధ్యశనక్రోధ దివాస్వప్నప్రజాగరైః

ప్రాయశః సుకుమారాణాం మిథ్యాహారవిహారిణామ్

స్థూలానాం సుఖినాం చాపి కుప్యతే వాతశోణితమ్ ౩
హస్త్యశ్వోష్ట్రైర్గచ్ఛతశ్చాశ్నతశ్చ విదాహ్యన్నం స విదాహ్యోఽశనస్య
కృత్స్నం రక్తం విదహత్యాశు తచ్చ స్రస్తం దుష్టం పాదయోశ్చీయతే తు
తత్సంపృక్తం వాయునా దూషితేన తత్ప్రాబల్యాదుచ్యతే వాతరక్తమ్ ౪
స్వేదోఽత్యర్థం నవా కార్ష్ణ్యం స్పర్శాజ్ఞత్వం క్షతేఽతిరుక్
సన్ధిశైథిల్యమాలస్యం సదనం పిడకోద్గమః ౫
జానుజఙ్ఘోరుకట్యంస హస్తపాదాఙ్గసన్ధిషు
నిస్తోదః స్ఫురణం భేదో గురుత్వం సుప్తిరేవ చ ౬
కణ్డూః సన్ధిషు రుగ్భూత్వా భూత్వా నశ్యతి చాసకృత్
వైవర్ణ్యం మణ్డలోత్పత్తిర్వాతాసృక్పూర్వలక్షణమ్ ౭
వాతేఽధికేఽధికం తత్ర శూలస్ఫురణభఞ్జనమ్
శోథస్య రౌక్ష్యం కృష్ణత్వం శ్యావతావృద్ధిహానయః ౮
ధమన్యఙ్గులిసన్ధీనాం సంకోచోఽఙ్గగ్రహోఽతిరుక్
శీతద్వేషానుపశయౌ స్తమ్భవేపథుసుప్తయః ౯
రక్తే శోథోఽతిరుక్తోదస్తామ్రశ్చిమిచిమాయతే
స్నిగ్ధరూక్షైః శమం నైతి కణ్డూక్లేదసమన్వితః ౧౦
పిత్తే విదాహః సంమోహః స్వేదో మూర్చ్ఛా మదః సతృట్
స్పర్శాసహత్వం రుగ్రాగః శోథః పాకో భృశోష్మతా ౧౧
కఫే స్తైమిత్యగురుతా సుప్తిస్నిగ్ధత్వశీతతాః
కణ్డూర్మన్దా చ రుగ్ద్వన్ద్వసర్వలిఙ్గం చ సంకరాత్ ౧౨
పాదయోర్మూలమాస్థాయ కచాచిద్ధస్తయోరపి
ఆఖోర్విషమివ క్రుద్ధం తద్దేహముపసర్పతి ౧౩
ఆజాను స్ఫుటితం యచ్చ ప్రభిన్నం ప్రస్రుతం చ యత్
ఉపద్ర వైశ్చ యజ్జుష్టం ప్రాణమాంసక్షయాదిభిః ౧౪

వాతరక్తమసాధ్యం స్యాద్యాప్యం సంవత్సరోత్థితమ్
అస్వప్నారోచకశ్వాసమాంస కోథశిరోగ్రహాః ౧౫
సంమూర్చ్ఛామదరుక్తృష్ణా జ్వరమోహప్రవేపకాః
హిక్కాపాఙ్గుల్య వీసర్పపాకతోదభ్రమక్లమాః ౧౬
అఙ్గులీవక్రతా స్ఫోటదాహమర్మగ్రహార్బుదాః
ఏతైరుపద్ర వైర్వర్జ్యం మోహేనైకేన వాఽపి యత్ ౧౭
అకృత్స్నోపద్ర వం యాప్యం సాధ్యం స్యాన్నిరుపద్ర వమ్
ఏకదోషానుగం సాధ్యం నవం యాప్యం ద్విదోషజమ్
త్రిదోషజమసాధ్యం స్యాద్యస్య చ స్యురుపద్ర వాః ౧౮
అథోరుస్తమ్భనిదామ్
శీతోష్ణద్రవసంశుష్కగురుస్నిగ్ధైర్ని షేవితైః
జీర్ణాజీర్ణే తథాఽయాససంక్షోభస్వప్నజాగరైః ౧
సశ్లేష్మమేదః పవనః సామమత్యర్థసంచితమ్
అభిభూయేతరం దోషమూరూ చేత్ప్రతిపద్యతే ౨
సక్థ్యస్థినీ ప్రపూర్యాన్తః లేష్మణా స్తిమితేన చ
తదా స్తభ్నాతి తేనోరూ స్తబ్ధౌ శీతావచేతనౌ ౩
పరకీయావివ గురూ స్యాతామతిభృశవ్యథౌ
ధ్యానాఙ్గమర్దస్తైమిత్య తన్ద్రా చ్ఛర్ద్యరుచిజ్వరైః ౪
సంయుక్తౌ పాదసదనకృచ్ఛ్రోద్ధరణసుప్తిభిః
తమూరుస్తమ్భమిత్యాహురాఢ్య వాతమథాపరే ౫
ప్రాగ్రూపం తస్య నిద్రా ఽతిధ్యానం స్తిమితతా జ్వరః
రోమహర్షోఽరుచిచ్ఛర్దిర్జఙ్ఘోర్వోః సదనం తథా ౬
వాతశఙ్కిభిరజ్ఞానాత్తస్య స్యాత్స్నేహనాత్పునః
పాదయోః సదనం సుప్తిః కృచ్ఛ్రాదుద్ధరణం తథా ౭

జఙ్ఘోరుగ్లానిరత్యర్థం శశ్వచ్చాదాహవేదనే
పాదం చ వ్యథతే న్యస్తం శీతస్పర్శం న వేత్తి చ ౮
సంస్థానే పీడనే గత్యాం చాలనే చాప్యనీశ్వరః
అన్యస్యేవ హి సంభాగ్నావూరూ పాదౌ చ మన్యతే ౯
యదా దాహార్తితోదార్తో వేపనః పురుషో భవేత్
ఊరుస్తమ్భస్తదా హన్యాత్సాధయేదన్యథా నవమ్ ౧౦
అథామవాతనిదానమ్
విరుద్ధాహారచేష్టస్య మన్దాగ్నేర్నిశ్చలస్య చ
స్నిగ్ధం భుక్తవతో హ్యన్నం వ్యాయామం కుర్వతస్తథా ౧
వాయునా ప్రేరితో హ్యామః శ్లేష్మస్థానం ప్రధావతి
తేనాత్యర్థం విదగ్ధోఽసౌ ధమనీః ప్రతిపద్యతే ౨
వాతపిత్తకఫైర్భూయో దూషితః సోఽన్నజో రసః
స్రోతాంస్యభిష్యన్దయతి నానావర్ణోఽతిపిచ్ఛిలః ౩
జనయత్యాశు దౌర్బల్యం గౌరవం హృదయస్య చ
వ్యాధీనామాశ్రయో హ్యేష ఆమసంజ్ఞోఽతిదారుణః ౪
యుగపత్కుపితావన్తస్త్రికసన్ధిప్రవేశకౌ
స్తబ్ధం చ కురుతో గాత్రమామవాతః స ఉచ్యతే ౫
అఙ్గమర్దోఽరుచిస్తృష్ణా హ్యాలస్యం గౌరవం జ్వరః
అపాకః శూనతాఽఙ్గానామామవాతస్య లక్షణమ్ ౬
స కష్టః సర్వరోగాణాం యదా ప్రకుపితో భవేత్
హస్తపాదశిరోగుల్ఫత్రికజానూరుసన్ధిషు ౭
కరోతి సరుజం శోథం యత్ర దోషః ప్రపద్యతే
స దేశో రుజ్యతేఽత్యర్థం వ్యావిద్ధ ఇవ వృశ్చికైః ౮
జనయేత్సోఽగ్నిదౌర్బల్యం ప్రసేకారుచిగౌరవమ్

ఉత్సాహహానిం వైరస్యం దాహం చ బహుమూత్రతామ్ ౯
కుక్షౌ కఠినతాం శూలం తథా నిద్రా విపర్యయమ్
తృట్ఛర్దిభ్రమమూర్చ్ఛాశ్చ హృద్గ్రహం విడ్విబద్ధతామ్
జాడ్యాన్త్రకూజమానాహం కష్టాంశ్చాన్యానుపద్ర వాన్ ౧౦
పిత్తాత్సదాహరాగం చ సశూలం పవనానుగమ్
స్తిమితం గురుకణ్డూం చ కఫదుష్టం తమాదిశేత్ ౧౧
ఏకదోషానుగః సాధ్యో ద్విదోషో యాప్య ఉచ్యతే
సర్వదేహచరః శోథః సః కృచ్ఛ్రః సాన్నిపాతికః ౧౨
అథ శూలపరిణామశూలాన్నద్రవశూలనిదానమ్
దోషైః పృథక్ సమస్తామద్వన్ద్వైః శూలోఽష్టధా భవేత్
సర్వేష్వేతేషు శూలేషు ప్రాయేణ పవనః ప్రభుః ౧
వ్యాయామయానాదతిమైథునాచ్చ ప్రజాగరాచ్ఛీతజలాతిపానాత్
కలాయముద్గాఢకికోరదూషాదత్యర్థరూక్షాధ్యశనాభిఘాతాత్ ౨
కషాయతిక్తాతివిరూఢజాన్నవిరుద్ధవల్లూరకశుష్కశాకాత్
విట్శుక్రమూత్రానిలవేగరోధాచ్ఛోకోపవాసాదతిహాస్యభాష్యాత్ ౩
వాయుః ప్రవృద్ధో జనయేద్ధి శూలం హృత్పార్శ్వపృష్ఠత్రికబస్తిదేశే
జీర్ణే ప్రదోషే చ ఘనాగమే చ శీతే చ కోపం సముపైతి గాఢమ్ ౪
ముహుర్ముహుశ్చోపశమప్రకోపీ విడ్వాతసంస్తమ్భనతోదభేదైః
సంస్వేదనాభ్యఞ్జనమర్దనాద్యైః స్నిగ్ధోష్ణభోజ్యైశ్చ శమం ప్రయాతి ౫
క్షారాతితీక్ష్ణోష్ణవిదాహితైలనిష్పావపిణ్యాకకులత్థయూషైః
కట్వమ్లసౌవీరసురావికారైః క్రోధానలాయాసరవిప్రతాపైః ౬
గ్రామ్యాతియోగాదశనైర్విదగ్ధైః పిత్తం ప్రకుప్యాశు కరోతి శూలమ్
తృణ్మోహదాహార్తికరం హి నాభ్యాం సంస్వేదమూర్చ్ఛాభ్రమచోషయుక్తమ్ ౭
మధ్యన్దినే కుప్యతి చార్ధరాత్రే విదాహకాలే జలదాత్యయే చ

శీతే చ శీతైః సముపైతి శాన్తిం సుస్వాదుశీతైరపి భోజనైశ్చ ౮
ఆనూపవారిజకిలాటపయోవికారైర్మాంసేక్షుపిష్టకృశరాతిలశష్కులీభిః
అన్యైర్బలాసజనకైరపి హేతుభిశ్చ శ్లేష్మా ప్రకోపముపగమ్య కరోతి శూలమ్ ౯
హృల్లాసకాసనదనారుచిసంప్రసేకైరామాశయే స్తిమితకోష్ఠశిరోగురుత్వైః
భుక్తే సదైవ హి రుజం కురుతేఽతిమాత్రం సూర్యోదయేఽథ శిశిరే కుసుమాగమే చ ౧౦
సర్వేషు దోషేషు చ సర్వలిఙ్గం విద్యాద్భిషక్ సర్వభవం హి శూలమ్
సుకష్టమేనం విషవజ్రకల్పం వివర్జనీయం ప్రవదన్తి తజ్జ్ఞాః ౧౧
ఆటోపహృల్లాసవమీ గురుత్వస్తైమిత్యకానాహ కఫప్రసేకైః
కఫస్య లిఙ్గేన సమానలిఙ్గమామోద్భవం శూలముదాహరన్తి ౧౨
బస్తౌ హృత్పార్శ్వపృష్ఠేషు స శూలః కఫవాతికః
కుక్షౌ హృన్నాభిమధ్యేషు స శూలః కఫపైత్తికః ౧౩
దాహజ్వరకరో ఘోరో విజ్ఞేయో వాతపైత్తికః
ఏకదోషోత్థితః సాధ్యః కృచ్ఛ్రసాధ్యో ద్విదోషజః ౧౪
సర్వదోషోత్థితో ఘోరస్త్వసాధ్యో భూర్యుపద్ర వః
స్వైర్నిదానైః ప్రకుపితో వాయుః సంనిహితస్తదా ౧౫
కఫపిత్తే సమావృత్య శూలకారీ భవేద్బలీ
భుక్తే జీర్యతి యచ్ఛూలం తదేవ పరిణామజమ్ ౧౬
తస్య లక్షణమప్యేతత్సమాసేనాభిధీయతే
ఆధ్మానాటోపవిణ్మూత్రవిబన్ధారతివేపనైః ౧౭
స్నిగ్ధోష్ణోపశమప్రాయం వాతికం తద్వదేద్భిషక్
తృష్ణాదాహారతిస్వేదం కట్వమ్లలవణోత్తరమ్ ౧౮
శూలం శీతశమప్రాయం పైత్తికం లక్షయేద్ బుధః
ఛర్దిహృల్లాససంమోహం స్వల్పరుగ్దీర్ఘసన్తతి ౧౯
కటుతిక్తోపశాన్తం చ తచ్చ జ్ఞేయం కఫాత్మకమ్

సంసృష్టలక్షణం బుద్ధ్వా ద్విదోషం పరికల్పయేత్ ౨౦
త్రిదోషజమసాధ్యం తు క్షీణమాంసబలానలమ్
జీర్ణే జీర్యత్యజీర్ణే వా యచ్ఛూలముపజాయతే ౨౧
పథ్యాపథ్యప్రయోగేణ భోజనాభోజనేన చ
న శమం యాతి నియమాత్సోఽన్నద్రవ ఉదాహృతః ౨౨
అన్నద్రవాఖ్యశూలేషు న తావత్స్వాస్థ్యమశ్నుతే
వాన్తమాత్రే జరత్పిత్తం శూలమాశు వ్యపోహతి ౨౨-౧
అథోదావర్తానాహనిదానమ్
వాతవిణ్మూత్రజృమ్భాస్నాక్షవోద్గారవమీన్ద్రియాః
క్షుత్తృష్ణోచ్ఛ్వాసనిద్రాణాం ధృత్యోదావర్తసంభవః ౧
వాతమూత్రపురీషాణాం సఙ్గోఽధ్మానం క్లమో రుజా
జఠరే వాతజాశ్చాన్యే రోగాః స్యుర్వాతనిగ్రహాత్ ౨
ఆటోపశూలౌ పరికర్తికా చ సఙ్గః పురీషస్య తథోర్ధ్వవాతః
పురీషమాస్యాదథవా నిరేతి పురీషవేగేఽభిహతే నరస్య 3
బస్తిమేహనయోః శూలం మూత్రకృచ్ఛ్రం శిరోరుజా
వినామో వఙ్క్షణానాహః స్యాల్లిఙ్గం మూత్రనిగ్రహే ౪
మన్యాగలస్తమ్భశిరోవికారా జృమ్భోపఘాతాత్పవనాత్మకాః స్యుః
తథాఽక్షినాసావదనామయాశ్చ భవన్తి తీవ్రాః సహ కర్ణరోగైః ౫
ఆనన్దజం వాఽప్యథ శోకజం వా నేత్రోదకం ప్రాప్తమముఞ్చతో హి
శిరోగురుత్వం నయనామయాశ్చ భవన్తి తీవ్రాః సహ పీనసేన ౬
మన్యాస్తమ్భః శిరఃశూలమర్దితార్ధావభేదకౌ
ఇన్ద్రియాణాం చ దౌర్బల్యం క్షవథోః స్యాద్విధారణాత్ ౭
కణ్ఠాస్యపూర్ణత్వమతీవ తోదః కూజశ్చ వాయోరథవాఽప్రవృత్తిః
ఉద్గారవేగేఽభిహతే భవన్తి ఘోరా వికారాః పవనప్రసూతాః ౮

కణ్డూకోఠారుచివ్యఙ్గశోథపాణ్డ్వామయజ్వరాః
కుష్ఠవీసర్పహృల్లాసాశ్ఛర్దినిగ్రహజా గదాః ౯
మూత్రాశయే వై గుదముష్కయోశ్చ శోథో రుజా మూత్రవినిగ్రహశ్చ
శుక్రాశ్మరీ తత్స్రవణం భవేచ్చ తే తే వికారా విహతే చ శుక్రే ౧౦
తన్ద్రాఙ్గమర్దావరుచిః శ్రమశ్చ క్షుధాభిఘాతాత్కృశతా చ దృష్టేః
కణ్ఠాస్యశోషః శ్రవణావరోధస్తృష్ణావిఘాతాద్ధృదయే వ్యథా చ ౧౧
శ్రాన్తస్య నిఃశ్వాసవినిగ్రహేణ హృద్రోగమోహావథవాఽపి గుల్మః
జృమ్భాఽఙ్గమర్దోఽక్షిశిరోఽతిజాడ్యం నిద్రాభిఘాతాదథవాఽపి తన్ద్రా ౧౨
వాయుః కోష్ఠానుగో రూక్షః కషాయకటుతిక్తకైః
భోజనైః కుపితః సద్య ఉదావర్తం కరోతి హి ౧౩
వాతమూత్రపురీషాసృక్కఫ మేదోవహాని వై
స్రోతాంస్యుదావర్తయతి పురీషం చాతివర్తయేత్ ౧౪
తతో హృద్బస్తిశూలార్తో హృల్లాసారతిపీడితః
వాతమూత్రపురీషాణి కృచ్ఛ్రేణ లభతే నరః ౧౫
శ్వాసకాస ప్రతిశ్యాయ దాహమోహతృషాజ్వరాన్
వమిహిక్కాశిరోరోగమనః శ్రవణవిభ్రమాన్
బహూనన్యాంశ్చ లభతే వికారాన్ వాతకోపజాన్ ౧౬
ఆమం శకృద్వా నిచితం క్రమేణ భూయో విబద్ధం విగుణానిలేన
ప్రవర్తమానం న యథాస్వమేనం వికారమానాహముదాహరన్తి ౧౭
తస్మిన్ భవన్త్యామసముద్భవే తు తృష్ణాప్రతిశ్యాయశిరోవిదాహాః
ఆమాశయే శూలమథో గురుత్వం హృత్స్తమ్భ ఉద్గారవిఘాతనం చ ౧౮
స్తమ్భః కటీపృష్ఠపురీషమూత్రే శూలోఽథ మూర్చ్ఛా శకృతశ్చ ఛర్దిః
శ్వాసశ్చ పక్వాశయజే భవన్తి తథాఽలసోక్తాని చ లక్షణాని ౧౯
తృష్ణార్దితం పరిక్లిష్టం క్షీణం శూలైరభిద్రుతమ్

శకృద్వమన్తం మతిమానుదావర్తినముత్సృజేత్ ౨౦

అథ గుల్మనిదానమ్

దుష్టా వాతాదయోఽత్యర్థం మిథ్యాహారవిహారతః
కుర్వన్తి పఞ్చధా గుల్మం కోష్ఠాన్తర్గ్రన్థిరూపిణమ్
తస్య పఞ్చవిధం స్థానం పార్శ్వహృన్నాభివస్తయః ౧
హృన్నాభ్యోరన్తరే గ్రన్థిః సంచారీ యది వాఽచలః
వృత్తశ్చయాపచయవాన్ స గుల్మ ఇతి కీర్తితః ౨
స వ్యస్తైర్జాయతే దోషైః సమస్తైరపి చోచ్ఛ్రితైః
పురుషాణాం తథా స్త్రీణాం జ్ఞేయో రక్తేన చాపరః ౩
ఉద్గారబాహుల్యపురీషబన్ధతృప్త్యక్షమత్వాన్త్రవికూజనాని
ఆటోప ఆధ్మానమపక్తిశక్తిరాసన్నగుల్మస్య వదన్తి చిహ్నమ్ ౪
అరుచిః కృచ్ఛ్రవిణ్మూత్రవాతతాఽన్త్రవికూజనమ్
ఆనాహశ్చోర్ధ్వవాతత్వం సర్వగుల్మేషు లక్షయేత్ ౫
రూక్షాన్నపానం విషమాతిమాత్రం విచేష్టనం వేగవినిగ్రహశ్చ
శోకోఽభిఘాతోఽతిమలక్షయశ్చ నిరన్నతా చానిలగుల్మహేతుః ౬
యః స్థానసంస్థానరుజాం వికల్పం విడ్వాతసఙ్గం గలవక్త్రశోషమ్
శ్యావారుణత్వం శిశిరజ్వరం చ హృత్కుక్షిపార్శ్వాంసశిరోరుజం చ ౭
కరోతి జీర్ణే త్వధికం ప్రకోపం భుక్తే మృదుత్వం సముపైతి యశ్చ
వాతాత్స గుల్మో న చ తత్ర రూక్షం కషాయతిక్తం కటు చోపశేతే ౮
కట్వమ్లతీక్ష్ణోష్ణవిదాహి రూక్షక్రోధాతిమద్యార్కహుతాశసేవా
ఆమాభిఘాతో రుధిరం చ దుష్టం పైత్తస్య గుల్మస్య నిమిత్తముక్తమ్ ౯
జ్వరః పిపాసా వదనాఙ్గరాగః శూలం మహజ్జీర్యతి భోజనే చ
స్వేదో విదాహో వ్రణవచ్చ గుల్మః స్పర్శాసహః పైత్తికగుల్మరూపమ్ ౧౦
శీతం గురు స్నిగ్ధమచేష్టనం చ సంపూరణం ప్రస్వపనం దివా చ

గుల్మస్య హేతుః కఫసంభవస్య సర్వస్తు దుష్టో నిచయాత్మకస్య ౧౧
స్తైమిత్యశీతజ్వరగాత్ర సాదహృల్లాసకాసారుచిగౌరవాణి
శైత్యం రుగల్పా కఠినోన్నతత్వం గుల్మస్య రూపాణి కఫాత్మకస్య ౧౨
నిమిత్తరూపాణ్యుపలభ్య గుల్మే ద్విదోషజే దోషబలాబలం చ
వ్యామిశ్రలిఙ్గానపరాంశ్చ గుల్మాంస్త్రీనాదిశేదౌషధకల్పనార్థమ్ ౧౩
మహారుజం దాహపరీతమశ్మవద్ఘనోన్నతం శీఘ్రవిదాహి దారుణమ్
మనః శరీరాగ్నిబలాపహారిణం త్రిదోషజం గుల్మమసాధ్యమాదిశేత్ ౧౪
నవప్రసూతాఽహితభోజనా యా యా చామగర్భం విసృజేదృతౌ వా
వాయుర్హి తస్యాః పరిగృహ్య రక్తం కరోతి గుల్మం సరుజం సదాహమ్
పైత్తస్య లిఙ్గేన సమానలిఙ్గం విశేషణం చాప్యపరం నిబోధ ౧౫
యః స్పన్దతే పిణ్డిత ఏవ నాఙ్గైశ్చిరాత్సశూలః సమగర్భలిఙ్గః
స రౌధిరః స్త్రీభవ ఏవ గుల్మో మాసే వ్యతీతే దశమే చికిత్స్యః ౧౬
సంచితః క్రమశో గుల్మో మహావాస్తుపరిగ్రహః
కృతమూలః సిరానద్ధో యదా కూర్మ ఇవోత్థితః ౧౭
దౌర్బల్యారుచిహృల్లాస కాసచ్ఛర్ద్యరతిజ్వరైః
తృష్ణాతన్ద్రా ప్రతిశ్యాయైర్యుజ్యతే స న సిధ్యతి ౧౮
గృహీత్వా సజ్వరం శ్వాసచ్ఛర్ద్యతీసారపీడితమ్
హృన్నాభిహస్తపాదేషు శోథః కర్షతి గుల్మినమ్ ౧౯
శ్వాసః శూలం పిపాసాఽన్నవిద్వేషో గ్రన్థిమూఢతా
జాయతే దుర్బలత్వం చ గుల్మినో మరణాయ వై ౨౦
అథ హృద్రోగనిదానమ్
అత్యుష్ణగుర్వన్నకషాయతిక్తశ్రమాభిఘాతాధ్యశనప్రసఙ్గైః
సంచిన్తనైర్వేగవిధారణైశ్చ హృదామయః పఞ్చవిధః ప్రదిష్టః ౧
దూషయిత్వా రసం దోషా విగుణా హృదయం గతాః

హృది బాధాం ప్రకుర్వన్తి హృద్రోగం తం ప్రచక్షతే ౨
ఆయమ్యతే మారుతజే హృద్రోగం తుద్యతే తథా
నిర్మథ్యతే దీర్యతే చ స్ఫోట్యతే పాట్యతేఽపి చ ౩
తృష్ణోష్మాదాహచోషాః స్యుః పైత్తికే హృదయక్లమః
ధూమాయనం చ మూర్చ్ఛా చ స్వేదః శోషో ముఖస్య చ ౪
గౌరవం కఫసంస్రావోఽరుచిః స్తమ్భోఽగ్నిమార్దవమ్
మాధుర్యమపి చాస్యస్య బలాసావతతే హృది ౫
విద్యాత్త్రిదోషం త్వపి సర్వలిఙ్గమ్ తీవ్రార్తితోదం క్రిమిజం సకణ్డూమ్
ఉత్క్లేదః ష్ఠీవనం తోదః శూలం హృల్లాసకస్తమః
అరుచిః శ్యావనేత్రత్వం శోథశ్చ క్రిమిజే భవేత్ ౬
క్లమః సాదో భ్రమః శోషో జ్ఞేయాస్తేషాముపద్ర వాః
క్రిమిజే క్రిమిజాతీనాం శ్లైష్మికాణాం చ యే మతాః ౭
అథ మూత్రకృచ్ఛ్రనిదానమ్

వ్యాయామతీక్ష్ణౌషధ రూక్షమద్యప్రసఙ్గనిత్యద్రుతపృష్ఠయానాత్
ఆనూపమాంసాధ్యశనాదజీర్ణాత్స్యుర్మూత్రకృచ్ఛ్రాణి నృణాం తథాఽష్టౌ ౧
పృథఙ్మలాః స్వైః కుపితా నిదానైః సర్వేఽథవా కోపముపేత్య వస్తౌ
మూత్రస్య మార్గం పరిపీడయన్తి యదా తదా మూత్రయతీహ కృచ్ఛ్రాత్ ౨
తీవ్రార్తిరుగ్వఙ్క్షణవస్తిమేఢ్రేస్వల్పం ముహుర్మూత్రయతీహ వాతాత్
పీతం సరక్తం సరుజం సదాహం కృచ్ఛ్రం ముహుర్మూత్రయతీహ పిత్తాత్ ౩
వ స్తేః సలిఙ్గస్య గురుత్వశోథౌ మూత్రం సపిచ్ఛం కఫమూత్రకృచ్ఛ్రే
సర్వాణి రూపాణి తు సాన్నిపాతాద్భవన్తి తత్కృచ్ఛ్రతమం హి కృచ్ఛ్రమ్ ౪
మూత్రవాహిషు శల్యేన క్షతేష్వభిహతేషు వా
మూత్రకృచ్ఛ్రం తదాఘాతాజ్జాయతే భృశదారుణమ్ ౫

వాతకృచ్ఛ్రేణ తుల్యాని తస్య లిఙ్గాని నిర్దిశేత్
శకృతస్తు ప్రతీఘాతాద్వాయుర్విగుణతాం గతః ౬
ఆధ్మానం వాతశూలం చ మూత్రసఙ్గం కరోతి చ
అశ్మరీహేతు తత్పూర్వం మూత్రకృచ్ఛ్రముదాహరేత్ ౭
శుక్రే దోషైరుపహతే మూత్రమార్గం విధావితే
సశుక్రం మూత్రయేత్కృచ్ఛ్రాద్ వస్తిమేహనశూలవాన్ ౮
అశ్మరీ శర్కరా చైవ తుల్యసంభవలక్షణే
విశేషణం శర్కరాయాః శృణు కీర్తయతో మమ ౯
పచ్యమానాఽశ్మరీ పిత్తాచ్ఛోష్యమాణా చ వాయునా
విభుక్తకఫసన్ధానా క్షరన్తీ శర్కరా మతా ౧౦
హృత్పీడా వేపథుః శూలం కుక్షావగ్నిశ్చ దుర్బలః
తథా భవతి మూర్చ్ఛా చ మూత్రకృచ్ఛ్రం చ దారుణమ్ ౧౧
మూత్రవేగనిరస్తాభిః ప్రశమం యాతి వేదనా
యావదస్యాః పునర్నైతి గుడికా స్రోతసో ముఖమ్ ౧౨
అథ మూత్రాఘాతనిదానమ్
జాయన్తే కుపితైర్దోషైర్మూత్రాఘాతాస్త్రయోదశ
ప్రాయో మూత్రవిఘాతాద్యైర్వాతకుణ్డలికాదయః ౧
రౌక్ష్యాద్వేగవిఘాతాద్వా వాయుర్వస్తౌ సవేదనః
మూత్రమావిశ్య చరతి విగుణః కుణ్డలీకృతః ౨
మూత్రమల్పాల్పమథవా సరుజం సంపవర్తతే
వాతకుణ్డలికాం తాం తు వ్యాధిం విద్యాత్సుదారుణామ్ 3
ఆధ్మాపయన్వస్తిగుదం రుద్ధ్వా వాయుశ్చలోన్నతామ్
కుర్యాత్తీవ్రార్తిమష్ఠీలాం మూత్రవిణ్మార్గరోధినీమ్ ౪
వేగం విధారయేద్యస్తు మూత్రస్యాకుశలో నరః

నిరుణద్ధి ముఖం తస్య వస్తేర్వస్తిగతోఽనిలః ౫
మూత్రసఙ్గో భవేత్తేన వస్తికుక్షినిపీడితః
వాతవస్తిః స విజ్ఞేయో వ్యాధిః కృచ్ఛ్రప్రసాధనః ౬
చిరం ధారయతో మూత్రం త్వరయా న ప్రవర్తతే
మేహమానస్య మన్దం వా మూత్రాతీతః స ఉచ్యతే ౭
మూత్రస్య వేగేఽభిహతే తదుదావర్తహేతుకః
అపానఃకుపితో వాయురుదరం పూరయేద్ భృశమ్ ౮
నాభేరధస్తాదాధ్మానం జనయేత్తీవ్రవేదనమ్
తన్మూత్రజఠరం విద్యాదధోవస్తినిరోధనమ్ ౯
వస్తౌ వాఽప్యథవా నాలే మణౌ వా యస్య దేహినః
మూత్రం ప్రవృత్తం సజ్జేత సరక్తం వా ప్రవాహతః ౧౦
స్రవేచ్ఛనైరల్పమల్పం సరుజం వాఽథ నీరుజమ్
విగుణానిలజో వ్యాధిః స మూత్రోత్సఙ్గసంజ్ఞితః ౧౧
రూక్షస్య క్లాన్తదేహస్య వస్తిస్థౌ పిత్తమారుతౌ
మూత్రక్షయం సరుగ్దాహం జనయేతాం తదాహ్వయమ్ ౧౨
అన్తర్వస్తిముఖే వృత్తః స్థిరోఽల్ప సహసా భవేత్
అశ్మరీతుల్యరుగ్గ్రన్థిర్మూత్రగ్రన్థిః స ఉచ్యతే ౧౩
మూత్రితస్య స్త్రియం యాతో వాయునా శుక్రముద్ధతమ్
స్థానాచ్చ్యుతం మూత్రయతః ప్రాక్ పశ్చాద్వా ప్రవర్తతే ౧౪
వ్యాయామాధ్వాతపైః పిత్తం వస్తిం ప్రాప్యానిలాన్వితమ్ ౧౫
వస్తిం మేఢ్రం గుదం చైవ ప్రదహేత్స్రావయేదధః
మూత్రం హారిద్ర మథవా సరక్తం రక్తమేవ వా ౧౬
కృచ్ఛ్రాత్పునః పునర్జన్తోరుష్ణవాతం బ్రువన్తి తమ్
పిత్తం కఫో ద్వావపి వా సంహన్యేతేఽనిలేన చేత్ ౧౭

కృచ్ఛ్రాన్మూత్రం తదా పీతం శ్వేతం రక్తం ఘనం సృజేత్
సదాహం రోచనాశఙ్ఖచూర్ణవర్ణం భవేత్తు తత్ ౧౮
శుష్కం సమస్తవర్ణం వా మూత్రసాదం వదన్తి తమ్
రూక్షదుర్బలయోర్వాతేనోదావృత్తం శకృద్యదా ౧౯
మూత్రస్రోతోఽనుపద్యేత విట్సంసృష్టం తదా నరః
విడ్గన్ధం మూత్రయేత్కృచ్ఛ్రాద్విడ్విఘాతం వినిర్దిశేత్ ౨౦
ద్రుతాధ్వలఙ్ఘనాయాసై రభిఘాతాత్ప్రపీడనాత్
స్వస్థానాద్వస్తిరుద్వృత్తః స్థూలస్తిష్ఠతి గర్భవత్ ౨౧
శూలస్పన్దనదాహార్తో విన్దుం బిన్దుం స్రవత్యపి
పీడితస్తు సృజేద్ధారాం సంస్తమ్భోద్వేష్టనార్తిమాన్ ౨౨
వస్తికుణ్డలమాహుస్తం ఘోరం శస్త్రవిషోపమమ్
పవనప్రబలం ప్రాయో దుర్నివారమబుద్ధిభిః ౨౩
తస్మిన్పిత్తాన్వితే దాహః శూలం మూత్రవివర్ణతా ౨౪
శ్లేష్మణా గౌరవం శోథః స్నిగ్ధం మూత్రం ఘనం సితమ్
శ్లేష్మరుద్ధబిలో వస్తిః పిత్తోదీర్ణో న సిధ్యతి
అవిభ్రాన్తబిలః సాధ్యో న తు యః కుణ్డలీకృతః ౨౫
స్యాదస్తౌ కుణ్డలీభూతే తృణ్మోహః శ్వాస ఏవ చ ౨౬
అథాశ్మరీనిదానమ్
వాతపిత్తకఫైస్తిస్రశ్చతుర్థీ శుక్రజాఽపరా
ప్రాయః శ్లేష్మాశ్రయాః సర్వా అశ్మర్యః స్యుర్యమోపమాః ౧
విశోషయేద్వస్తిగతం సశుక్రం మూత్రం సపిత్తం పవనః కఫం వా
యదా తదాశ్మర్యుపజాయతే తు క్రమేణ పిత్తేష్వివ రోచనా గోః ౨
నైకదోషాశ్రయాః సర్వాః -- అథాసాం పూర్వలక్షణమ్
బస్త్యాధ్మానం తదాసన్నదేశేషు పరితోఽతిరుక్ ౩

మూత్రే బస్తసగన్ధత్వం మూత్రకృచ్ఛ్రం జ్వరోఽరుచిః
సామాన్యలిఙ్గం రుజ్నాభిసేవనీబస్తిమూర్ధసు ౪
విశీర్ణధారం మూత్రం స్యాత్తయా మార్గే నిరోధితే
తద్వ్యపాయాత్సుఖం మేహేదచ్ఛం గోమేదకోపమమ్ ౫
తత్సంక్షోభాత్క్షతే సాస్రమాయాసాచ్చాతిరుగ్భవేత్
తత్ర వాతాద్ భృశం చార్తో దన్తాన్ ఖాదతి వేపతే ౬
గృహ్ణాతి మేహనం నాభిం పీడయత్యనిశం క్కణన్
సానిలం ముఞ్చతి శకృన్ముహుర్మేహతి బిన్దుశః ౭
శ్యావారుణాఽశ్మరీ చాస్య స్యాచ్చితా కణ్టకైరివ
పిత్తేన దహ్యతే వస్తిః పచ్యమాన ఇవోష్మవాన్ ౮
భల్లాతకాస్థిసంస్థానా రక్తపీతాఽసితాశ్మరీ
వస్తిర్నిస్తుద్యత ఇవ శ్లేష్మణా శీతలో గురుః ౯
అశ్మరీ మహతీ శ్లక్ష్ణా మధువర్ణాఽథవా సితా
ఏతా భవన్తి బాలానాం తేషామేవ చ భూయసా ౧౦
ఆశ్రయోపచయాల్పత్వాద్ గ్రహణాహరణే సుఖాః
శుక్రాశ్మరీ తు మహతాం జాయతే శుక్రధారణాత్ ౧౧
స్థానాచ్చ్యుతమముక్తం హి ముష్కయోరన్తరేఽనిలః
శోషయత్యుపసంగృహ్య శుక్రం తచ్ఛుక్రమశ్మరీ ౧౨
వస్తిరుఙ్మూత్రకృచ్ఛ్రత్వముష్కశ్వయథుకారిణీ
తస్యాముత్పన్నమాత్రాయాం శుక్రమేతి బిలీయతే ౧౩
పీడితే త్వవకాశేఽస్మిన్ అశ్మర్యేబ చ శర్కరా
అణుశో వాయునా భిన్నా సా తస్మిన్ననులోమగే ౧౪
నిరేతి సహ మూత్రేణ ప్రతిలోమే నిరుధ్యతే
మూత్రస్రోతః ప్రవృత్తా సా సక్తా కుర్యాదుపద్ర వాన్ ౧౫

దౌర్వల్యం సదనం కార్శ్యం కుక్షిశూలమథారుచిమ్
పాణ్డుత్వముష్ణవాతం చ తృష్ణాం హృత్పీడనం వమిమ్ ౧౬
ప్రశూననాభివృషణం బద్ధమూత్రం రుజాతురమ్
అశ్మరీ క్షపయత్యాశు సికతా శర్కరాన్వితా ౧౭
ఇతి శ్రీమాధవకరవిరచితే మాధవనిదానేఽశ్మరీనిదానం సమాప్తమ్ ౩౩
సమాప్తం చేదమశ్మరీనిదానమ్

అథ ప్రమేహప్రమేహపిడకానిదానమ్
ఆస్యాసుఖం స్వప్నసుఖం దధీని గ్రామ్యౌదకానూపరసాః పయాంసి
న వాన్నపానం గుడవైకృతం చ ప్రమేహహేతుః కఫకృచ్చ సర్వమ్ ౧
మేదశ్చ మాసం చ శరీరజం చ క్లేదం కఫో వస్తిగతః ప్రదూష్య
కరోతి మేహాన్ సముదీర్ణముష్ణైస్తానేవ పిత్తం పరిదూష్య చాపి ౨
క్షీణేషు దోషేష్వవకృష్య ధాతూన్ సందూష్య మేహాన్ కురుతేఽనిలశ్చ
సాధ్యాః కఫోత్థా దశ పిత్తజాః షడ్యాప్యా న సాధ్యః పవనాచ్చతుష్కః ౩
సమక్రియత్వాద్విషమక్రియత్వాన్మహాత్యయత్వాచ్చ యథాక్రమం తే
కఫః సపిత్తః పవనశ్చ దోషా మేదోఽస్రశుక్రామ్బువసాలసీకాః
మజ్జారసౌజః పిశితం చ దూష్యాః ప్రమేహిణాం వింశతిరేవ మేహాః ౪
దన్తాదీనాం మలాఢ్యత్వం ప్రాగ్రూపం పాణిపాదయోః
దాహశ్చిక్కణతా దేహే తృట్ స్వాద్వాస్యం చ జాయతే ౫
సామాన్యం లక్షణం తేషాం ప్రభూతావిలమూత్రతా
దోషదూష్యావిశేషేఽపి తత్సంయోగవిశేషతః ౬
మూత్రవర్ణాదిభేదేన భేదో మేహేషు కల్ప్యతే
అచ్ఛం బహు సితం శీతం నిర్గన్ధముదకోపమమ్ ౭
మేహత్యుదకమేహేన కించిదావిలపిచ్ఛిలమ్

ఇక్షో రసమివాత్యర్థం మధురం చేక్షుమేహతః ౮
సాన్ద్రీ భవేత్ పర్యుషితం సాన్ద్ర మేహేన మేహతి
సురామేహీ సురాతుల్యముపర్యచ్ఛమధో ఘనమ్ ౯
సంహృష్టరోమా పిష్టేన పిష్టవద్బహులం సితమ్
శుక్రాభం శుక్రమిశ్రం వా శుక్రమేహీ ప్రమేహతి ౧౦
మూర్తాణూన్సికతామేహీ సికతారూపిణో మలాన్
శీతమేహీ సుబహుశో మధురం భృశశీతలమ్ ౧౧
శనైః శనైః శనైర్మేహీ మన్దం మన్దం ప్రమేహతి
లాలాతన్తుయుతం మూత్రం లాలామేహేన పిచ్ఛిలమ్ ౧౨
గన్ధవర్ణరసస్పర్శైః క్షారేణ క్షారతోయవత్
నీలమేహేన నీలాభం కాలమేహీ మసీనిభమ్ ౧౩
హారిద్ర మేహీ కటుకం హరిద్రా సంనిభం దహత్
విస్రం మాఞ్జిష్ఠమేహేన మఞ్జిష్ఠాసలిలోపమమ్ ౧౪
విస్రముష్ణం సలవణం రక్తాభం రక్త మేహతః
వసామేహీ వసామిశ్రం వసాభం మూత్రయేన్ముహుః ౧౫
మజ్జాభం మజ్జమిశ్రం వా మజ్జమేహీ ముహుర్ముహుః
కషాయం మధురం రూక్షం క్షౌద్ర మేహం వదేద్ బుధః ౧౬
హస్తీ మత్త ఇవాజస్రం మూత్రం వేగవివర్జితమ్
సలసీకం విబద్ధం చ హస్తిమేహీ ప్రమేహతి ౧౭
అవిపాకోఽరుచిశ్ఛర్దిర్నిద్రా కాసః సపీనసః
ఉపద్ర వాః ప్రజాయన్తే మేహానాం కఫజన్మనామ్ ౧౮
బస్తిమేహనయోస్తోదో ముష్కావదరణం జ్వరః
దాహస్తృష్ణాఽమ్లికా మూర్చ్ఛా విడ్భేదః పిత్తజన్మనామ్ ౧౯
వాతజానాముదావర్తః కమ్పహృద్గ్రహలోలతాః

శూలమున్నిద్ర తా శోషః కాసః శ్వాసశ్చ జాయతే ౨౦
యథోక్తోపద్ర వావిష్టమతిప్రస్రుతమేవ చ
పిడకాపీడితం గాఢః ప్రమేహో హన్తి మానవమ్ ౨౧
జాతః ప్రమేహీ మధుమేహినో వా న సాధ్య ఉక్తః స హి బీజదోషాత్
యే చాపి కేచిత్కులజా వికారా భవన్తి తాంస్తాన్ ప్రవదన్త్యసాధ్యాన్ ౨౨
సర్వ ఏవప్రమేహాస్తు కాలేనాప్రతికారిణః
మధుమేహత్వమాయాన్తి తదాఽసాధ్యా భవన్తి హి ౨౩
మధుమేహ మధుసమం జాయతే స కిల ద్విధా
క్రుద్ధే ధాతుక్షయాద్వాయౌ దోషావృతపథేఽథవా ౨౪
ఆవృతో దోషలిఙ్గాని సోఽనిమిత్తం ప్రదర్శయన్
క్షణాత్క్షీణః క్షణాత్పూర్ణో భజతే కృచ్ఛ్రసాధ్యతామ్ ౨౫
మధురం యచ్చ మేహేషు ప్రాయో మధ్వివ మేహతి
సర్వేఽపి మధుమేహాఖ్యా మాధుర్యాచ్చ తనోరతః ౨౬
శరావికా కచ్ఛపికా జాలినీ వినతాఽలజీ
మసూరికా సర్షపికా పుత్రిణీ సవిదారికా ౨౭
విద్ర ధిశ్చేతి పిడకాః ప్రమేహోపేక్షయా దశ
సన్ధిమర్మసు జాయన్తే మాంసలేషు చ ధామసు ౨౮
అన్తోన్నతా తు తద్రూ పా నిమ్నమధ్యా శరావికా
గౌరసర్షపసంస్థానా తత్ప్రమాణా చ సర్షపీ ౨౯
సదాహా కూర్మసంస్థానా జ్ఞేయా కచ్ఛపికా బుధైః
జాలినీ తీవ్రదాహా తు మాంసజాలసమావృతా ౩౦
అవగాఢరుజాక్లేదా పృష్ఠే వాఽప్యుదరేఽపి వా
మహతీ పిడకా నీలా వినతా నామ సా స్మృతా ౩౧
మహత్యల్పచితా జ్ఞేయా పిడకా చాపి పుత్రిణీ

మసూరాకృతిసంస్థానా విజ్ఞేయా తు మసూరికా ౩౨
రక్తా సితా స్ఫోటచితా దారుణాత్వలజీభవేత్
విదారీకన్దవద్ వృత్తా కఠినా చ విదారికా ౩౩
విద్ర ధేర్లక్షణైర్యుక్తా జ్ఞేయా విద్ర ధికా తు సా
యే యన్మయాః స్మృతా మేహాస్తేషామేతాస్తు తన్మయా ౩౪
వినా ప్రమేహమప్యేతా జాయన్తే దుష్టమేదసః
తావచ్చైతా న లక్ష్యన్తే యావద్వాస్తుపరిగ్రహః ౩౫
గుదే హృది శిరస్యంసే పృష్ఠే మర్మసు చోత్థితాః
సోపద్ర వా దుర్వలాగ్నేః పిడకాః పరివర్జయేత్ ౩౬
అథ మేదరోగనిదానమ్
అవ్యాయామదివాస్వప్నశ్లేష్మలాహారసేవినః
మధురోఽన్నరసః ప్రాయః స్నేహాన్మేదం ప్రవర్ధయేత్ ౧
మేదసాఽవృతమార్గత్వాత్ పుష్యన్త్యన్యే న ధాతవః
మేదస్తు చీయతే తస్మాదశక్తః సర్వకర్మసు ౨
క్షుద్ర శ్వాసతృషా మోహస్వప్నక్రథనసాదనైః
యుక్తః క్షుత్స్వేదదౌర్గన్ధ్యైరల్పప్రాణోఽల్పమైథునః ౩
మేదస్తు సర్వభూతానాముదరేష్వస్థిషు స్థితమ్
అత ఏవోదరే వృద్ధిః ప్రాయో మేదస్వినో భవేత్ ౪
మేదసాఽవృతమార్గత్వాద్వాయుః కోష్ఠే విశేషతః
చరన్ సన్ధుక్షయత్యగ్నిమాహారం శోషయత్యపి ౫
తస్మాత్ స శీఘ్రం జరయత్యాహారమభికాఙ్క్షతి
వికారాంశ్చాప్నుతే ఘోరాన్ కాంశ్చిత్ కాలవ్యతిక్రమాత్ ౬
ఏతావుపద్ర వకరౌ విశేషాదగ్నిమారుతౌ
ఏతౌ తు దహతః స్థూలం వనదావో వనం యథా ౭

మేదస్యతీవ సంవృద్ధే సహసైవానిలాదయః
వికారాన్ దారుణాన్ కృత్వా నాశయన్త్యాశు జీవితమ్ ౮
మేదోమాంశాతి వృద్ధత్వాచ్చలస్ఫిగుదరస్తనః
అయథోపచయోత్సాహో నరోఽతిస్థూల ఉచ్యతే ౯
అథోదరనిదానమ్
రోగాః సర్వేఽపి మన్దేఽగ్నౌ సుతరాముదరాణి చ
అజీర్ణాన్మలినైశ్చాన్నైర్జాయన్తే మలసంచయాత్ ౧
రుద్ధ్వా స్వేదామ్బువాహీని దోషాః స్రోతాంసి సంచితాః
ప్రాణాగ్న్యపానాన్ సందూష్య జనయన్త్యుదరం నృణామ్ ౨
ఆధ్మానం గమనేఽశక్తిర్దౌర్బల్యం దుర్బలాగ్నితా
శోథః సదనమఙ్గానాం సఙ్గో వాతపురీషయోః ౩
దాహస్తన్ద్రా చ సర్వేషు జఠరేషు భవన్తి హి
పృథగ్దోషైః సమస్తైశ్చ ప్లీహబద్ధక్షతోదకైః ౪
సంభవన్త్యుదరాణ్యష్టౌ తేషాం లిఙ్గం పృథక్ శృణు
తత్ర వాతోదరే శోథః పాణిపాన్నాభికుక్షిషు ౫
కుక్షిపార్శ్వోదరకటీపృష్ఠరుక్ పర్వభేదనమ్
శుష్కకాసోఽఙ్గమర్దోఽధోగురుతా మలసంగ్రహః ౬
శ్యావారుణత్వగాదిత్వమక స్మాదవృద్ధిహ్రాసవత్
సతోదభేదముదరం తనుకృష్ణసిరాతతమ్ ౭
ఆధ్మాతదృతివచ్ఛబ్దమాహతం ప్రకరోతి చ
వాయుశ్చాత్ర సరుక్శబ్దో విచరేత్సర్వతోగతిః ౮
పిత్తోదరే జ్వరో మూర్చ్ఛా దాహస్తృట్ కటుకాస్యతా
భ్రమోఽతిసారః పీతత్వం త్వగాదావుదరం హరిత్ ౯
పీతతామ్రసిరానద్ధం సస్వేదం సోష్మ దహ్యతే

ధూమాయతే మృదుస్పర్శ క్షిప్రపాకం ప్రదూయతే ౧౦
శ్లేష్మోదరేఽఙ్గసదనం స్వాపః శ్వయథుగౌరవమ్
నిద్రో త్క్లేశోఽరుచిః శ్వాసః కాసః శుక్లత్వగాదితా ౧౧
ఉదరం స్తిమితం స్నిగ్ధం శుక్లరాజీతతం మహత్
చిరాభివృద్ధం కఠినం శీతస్పర్శం గురు స్థిరమ్ ౧౨
స్త్రియోఽన్నపానం నఖలోమమూత్రవిడార్తవైర్యుక్తమసాధువృత్తాః
యస్మై ప్రయచ్ఛన్త్యరయో గరాంశ్చ దుష్టామ్బుదూషీవిషసేవనాద్వా ౧౩
తేనాశురక్తం కుపితాశ్చ దోషాః కుర్యుః సుఘోరం జఠరం త్రిలిఙ్గమ్
తచ్ఛీతవాతే భృశదుర్దినే చ విశేషతః కుప్యతి దహ్యతే చ ౧౪
స చాతురో ముహ్యతి హి ప్రసక్తం పాణ్డుః ముఖం శుష్యతి తృష్ణయా చ
దూష్యోదరం కీర్తితమేతదేవ ప్లీహోదరం కీర్తయతో నిబోధ ౧౫
విదాహ్యభిష్యన్దిరతస్య జన్తోః ప్రదుష్టమత్యర్థమసృక్ కఫశ్చ
ప్లీహాభివృద్ధిం కురుతః ప్రవృద్ధౌ ప్లీహోత్థమేతజ్జఠరం వదన్తి ౧౬
తద్వామపార్శ్వే పరవృద్ధిమేతి విశేషతః సీదతి చాతురోఽత్ర
మన్దజ్వరాగ్నిః కఫపిత్తలిఙ్గైరుపద్రుతః క్షీణబలోఽతిపాణ్డుః
సవ్యాన్యపార్శ్వే యకృతి ప్రవృద్ధే జ్ఞేయం యకృద్దాల్యుదరం తదేవ ౧౭
ఉదావర్త రుజానాహై ర్మోహతృడ్దహనజ్వరైః
గౌరవారుచికాఠిన్యైర్విద్యాత్తత్ర మలాన్ క్రమాత్ ౧౮
యస్యాన్త్రమన్నైరుపలేపిభిర్వా బాలశ్మభిర్వా పిహితం యథావత్
సంచీయతే తస్య మలః సదోషః శనైః శనైః సంకరవచ్చ నాడ్యామ్ ౧౯
నిరుధ్యతే యస్య గుదే పురీషం నిరేతి కృచ్ఛ్రాదపి చాల్పమల్పమ్
హృన్నాభిమధ్యే పరివృద్ధిమేతి తస్యోదరం బద్ధగుదం వదన్తి ౨౦
శల్యం తథాఽన్నోపహితం యదన్త్రం భుక్తం భినత్త్యాగతమన్యథా వా
తస్మాత్స్రుతోఽన్త్రాత్సలిలప్రకాశః స్రావః స్రవేద్వై గుదతస్తు భూయః ౨౧

నాభేరధశ్చోదరమేతి వృద్ధిం నిస్తుద్యతే దాల్యతి చాతిమాత్రమ్
ఏతత్పరిస్రావ్యుదరం ప్రదిష్టం దకోదరం కీర్తయతో నిబోధ ౨౨
యః స్నేహపీతోఽత్యనువాసితో వా వాన్తో విరిక్తోఽప్యథవా నిరూఢః
పిబేజ్జలం శీతలమాశు తస్య స్రోతాంసి దుష్యన్తి హి తద్వహాని ౨౩
స్నేహోపలిప్తేష్వథవాఽపి తేషు దకోదరం పూర్వవదభ్యుపైతి
స్నిగ్ధం మహత్తత్పరివృత్తనాభి సమాసతం పూర్ణమివామ్బునా చ
యథా దృతిః క్షుభ్యతి కమ్పతే చ శబ్దాయతే చాపి దకోదరం తత్ ౨౪
జన్మనైవోదరం సర్వం ప్రాయః కృచ్ఛ్రతమం మతమ్
బలినస్తదజాతామ్బు యత్నసాధ్యం నవోత్థితమ్ ౨౫
పక్షాద్ బద్ధగుదం తూర్ధ్వం సర్వం జాతోదకం తథా
ప్రాయో భవత్యభావాయ ఛిద్రాన్త్రం చోదరం నృణామ్ ౨౬
శూనాక్షం కుటిలోపస్థముపక్లిన్నతనుత్వచమ్
బలశోణితమాంసాగ్నిపరిక్షీణం చ వర్జయేత్ ౨౭
పార్శ్వభఙ్గాన్నవిద్వేషశోథాతీసారపీడితమ్
విరిక్తం చాప్యుదరిణం పూర్యమాణం వివర్జయేత్ ౨౮
అథ శోథనిదామ్
రక్తపిత్తకఫాన్ వాయుర్దుష్టో దుష్టాన్ బహిఃసిరాః
నీత్వా రుద్ధగతిస్తైర్హి కుర్యాత్త్వఙ్మాంససంశ్రయమ్ ౧
ఉత్సేధం సంహతం శోథం తమాహుర్నిచయాదతః
సర్వం హేతువిశేషైస్తు రూపభేదాన్నవాత్మకమ్ ౨
దోషైః పృథగ్ద్వయైః సర్వైరభిఘాతాద్విషాదపి
తత్పూర్వరూపం దవథుః శిరాయామోఽఙ్గగౌరవమ్ ౩
శుద్ధ్యామయాభుక్తకృశాబలానాం క్షారామ్లతీక్ష్ణోష్ణగురూపసేవా
దధ్యామమృచ్ఛాకవిరోధిదుష్టగరోపసృష్టాన్ననిషేవణం చ ౪

అర్శాస్యచేష్టా న చ దేహశుద్ధిర్మర్మోపఘాతో విషమా ప్రసూతిః
మిథ్యోపచారః ప్రతికర్మణాం చ నిజస్య హేతు శ్వయథోః ప్రదిష్టః ౫
సగౌరవం స్యాదనవస్థితత్వం సోత్సేధమూష్మాఽథ సిరాతనుత్వమ్
సలోమహర్షశ్చ వివర్ణతా చ సామాన్యలిఙ్గం శ్వయథోః ప్రదిష్టమ్ ౬
చలస్తను త్వక్ పరుషోఽరుణోఽసితః సుషుప్తిహర్షార్తియుతోఽనిమిత్తతః
ప్రశామ్యతి ప్రోన్నమతి ప్రపీడితో దివాబలీ చ శ్వయథుః సమీరణాత్ ౭
మృదుః సగన్ధోఽసితపీతరాగవాన్ భ్రమజ్వరస్వేదతృషామదాన్వితః
య ఉష్యతే స్పృష్టరుగక్షిరాగకృత్ స పిత్తశోథో భృశదాహపాకవాన్ ౮
గురుః స్థిరః పాణ్డురరోచకాన్వితః ప్రసేకనిద్రా వమివహ్నిమాన్ద్యకృత్
స కృచ్ఛ్రజన్మప్రశమో నిపీడితో న చేన్నమేద్రా త్రిబలీ కఫాత్మకః ౯
నిదానాకృతిసంసర్గాచ్ఛ్వయథుః స్యాద్ ద్విదోషజః
సర్వాకృతిః సన్నిపాతాచ్ఛోథో వ్యామిశ్రలక్షణః ౧౦
అభిఘాతేన శస్త్రాదిచ్ఛేదభేదక్షతాదిభిః
హిమానిలోదధ్యనిలైర్భల్లాతకపికచ్ఛుజైః ౧౧
రసైః శూకైశ్చ సంస్పర్శాచ్ఛ్వయథుః స్యాద్విసర్పవాన్
భృశోష్మా లోహితాభాసః ప్రాయశః పిత్తలక్షణః ౧౨
విషజః సవిషప్రాణిపరిసర్పణమూత్రణాత్
దంష్ట్రాదన్తనఖా ఘాతాదవిష ప్రాణినామపి ౧౩
విణ్మూత్రశుక్రో పహతమలవద్వస్త్రసంకరాత్
విషవృక్షానిలస్పర్శాద్గర యోగావచూర్ణనాత్ ౧౪
మృదుశ్చలోఽవలమ్బీ చ శీఘ్రో దాహరుజాకరః
దోషాః శ్వయథుమూర్ధ్వం హి కుర్వన్త్యామాశయస్థితాః ౧౫
పక్వాశయస్థా మధ్యే తు వర్చఃస్థానగతాస్త్వధః
కృత్స్నదేహమనుప్రాప్తాః కుర్యుః సర్వసరం తథా ౧౬

యో మధ్యదేశే శ్వయథుః స కష్టః సర్వగశ్చ యః
అర్ధాఙ్గే రిష్టభూతః స్యాద్యశ్చోర్ధ్వం పరిసర్పతి ౧౭
శ్వాసః పిపాసా ఛర్దిశ్చ దౌర్బల్యం జ్వర ఏవ చ
యస్య చాన్నే రుచిర్నాస్తి శ్వయథుం తం వివర్జయేత్ ౧౮
అనన్యోపద్ర వకృతః శోథః పాదసముత్థితః
పురుషం హన్తి నారీం చ ముఖజో గుహ్యజో ద్వయమ్
నవోఽనుపద్ర వః శోథః సాధ్యోఽసాధ్యః పురేరితః ౧౯
వివర్జయేత్ కుక్ష్యుదరాశ్రితం చ తథా గలే మర్మణి సంశ్రితం చ
స్థూలః ఖరశ్చాపి భవేద్వివర్జ్యో యశ్చాపి బాలస్థవిరాబలానామ్ ౨౦
అథో వృద్ధినిదానమ్
వృద్ధోఽనూర్ధ్వగతిర్వాయుః శోథశూలకరశ్చరన్
ముష్కౌ వఙ్క్షణతః ప్రాప్య ఫలకోషాభివాహినీః ౧
ప్రపీడ్య ధమనీబృద్ధిం కరోతి ఫలకోషయోః
దోషాస్రమేదోమూత్రాన్త్రైః స వృద్ధిః సప్తధా గదః ౨
మూత్రాన్త్రజావప్యనిలాద్ధేతుభేదస్తు కేవలమ్
వాతపూర్ణదృతిస్పర్శో రూక్షో వాతాదహేతురుక్ ౩
పక్వోదుమ్బరసంకాశః పిత్తద్దాహోష్మపాకవాన్
కఫాచ్ఛీతో గురుః స్నిగ్ధః కణ్డూమాన్ కఠినోఽల్పరుక్ ౪
కృష్ణస్ఫోటావృతః పిత్తవృద్ధిర్లిఙ్గశ్చ రక్తజః
కఫవన్మేదసా వృద్ధిర్మృదుస్తాలఫలోపమః ౫
మూత్రధారణశీలస్య మూత్రజః స తు గచ్ఛతః
అమ్భోభిః పూర్ణదృతివత్ క్షోభం యాతి సరుజ్మృదుః ౬
మూత్రకృచ్ఛ్రమధః స్యాచ్చ చాలయన్ ఫలకోషయోః
వాతకోపిభిరాహారైః శీతతోయావగాహనైః ౭

ధారణేరణభారాధ్వ విషమాన్నప్రవర్తనైః
క్షోభణైః క్షోభితోఽన్యైశ్చ క్షుద్రాన్త్రావయవం యదా ౮
పవనో విగుణీకృత్య స్వనిదేశాదధో నయేత్
కుర్యాద్వఙ్క్షణసన్ధిస్థో గ్రన్థ్యాభం శ్వయథుం తదా ౯
ఉపేక్ష్యమాణస్య చ ముష్కవృద్ధిమాధ్మానరుక్స్తమ్భవతీం స వాయుః
ప్రపీడితోఽన్తః స్వనవాన్ ప్రయాతి ప్రధ్మాపయన్నేతి పునశ్చ ముక్తః ౧౦
అన్త్రవృద్ధిరసాధ్యోఽయ వాతవృద్ధిసమాకృతిః
అథ గలగణ్డగణ్డమాలాపచీగ్రన్థ్యర్బుదనిదానమ్
నిబద్ధః శ్వయథుర్యస్య ముష్కవల్లమ్బతే గలే
మహాన్ వా యది వా హ్రస్వో గలగణ్డం తమాదిశేత్ ౧
వాతః కఫశ్చాపి గలే ప్రదుష్టో మన్యే చ సంశ్రిత్య తథైవ మేదః
కుర్వన్తి గణ్డం క్రమశః స్వలిఙ్గైః సమన్వితం తం గలగణ్డమాహుః ౨
తోదాన్వితః కృష్ణసిరావనద్ధః శ్యావోఽరుణో వా పవనాత్మకస్తు
పారుష్యయుక్తశ్చిరవృద్ధ్యపాకో యదృచ్ఛయా పాకమియాత్ కదాచిత్ ౩
వైరస్యమాస్యస్య చ తస్య జన్తోర్భవేత్తథా తాలుగలప్రశోషః
స్థిరః సవర్ణో గురురుగ్రకణ్డూః శీతో మహాంశ్చాపి కఫాత్మకస్తు ౪
చిరాభివృద్ధిం భజతే చిరాద్వా ప్రపచ్యతే మన్దరుజః కదాచిత్
మాధుర్యమాస్యస్య చ తస్య జన్తోర్భవేత్తథా తాలుగలప్రలేపః ౫
స్నిగ్ధో గురుః పాణ్డురనిష్టగన్ధో మేదోభవః కణ్డుయుతోఽల్పరుక్ చ
ప్రలమ్బతేఽలాబువదల్పమూలో దేహానురూపక్షయవృద్ధియుక్తః ౬
స్నిగ్ధాస్యతా తస్య భవేచ్చ జన్తోర్గలేఽనుశబ్దం కురుతే చ నిత్యమ్
కృచ్ఛ్రాచ్ఛ్వసన్తం మృదుసర్వగాత్రం సంవత్సరాతీతమరోచకార్తమ్ ౭
క్షీణం చ వైద్యో గలగణ్డయుక్తం భిన్నస్వరం చాపి వివర్జయేచ్చ
కర్కన్ధుకోలామలకప్రమాణైః కక్షాంసమన్యాగలవఙ్క్షణేషు ౮

మేదఃకఫాభ్యాం చిరమన్దపాకైః స్యాద్ గణ్డమాలాబహుభిశ్చగణ్డైః
తే గ్రన్థయః కేచిదవాప్తపాకాః స్రవన్తి నశ్యన్తి భవన్తి చాన్యే ౯
కాలానుబన్ధం చిరమాదధాతి సైవాపచీతి ప్రవదన్తి తజ్ఞాః
సాధ్యాః స్మృతాః పీనసపార్శ్వశూలకాసజ్వరచ్ఛర్దియుతాస్త్వసాధ్యాః ౧౦
వాతాదయో మాంసమసృక్ ప్రదుష్టాః సందూష్య మేదశ్చ తథా సిరాశ్చ
వృత్తోన్నతం విగ్రథితం చ శోథం కుర్వన్త్యతో గ్రన్థిరితి ప్రదిష్టః ౧౧
ఆయమ్యతే వృశ్చ్యతి తుద్యతే చ ప్రత్యస్యతే మథ్యతి భిద్యతే చ
కృష్ణో మృదుర్బస్తిరివాతతశ్చ భిన్నః స్రవేచ్చానిలజోఽస్రమచ్ఛమ్ ౧౨
దన్దహ్యతే ధూప్యతి వృశ్చ్యతే చ పాపచ్యతే ప్రజ్వలతీవ చాపి
రక్తః సపీతోఽప్యథవాఽపి పిత్తాద్భిన్నః స్రవేదుష్ణమతీవ చాస్రమ్ ౧౩
శీతోఽవివర్ణోఽల్పరుజోఽతికణ్డుః పాషాణవత్ సంహననోపపన్నః
చిరాభివృద్ధశ్చ కఫప్రకోపాద్భిన్నః స్రవేచ్ఛుక్లఘనం చ పూయమ్ ౧౪
శరీరవృద్ధిక్షయవృద్ధిహానిః స్నిగ్ధో మహాన్ కణ్డుయుతోఽరుజశ్చ
మేదఃకృతో గచ్ఛతి చాత్ర భిన్నపిణ్యాకసర్పిఃప్రతిమం తు మేదః ౧౫
వ్యాయామజాతైరబలస్య తైస్తైరాక్షిప్య వాయుస్తు సిరాప్రతానమ్
సంకుచ్య సంపీడ్య విశోష్య చాపి గ్రన్థిం కరోత్యున్నతమాశు వృత్తమ్ ౧౬
గ్రన్థిః సిరాజః స తు కృచ్ఛ్రసాధ్యో భవేద్యది స్యాత్ సరుజశ్చలశ్చ
అరుక్స ఏవాప్య చలో మహాంశ్చ మర్మోత్థితశ్చాపి వివర్జనీయః ౧౭
గాత్రప్రదేశే క్వచిదేవ దోషాః సంమూర్చ్ఛితా మాంసమసృక్ ప్రదూష్య
వృత్తం స్థిరం మన్దరుజం మహాన్తమనల్పమూలం చిరవృద్ధ్యపాకమ్ ౧౮
కుర్వన్తి మాంసోచ్ఛ్రయమత్యగాధం తదర్బుదం శాస్త్రవిదో వదన్తి
వాతేన పిత్తేన కఫేన చాపి రక్తేన మాంసేన చ మేదసా వా ౧౯
తజ్జాయతే తస్య చ లక్షణాని గ్రన్థే సమానాని సదా భవన్తి
దోషః ప్రదుష్టో రుధిరం సిరాశ్చ సంకుచ్య సంపిణ్డ్య తతస్త్వపాకమ్ ౨౦

సాస్రావమున్నహ్యతి మాంసపిణ్డం మాంసాఙ్కురైరాచితమాశువృద్ధమ్
కరోత్యజస్రం రుధిరప్రవృత్తిమసాధ్యమేతద్రుధిరాత్మకం తు ౨౧
రక్తక్షయోపద్రవపీడితత్వాత్ పాణ్డుర్భవేదర్బుదపీడితస్తు
ముష్టిప్రహారాదిభిరర్దితేఽఙ్గే మాంసం ప్రదుష్టం జనయేద్ధి శోథమ్ ౨౨
అవేదనం స్నిగ్ధమనన్య వర్ణమపాకమశ్మోపమమప్రచాల్యమ్
ప్రదుష్టమాంసస్య నరస్య గాఢమేతద్భవేన్మాంసపరాయణస్య ౨౩
మాంసార్బుదం త్వేతదసాధ్యముక్తం సాధ్యేష్వపీమాని తు వర్జయేచ్చ
సంప్రస్రుతం మర్మణి యచ్చ జాతం స్రోతఃసు వా యచ్చ భవేదచాల్యమ్ ౨౪
యజ్జాయతేఽన్యత్ ఖలు పూర్వజాతే జ్ఞేయం తదధ్యర్బుదమర్బుదజ్ఞైః
యద్ ద్వన్ద్వజాతం యుగపత్ క్రమాద్వా ద్విరర్బుదం తచ్చ భవేదసాధ్యమ్ ౨౫
న పాకమాయాన్తి కఫాధికత్వాన్మేదోబహుత్వాచ్చ విశేషతస్తు
దోషస్థిరత్వాద్ గ్రథనాచ్చ తేషాం సర్వార్బుదాన్యేవ నిసర్గతస్తు ౨౬
అథ శ్లీపదనిదానమ్
యః సజ్వరో వఙ్క్షణజో భృశార్తిః శోథో నృణాం పాదగతః క్రమేణ
తచ్ఛ్లీపదం స్యాత్ కరకర్ణనేత్రశిశ్నౌష్ఠనాసాస్వపి కేచిదాహుః ౧
వాతజం కృష్ణరూక్షం చ స్ఫుటితం తీవ్రవేదనమ్
అనిమిత్తరుజం తస్య బహుశో జ్వర ఏవ చ ౨
పిత్తజం పీతసఙ్కాశం దాహజ్వరయుతం మృదు
శ్లైష్మికం స్నిగ్ధవర్ణం చ శ్వేతం పాణ్డు గురు స్థిరమ్ ౩
వల్మీకమివ సంజాతం కణ్టకైరుపచీయతే
అబ్దాత్మకం మహత్తచ్చ వర్జనీయం విశేషతః ౪
త్రీణ్యప్యేతాని జానీయాచ్ఛ్లీపదాని కఫోచ్ఛ్రయాత్
గురుత్వం చ మహత్వం చ యస్మాన్నాస్తి కఫం వినా ౫
పురాణోదకభూయిష్ఠాః సర్వర్తుషు చ శీతలాః

యే దేశాస్తేషు జాయన్తే శ్లీపదాని విశేషతః ౬
యచ్ఛ్లేష్మలాహారవిహారజాతం పుంసః ప్రకృత్యాఽపి కఫాత్మకస్య
సాస్రావమత్యున్నతసర్వలిఙ్గం సకణ్డురం శ్లేష్మయుతం వివర్జ్యమ్ ౭
అథ విద్రధినిదానమ్
త్వగ్రక్తమాంసమేదాసి సందూష్యాస్థిసమాశ్రితాః
దోషాః శోథం శనైర్ఘోరం జనయన్త్యుచ్ఛ్రితా భృశమ్ ౧
మహామూలం రుజావన్తం వృత్తం వాఽప్యథవాఽయతమ్
స విద్ర ధిరితి ఖ్యాతో విజ్ఞేయః షడ్విధశ్చ సః ౨
పృథగ్దోషైః సమస్తైశ్చ క్షతేనాప్యసృజా తథా
షణ్ణామపి హి తేషాం తు లక్షణం సంప్రవక్ష్యతే ౩
కృష్ణోఽరుణో వా విషమో భృశమత్యర్థవేదనః
చిత్రోత్థానప్రపాకశ్చ విద్ర ధిర్వాతసంభవః ౪
పక్వోదుమ్బరసంకాశః శ్యావో వా జ్వరదాహవాన్
క్షిప్రోత్థానప్రపాకశ్చ విద్ర ధిః పిత్తసంభవః ౫
శరావసదృశః పాణ్డుః శీతః స్నిగ్ధోఽల్పవేదనః
చిరోత్థానప్రపాకశ్చ విద్ర ధిః కఫసంభవః ౬
తనుపీతసితాశ్చైషామాస్రావాః క్రమశః స్మృతాః
నానావర్ణరుజాస్రావో ఘటాలో విషమో మహాన్ ౭
విషమం పచ్యతే చాపి విద్ర ధిః సాన్నిపాతికః
తైస్తైర్భావైరభిహతే క్షతే వాఽపథ్యకారిణః ౮
క్షతోష్మా వాయువిసృతః సరక్తం పిత్తమీరయేత్
జ్వరస్తృష్ణా చ దాహశ్చ జాయతే తస్య దేహినః ౯
ఆగన్తుర్విద్ర ధిర్హ్యేష పిత్తవిద్ర ధిలక్షణః
కృష్ణస్ఫోటావృతః శ్యావస్తీవ్రదాహరుజాకరః ౧౦

పిత్తవిద్ర ధిలిఙ్గస్తు రక్తవిద్ర ధిరుచ్యతే
పృథక్ సంభూయ వా దోషాః కుపితా గుల్మరూపిణమ్ ౧౧
వల్మీకవత్ సమున్నద్ధమన్తః కుర్వన్తి విద్ర ధిమ్
గుదే బస్తిముఖే నాభ్యాం కుక్షౌ వఙ్క్షణయోస్తథా ౧౨
వృక్కయోః ప్లీహ్ని యకృతి హృది వా క్లోమ్ని వాఽప్యథ
తేషాముక్తాని లిఙ్గాని వాహ్య విద్ర ధి లక్షణైః ౧౩
అధిష్ఠానవిశేషేణ లిఙ్గంశృణువిశేషతః
గుదే వాతనిరోధశ్చ బస్తౌ కృచ్ఛ్రాల్పమూత్రతా ౧౪
నాభ్యాం హిక్కా తథాఽటోపః కుక్షౌ మారుతకోపనమ్
కటీపృష్ఠగ్రహస్తీవ్రో వఙ్క్షణోత్థే తు విద్ర ధౌ ౧౫
వృక్కయోః పార్శ్వసంకోచః ప్లీహ్న్యుచ్ఛ్వాసావరోధనమ్
సర్వాఙ్గప్రగ్రహస్తీవ్రో హృది కాసశ్చ జాయతే
శ్వాసో యకృతి హిక్కా చ క్లోమ్ని పేపీయతే పయః ౧౬
నాభేరుపరిజాః పక్వా యాన్త్యూర్ధ్వమితరే త్వధః
అధః స్రుతేషు జీవేత్తు స్రుతేషూర్ధ్వం న జీవతి ౧౭
హృన్నాభిబస్తివర్జ్యా యే తేషు భిన్నేషు బాహ్యతః
జీవేత్ కదాచిత్ పురుషో నేతరేషు కదాచన ౧౮
సాధ్యా విద్ర ధయః పఞ్చ వివర్జ్యః సాన్నిపాతికః
ఆమపక్వవిదగ్ధత్వం తేషాం శోథవదాదిశేత్ ౧౯
ఆధ్మాతం బద్ధనిష్యన్దం ఛర్దిహిక్కాతృషాన్వితమ్
రుజాశ్వాససమాయుక్తం విద్ర ధిర్నాశయేన్నరమ్ ౨౦
అథ వ్రణశోథనిదానమ్
ఏకదేశోత్థితః శోథో వ్రణానాం పూర్వలక్షణమ్
షడ్విధః స్యాత్ పృథక్సర్వరక్తాగన్తునిమిత్తజః ౧

శోథాః షడేతే విజ్ఞేయాః ప్రాగుక్తైః శోథలక్షణైః
విశేషః కథ్యతే చైషాం పక్వాపక్వాదినిశ్చయే ౨
విషమం పచ్యతే వాతాత్ పిత్తోత్థశ్చాచిరాచ్చిరమ్
కఫజః పిత్తవచ్ఛోథో రక్తాగన్తుసముద్భవః ౩
మన్దోష్మతాఽల్పశోథత్వం కాఠిన్యం త్వక్సవర్ణతా
మన్దవేదనతా చైతచ్ఛోథానామామలక్షణమ్ ౪
దహ్యతే దహనేనేవ క్షారేణేవ చ పచ్యతే
పిపీలికాగణేనేవ దశ్యతే ఛిద్యతే తథా ౫
భిద్యతే చైవ శస్త్రేణ దణ్డేనేవ చ తాడ్యతే
పీడ్యతే పాణినేవాన్తః సూచిభిరివ తుద్యతే ౬
సోషాచోషో వివర్ణః స్యాదఙ్గుల్యేవావఘట్యతే
ఆసనే శయనే స్థానే శాన్తిం వృశ్చికవిద్ధవత్ ౭
న గచ్ఛేదాతతః శోథో భవేదాధ్మాతబస్తివత్
జ్వరస్తృష్ణాఽరుచిశ్చైవ పచ్యమానస్య లక్షణమ్ ౮
వేదనోపశమః శోథోఽలోహితోఽల్పో న చోన్నతః
ప్రాదుర్భావో వలీనాం చ తోదః కణ్డూర్ముహుర్ముహుః ౯
ఉపద్ర వాణాం ప్రశమో నిమ్నతా స్ఫుటనం త్వచామ్
వస్తావివామ్బుసంచారః స్యాచ్ఛోథేఽఙ్గులిపీడితే ౧౦
పూయస్య పీడయత్యేకమన్తమన్తే చ పీడితే
భక్తాకాఙ్క్షా భవేచ్చైతచ్ఛోథానాం పక్వలక్షణమ్ ౧౧
నర్తేఽనిలాద్రుఙ్న వినా చ పిత్తం పాకః కఫం చాపి వినా న పూయః
తస్మాద్ధి సర్వాన్ పరిపాకకాలే పచన్తి శోథాంస్త్రయ ఏవ దోషాః ౧౨
కక్షం సమాసాద్య యథైవ వహ్నిర్వాయ్వీరితః సన్దహతి ప్రసహ్య
తథైవ పూయో హ్యవినిఃసృతా హి మాంసం సిరాః స్నాయు చ ఖాదతీహ ౧౩

ఆమం విదహ్యమానం చ సమ్యక్ పక్వం చ యో భిషక్

జానీయాత్ స భవేద్వైద్యః శేషాస్తస్కరవృత్తయః ౧౪

యశ్ఛినత్త్యామమజ్ఞానాద్యో వా పక్వముపేక్షతే

శ్వపచావివ మన్తవ్యౌ తావనిశ్చితకారిణౌ ౧౫

అథ శారీరవ్రణనిదామ్

ద్విధా వ్రణః స విజ్ఞేయః శారీరాగన్తుభేదతః

దోషైరాద్యస్తయోరన్యః శస్త్రాదిక్షతసంభవః ౧

స్తబ్ధః కఠినసంస్పర్శో మన్దస్రావో మహారుజః

తద్యతే స్ఫురతి శ్యావో వ్రణో మారుతసంభవః ౨

తృష్ణామోహజ్వరక్లేద దాహదుష్ట్యవదారణైః

వ్రణం పిత్తకృతం విద్యాద్గన్ధైః స్రావైశ్చ పూతికైః ౩

బహుపిచ్ఛో గురుః స్నిగ్ధః స్తిమితో మన్దవేదనః

పాణ్డువర్ణోఽల్పసంక్లేదశ్చిరపాకీ కఫవ్రణః ౪

రక్తో రక్తస్రుతీ రక్తాత్ ద్విత్రిజః స్యాత్తదన్వయైః

త్వఙ్మాంసజః సుఖే దేశే తరుణస్యానుపద్ర వః ౫

ధీమతోఽభినవః కాలే సుఖే సాధ్యః సుఖం వ్రణః

గుణైరన్యతమైర్హీనస్తతః కృచ్ఛ్రో బ్రణః స్మృతః ౬

సర్వైర్విహీనో విజ్ఞేయస్త్వసాధ్యో భూర్యుపద్ర వః

పూతిః పూయాతిదుష్టాసృక్స్రావ్యుత్సఙ్గో చిరస్థితిః ౭

దుష్టో వ్రణోఽతిగన్ధాదిః శుద్ధలిఙ్గవిపర్యయః

జిహ్వాతలాభోఽతిమృదుః శ్లక్ష్ణః స్నిగ్ధోఽల్పవేదనః ౮

సువ్యవస్థో నిరాస్రావః శుద్ధో వ్రణ ఇతి స్మృతః

కపోతవర్ణప్రతిమా యస్యాన్తాః క్లేదవర్జితాః ౯

స్థిరాశ్చ పిడకావన్తో రోహతీతి తమాదిశేత్

రుఢవర్త్మానమగ్రన్థిమశూనమరుజం వ్రణమ్ ౧౦
త్వక్సవర్ణం సమతలం సమ్యగ్రూఢం వినిర్దిశేత్
కుష్ఠినాం విషయుష్టానాం శోషిణాం మధుమేహినామ్ ౧౧
వ్రణాః కృచ్ఛ్రేణ సిధ్యన్తి యేషాం చాపి వ్రణే వ్రణాః
వసాం మేదోఽథ మజ్జానం మస్తులుఙ్గం చ యః స్రవేత్ ౧౨
ఆగన్తుజో వ్రణః సిద్ధ్యేన్న సిద్ధ్యేద్దోషసంభవః
మద్యాగుర్వాజ్యసుమనః పద్మచన్దనచమ్పకైః ౧౩
సగన్ధా దివ్యగన్ధాశ్చ ముమూర్షూణాం వ్రణాః స్మృతాః
యే చ మర్మస్వసంభూతా భవన్త్యత్యర్థవేదనాః ౧౪
దహ్యన్తే చాన్తరత్యర్థం బహిః శీతాశ్చ యే వ్రణాః
దహ్యన్తే బహిరత్యర్థం భవన్త్యన్తశ్చ శీతలాః ౧౫
ప్రాణమాంసక్షయశ్వాసకాసా రోచకపీడితాః
ప్రవృద్ధపూయరుధిరా వ్రణా యేషాం చ మర్మసు ౧౬
క్రియాభిః సమ్యగారబ్ధా న సిధ్యన్తి చ యే వ్రణాః
వర్జయేదపి తాన్ వైద్యః సంరక్షన్నాత్మనో యశః ౧౭
అథ సద్యోవ్రణనిదానమ్
నానాధారముఖైః శస్త్రైర్నానాస్థాననిపాతితైః
భవన్తి నానాకృతయో వ్రణాస్తాంస్తాన్నిబోధ మే ౧
ఛిన్నం భిన్నం తథా విద్ధం క్షతం పిచ్చితమేవ చ
ఘృష్టమాహుస్తథా షష్ఠం తేషాం వక్ష్యామి లక్షణమ్ ౨
తిర్యక్ ఛిన్న ఋజుర్వాఽపి యో వ్రణస్త్వాయతో భవేత్
గాత్రస్య పాతనం తచ్చ ఛిన్నమిత్యభిధీయతే ౩
శక్తికున్తేషుఖడ్గాగ్రవిషాణైరాశయో హతః
యత్కించిత్ ప్రస్రవేత్తద్ధి భిన్నలక్షణముచ్యతే ౪

స్థానాన్యామాగ్నిపక్వానాం మూత్రస్య రుధిరస్య చ
హృదుణ్డుకః ఫుప్పుసశ్చ కోష్ఠ ఇత్యభిధీయతే ౫
తస్మిన్ భిన్నే రక్తపూర్ణే జ్వరో దాహశ్చ జాయతే
మూత్రమార్గగుదాస్యేభ్యో రక్తం ఘ్రాణాచ్చ గచ్ఛతి ౬
మూర్చ్ఛాశ్వాసస్తృషాఽధ్మానమభక్తచ్ఛన్ద ఏవ చ
విణ్మూత్రవాతసఙ్గశ్చ స్వేదాస్రావోఽక్షిరక్తతా ౭
లోహగన్ధిత్వమాస్యస్య గాత్రదౌర్గన్ధ్యమేవ చ
హృచ్ఛూలం పార్శ్వయోశ్చాపి విశేషం చాత్ర మే శృణు ౮
ఆమాశయస్థే రుధిరే రుధిరం ఛర్దయత్యపి
ఆధ్మానమతిమాత్రం చ శూలం చ భృశదారుణమ్ ౯
పక్వాశయగతే చాపి రుజా గౌరవమేవ చ
అధః కాయే విశేషేణ శీతతా చ భవేదిహ ౧౦
సూక్ష్మాస్యశల్యాభిహతం యదఙ్గం త్వాశయం వినా
ఉత్తుణ్డితం నిర్గతం వా తద్విద్ధమితి నిర్దిశేత్ ౧౧
నాతిచ్ఛిన్నం నాతిభిన్నముభయోర్లక్షణాన్వితమ్
విషమం వ్రణమఙ్గే యత్తత్ క్షతం త్వభిధీయతే ౧౨
ప్రహారపీడనాభ్యాం తు యదఙ్గం పృథుతాం గతమ్
సాస్థి తత్ పిచ్చితం విద్యాన్మజ్జరక్తపరిప్లుతమ్ ౧౩
ఘర్షణాదభిఘాతాద్వా యదఙ్గం విగతత్వచమ్
ఉషాస్రావాన్వితం తచ్చ ఘృష్టమిత్యభిధీయతే ౧౪
శ్యావంసశోథం పిడకాచితం చముహుర్ముహుః శోణితవాహినం చ
మృదూద్గతం బుద్బుదతుల్యమాంసం వ్రణం సశల్యం సరుజం వదన్తి ౧౫
త్వచోఽతీత్య సిరాదీని భిత్త్వా వా పరిహృత్య వా
కోష్ఠే ప్రతిష్ఠితం శల్యం కుర్యాదుక్తానుపద్రవాన్ ౧౬

తత్రాన్తర్లోహితం పాణ్డుశీతపాదకరాననమ్
శీతోచ్ఛ్వాసం రక్తనేత్రమానద్ధం చ వివర్జయేత్ ౧౭
భ్రమః ప్రలాపః పతనం ప్రమోహో విచేష్టనం గ్లానిరథోష్ణతా చ
స్రస్తాఙ్గతా మూర్చ్ఛనమూర్ధ్వవాతస్తీవ్రా రుజో వాతకృతాశ్చ తాస్తాః ౧౮
మాంసోదకాభం రుధిరం చ గచ్ఛేత్ సర్వేన్ద్రియార్థోపరమస్తథైవ
దశార్ధసంఖ్యేష్వథ విక్షతేషు సామాన్యతో మర్మసు లిఙ్గముక్తమ్ ౧౯
సురేన్ద్రగోపప్రతిమం ప్రభూతం రక్తం స్రవేత్తత్క్షతజశ్చ వాయుః
కరోతి రోగాన్వివిధాన్యథోక్తాన్ సిరాసు విద్ధాస్వథ వా క్షతాసు ౨౦
కౌబ్జ్యం శరీరావయవావసాదః క్రియాస్వశక్తిస్తుములా రుజశ్చ
చిరాద్ వ్రణో రోహతి యస్య చాపి తం స్నాయువిద్ధం పురుషం వ్యవస్యేత్ ౨౧
శోథాభివృద్ధిస్తుములా రుజశ్చ బలక్షయః సర్వత ఏవ శోథః
క్షతేషు సన్ధిష్వచలాచలేషు స్యాత్ సర్వకర్మోపరమశ్చ లిఙ్గమ్ ౨౨
ఘోరా రుజో యస్య నిశాదినేషు సర్వాస్వవస్థాసు చ నైతి శాన్తిమ్
భిషగ్విపశ్చిద్విదితార్థసూత్రస్తమస్థివిద్ధం పురుషం వయవస్యేత్ ౨౩
యథాస్వమేతాని విభావయేచ్చ లిఙ్గాని మర్మస్వభితాడితేషు
పాణ్డుర్వివర్ణః స్పృశతి న వేత్తి యో మాంసమర్మణ్యభిపీడితః స్యాత్ ౨౪
విసర్పః పక్షఘాతశ్చ సిరాస్తమ్భోఽపతానకః
మోహోన్మాదవ్రణరుజో జ్వరస్తృష్ణా హనుగ్రహః ౨౫
కాసశ్ఛర్దిరతీసారో హిక్కా శ్వాసః సవేపథుః
షోడశోపద్రవాః ప్రోక్తా వ్రణానాం వ్రణచిన్తకైః ౨౬
అథ భగ్ననిదానమ్
భగ్నం సమాసాద్ ద్వివిధం హుతాశ కాణ్డే చ సన్ధౌ చ హి తత్ర సన్ధౌ
ఉత్పిష్టవిశ్లిష్టవివర్తితం చ తిర్యగ్గతం క్షిప్తమధశ్చ షట్ చ ౧
ప్రసారణాకుఞ్చనవర్తనోగ్రా రుక్ స్పర్శవిద్వేషణమేతదుక్తమ్

సామాన్యతః సన్ధిగతస్య లిఙ్గమ్ ఉత్పిష్టసన్ధేః శ్వయథుః సమన్తాత్ ౨
విశేషతో రాత్రిభవా రుజా చ విశ్లిష్టజే తౌ చ రుజా చ నిత్యమ్
వివర్తితే పార్శ్వరుజశ్చ తీవ్రాస్తిర్యగ్గతే తీవ్రరుజో భవన్తి ౩
కాణ్డే త్వతః కర్కటకాశ్వకర్ణవిచూర్ణితం పిచ్చితమస్థిఛల్లికా ౪
కాణ్డేషు భగ్నం హ్యతిపాతితం చ మజ్జాగతం చ స్ఫుటితం చ వక్రమ్
ఛిన్నం ద్విధా ద్వాదశధాఽపి కాణ్డే స్రస్తాఙ్గతా శోథరుజాఽతివృద్ధిః ౫
సమ్పీడ్యమానే భవతీహ శబ్దః స్పర్శాసహం స్పన్దనతోదశూలాః
సర్వాస్వవస్థాసు న శర్మలాభో భగ్నస్య కాణ్డే ఖలు చిహ్నమేతత్ ౬
భగ్నం తు కాణ్డే బహుధా ప్రయాతి సమాసతో నామభిరేవ తుల్యమ్ ౭
అల్పాశినోఽనాత్మవతో జన్తోర్వాతాత్మకస్య చ
ఉపద్ర వైర్వా జుష్టస్య భగ్నం కృచ్ఛ్రేణ సిద్ధ్యతి ౮
భిన్నం కపాలం కట్యాం తు సన్ధిముక్తం తథా చ్యుతమ్
జఘనం ప్రతిపిష్టం చ వర్జయేద్ధి విచక్షణః ౯
అసంశ్లిష్టకపాలం చ లలాటే చూర్ణితం చ యత్
భగ్నం స్తనాన్తరే పృష్ఠే శఙ్ఖే మూర్ధ్ని చ వర్జయేత్ ౧౦
సమ్యక్ సన్ధితమప్యస్థి దుర్నిక్షేపనిబన్ధనాత్
సంక్షోభాద్వాఽపి యద్గచ్ఛేద్విక్రియాం తచ్చ వర్జయేత్ ౧౧
తరుణాస్థీని నమ్యన్తే భిద్యన్తే నలకాని చ
కపాలాని విభజ్యన్తే స్ఫుటన్తి రుచకాని చ ౧౨
అథ నాడీవ్రణనిదానమ్
యః శోథమామ మతిపక్కముపేక్షతేఽజ్ఞో
యో వా వ్రణం ప్రచురపూయమసాధువృత్తః
అభ్యన్తరం ప్రవిశతి ప్రవిదార్య తస్య
స్థానాని పూర్వవిహితాని తతః స పూయః ౧

తస్యాతిమాత్ర గమనాద్గతిరిష్యతే తు
నాడీవ యద్వహతి తేన మతా తు నాడీ
దోషైస్త్రిభిర్భవతి సా పృథగేకశశ్చ
సంమూర్చ్ఛితైరపి చ శల్యనిమిత్తతోఽన్యా ౨
తత్రానిలాత్ పరుషసూక్ష్మముఖీ సశూలా
ఫేనానువిద్ధమధికం స్రవతి క్షపాసు
పిత్తాత్తృషాజ్వరకరీ పరిదాహయుక్తా
పీతం స్రవత్యధికముష్ణమహఃసుచాపి ౩
జ్ఞేయా కఫాద్వహుఘనార్జునపిచ్ఛిలాస్రా
స్తబ్ధా సకణ్డురరుజా రజనీప్రవృద్ధా
దాహజ్వరశ్వసన మూర్చ్ఛనవక్త్రశోషా
యస్యాం భవన్త్యభిహితాని చ లక్షణాని ౪
తమాదిశేత్ పవనపిత్తకఫప్రకోపాద్
ఘోరామసుక్షయకరీమివ కాలరాత్రిమ్
నష్టం కథంచిదను మార్గముదీరితేషు
స్థానేషు శల్యమచిరేణ గతిం కరోతి ౫
సాఫేనిలం మథితముష్ణమసృగ్విమిశ్రం
స్రావం కరోతి సహసా సరుజా చ నిత్యమ్
నాడీ త్రిదోషప్రభవా న సిధ్యే
చ్ఛేషాశ్చతస్రః ఖలు యత్నసాధ్యాః ౬
అథ భగన్దరనిదానమ్
గుదస్య ద్వ్యఙ్గులే క్షేత్రే పార్శ్వతః పిడకాఽతికృత్
భిన్నా భగన్దరో జ్ఞేయః స చ పఞ్చవిధో మతః ౧
కషాయరూక్షైస్త్వతికోపితోఽనిలస్త్వపానదేశే పిడకాం కరోతి యామ్

ఉపేక్షణాత్ పాకముపైతి దారుణం రుజా చ భిన్నాఽరుణ ఫేనవాహినీ ౨
తత్రాగమో మూత్రపురీషరేతసాం వ్రణైరనేకైః శతపోనకం వదేత్
ప్రకోపణైః పిత్తమతిప్రకోపితంకరోత్తి రక్తాం పిడకాం గుదాశ్రితామ్ ౩
తదాఽశుపాకాహిమపూతివాహినీం భగన్దరం ఉష్ట్రశిరోధరం వదేత్ ౪
కణ్డూయనో ఘనస్రావీ కఠినో మన్దవేదనః
శ్వేతావభాసః కఫజః పరిస్రావీ భగన్దరః ౫
బహువర్ణరుజాస్రావా పిడకా గోస్తనోపమా
శమ్బూకావర్తవన్నాడీ శమ్బూకావర్తకో మతః ౬
క్షతాద్గతిః పాయుగతా వివర్ధతేహ్యుపేక్షణాత్ స్యుః క్రిమయో విదార్య తే
ప్రకుర్వతే మార్గమనేకధా ముఖైర్వణైస్తదున్మార్గి భగన్దరం వదేత్ ౭
ఘోరాః సాధయితుం దుఃఖాః సర్వ ఏవ భగన్దరాః
తేష్వసాధ్యస్త్రిదోషోత్థః క్షతజశ్చ విశేషతః ౮
వాతమూత్రపురీషాణి క్రిమయః శుక్రమేవ చ
భగన్దరాత్ స్రవన్తస్తు నాశయన్తి తమాతురమ్ ౯
అథోపదంశనిదానమ్

హస్తాభిఘాతాన్నఖదన్తపాతాదధావనాదత్యతి సేవనాద్వా
యోనిప్రదోషాచ్చ భవన్తి శిశ్నే పఞ్చోపదంశా వివిధోపచారైః ౧
సతోదభేదైః స్ఫురణైః సకృష్ణైః స్ఫోటైర్వ్యవస్యేత్ పవనోపదంశమ్
పీతైర్బహుక్లేదయుతైః సదాహైః పిత్తేన రక్తాత్ పిశితావభాసైః ౨
స్ఫోటైః సకృష్ణై రుధిరం స్రవన్తం రక్తాత్మకం పిత్తసమానలిఙ్గమ్
సకణ్డురైః శోథయుతైర్మహద్భిః శుక్లైర్ఘనైః స్రావయుతైః కఫేన ౩
నానావిధస్రావరుజోపపన్నమ సాధ్యమాహుస్త్రిమలోపదంశమ్
విశీర్ణమాంసం కృమిభిః ప్రజగ్ధం ముష్కావశేషం పరివర్జయేచ్చ ౪

సంజాతమాత్రే న కరోతి మూఢః క్రియాం నరో యో విషయే ప్రసక్తః
కాలేన శోథక్రిమిదాహపాకైర్విశీర్ణశిశ్నో మ్రియతే స తేన ४
అఙ్కురైరివ సఞ్జాతైరుపర్యుపరి సంస్థితైః
క్రమేణ జాయతే వర్తిస్తామ్రచూడశిఖోపమా ६
కోషస్యాభ్యన్తరే సన్ధౌ సర్వసన్ధిగతాఽపి వా
సవేదనా పిచ్ఛిలా చ దుశ్చికిత్స్యా త్రిదోషజా
లిఙ్గవర్తిరభిఖ్యాతా లిఙ్గార్శ ఇతి చాపరే ८
అథ శూకదోషనిదానమ్
అక్రమాచ్ఛేఫసో వృద్ధిం యోఽభివాఞ్ఛతి మూఢధీః
వ్యాధయస్తస్య జాయన్తే దశ చాష్టౌ చ శూకజాః ౧
గౌరసర్షపసంస్థానా శూకదుర్భుగ్న హేతుకా
పిడకా శ్లేష్మవాతాభ్యాం జ్ఞేయా సర్షపికా తు సా ౨
కఠినా విషమైర్భుగ్నైర్వాయునాఽష్ఠీలికా భవేత్
శూకైర్యత్ పూరితం శశ్వద్ గ్రథితం నామ తత్ కఫాత్ ३
కుమ్భికా రక్తపిత్తోత్థా జామ్బవాస్థినిభాఽశుభా
తుల్యాజాం త్వలజీం విద్యాద్యథాప్రోక్తాం విచక్షణః ४
నృదితం పీడితం యచ్చ సంరబ్ధం వాతకోపతః
పాణిభ్యాం భృశసంమూఢే సంమూఢపిడకా భవేత్ ४
దీర్ఘా బహ్వ్యశ్చ పిడకా దీర్యన్తే మధ్యతస్తు యాః
సోఽధిమన్థః కఫాసృగ్భ్యాం వేదనారోమహర్షకృత్ ६
పిడకా పిడకావ్యాప్తా పిత్తశోణితసంభవా
పద్మకర్ణికసంస్థానా జ్ఞేయా పుష్కరికా తు సా ८
స్పర్శహానిం తు జనయేచ్ఛోణితం శూకదూషితమ్
ముద్గమాషోపమా రక్తా రక్తపిత్తోద్భవా తు యా ౮

వ్యాధిరేషోత్తమా నామ శూకాజీర్ణనిమిత్తజా
ఛిద్రై రణుముఖైర్లిఙ్గం చితం యస్య సమన్తతః ౯
వాతశోణితజో వ్యాధిః స జ్ఞేయః శతపోనకః
వాతపిత్తకృతో జ్ఞేయస్త్వక్పాకో జ్వరదాహకృత్ ౧౦
కృష్ణైః స్ఫోటైః సరక్తాభిః పిడకాభిర్నిపీడితమ్
యస్య వాస్తురుజశ్చోగ్రా జ్ఞేయం తచ్ఛోణితార్బుదమ్ ౧౧
మాంసదోషేణ జానీయాదర్బుదం మాంససంభవమ్
శీర్యన్తే యస్య మాంసాని యస్య సర్వాశ్చ వేదనాః ౧౨
విద్యాత్తం మాంసపాకం తు సర్వదోషకృతం భిషక్
విద్ర ధిం సన్నిపాతేన యథోక్తమితి నిర్దిశేత్ ౧౩
కృష్ణాని చిత్రాణ్యథవా శూకాని సవిషాణి వా
పాతితాని పచన్త్యాశు మేఢ్రం నిరవశేషతః ౧౪
కాలాని భూత్వా మాంసాని శీర్యన్తే యస్య దేహినః
సన్నిపాతసముత్థాంస్తు తాన్ విద్యాత్తిలకాలకాన్ ౧౫
తత్ర మాంసార్బుదం యచ్చ మాంసపాకశ్చ యః స్మృతః
విద్ర ధిశ్చ న సిధ్యన్తి యే చ స్యుస్తికాలకాః ౧౬
అథ కుష్ఠనిదానమ్
విరోధీన్యన్నపానాని ద్రవస్నిగ్ధగురూణి చ
భజతామాగతాం ఛర్దిం వేగాశ్చాన్యాన్ ప్రతిఘ్నతామ్ ౧
వ్యాయామమతిసన్తాపమతిభుక్త్వా నిషేవిణామ్
ఘర్మశ్రమభయార్తానాం యుతం శీతామ్బు సేవినామ్ ౨
అజీర్ణాధ్యశినాం చైవ పఞ్చకర్మాపచారిణామ్
నవాన్న దధి మత్స్యాతిలవణామ్ల నిషేవిణామ్ ౩
మాషమూలకపిష్టాన్నతిలక్షీర గుడాశినామ్

వ్యవాయం చాప్యజీర్ణేన్నే నిద్రాం చ భజతాం దివా ౪
విప్రాన్ గురూన్ ధర్షయతాం పాపం కర్మ చ కుర్వతామ్
వాతాదయస్త్రయో దుష్టాస్త్వగ్రక్తం మాంసమమ్బు చ ౫
దూషయన్తి స కుష్ఠానాం సప్తకో ద్ర వ్యసంగ్రహః
అతః కుష్ఠాని జాయన్తే సప్త చైకాదశైవ చ ౬
కుష్ఠాని సప్తధా దోషైః పృథగ్ద్వన్ద్వైః సమాగతైః
సర్వేష్వపి త్రిదోషేషు వ్యపదేశోఽధికత్వతః ౭
అతిశ్లక్ష్ణఖరస్పర్శ స్వేదాస్వేదవివర్ణతాః
దాహః కణ్డూస్త్వచి స్వాపస్తోదః కోఠోన్నతిర్భ్రమః ౮
వ్రణానామధికం మూలం శీఘ్రోత్పత్తిశ్చిరస్థితిః
రూఢానామపి రూక్షత్వం నిమిత్తేఽల్పేఽపికోపనమ్ ౯
రోమహర్షోఽసృజః కార్ష్ణ్యం కుష్ఠలక్షణమగ్రజమ్
కృష్ణారుణకపాలాభం యద్రూ క్షం పరుషం తను ౧౦
కాపాలం తోదబహులం తత్ కుష్ఠం విషమం స్మృతమ్
రుగ్దాహరాగకణ్డూభిః పరీతం రోమపిఞ్జరమ్ ౧౧
ఉదుమ్బరఫలాభాసం కుష్ఠమౌదుమ్బరం వదేత్
శ్వేతం రక్తం స్థిరం స్త్యానం స్నిగ్ధముత్సన్నమణ్డలమ్ ౧౨
కృచ్ఛ్రమన్యోన్యసంయుక్తం కుష్ఠం మణ్డలముచ్యతే
కర్కశం రక్తపర్యన్తమన్తఃశ్యావ సవేదనమ్ ౧౩
యదృష్యజిహ్వాసంస్థానమృష్యజిహ్వం యదుచ్యతే
సశ్వేతం రక్తపర్యన్తం పుణ్డరీకదలోపమమ్ ౧౪
సోత్సేధం చ సరాగం చ పుణ్డరీకం తదుచ్యతే
శ్వేతం తామ్రం తను చ యద్ర జో ఘృష్టం విముఞ్చతి ౧౫
ప్రాయశోఽరసి తత్ సిధ్మమలావుకుసుమోపమమ్

యత్కాకణన్తికావర్ణం సపాకం తీవ్రవేదనమ్ ౧౬
త్రిదోషలిఙ్గం తత్కుష్ఠం కాకణం నైవ సిధ్యతి
అస్వేదనం మహావాస్తు యన్మత్స్యశకలోపమమ్ ౧౭
యదేకకుష్ఠం చర్మాఖ్యం బహలం హస్తిచర్మవత్
శ్యావం కిణఖరస్పర్శం పరుషం కిటిభం స్మృతమ్ ౧౮
వైపాదికం పాణిపాదస్ఫుటనం తీవ్రవేదనమ్
కణ్డూమద్భిః సరాగైశ్చ గణ్డైరలసకం చితమ్ ౧౯
సకణ్డూరాగపిడకం దద్రుమణ్డలముద్గతమ్
రక్తం సశూలం కణ్డూమత్ సస్ఫోటం యద్గలత్యపి
తచ్చర్మదలమాఖ్యాతం సంస్పర్శాసహముచ్యతే ౨౦
సూక్ష్మా వహ్వ్యః పిడకాః స్రావవత్యః
పామేత్యుక్తాః కణ్డుమత్యః సదాహాః
సైవ స్ఫోటైస్తీవ్రదాహైరుపేతా
జ్ఞేయా పాణ్యోః కచ్ఛురుగ్రా స్ఫిచోశ్చ ౨౧
స్ఫోటాః శ్యావరుణాభాసా విస్ఫోటాః స్యుస్తనుత్వచః
రక్తం శ్యావం సదాహార్తి శతారుః స్యాద్వహువ్రణమ్ ౨౨
సకణ్డూః పిడకా శ్యావా బహుస్రావా విచర్చికా
ఖరం శ్యావారుణం రుక్షం వాతాత్ కుష్ఠం సవేదనమ్ ౨౩
పిత్తాత్ ప్రక్వథితం దాహరాగస్రావాన్వితం మతమ్
కఫాత్ క్లేది ఘనం స్నిగ్ధం సకణ్డూశైత్యగౌరవమ్ ౨౪
ద్విలిఙ్గం ద్వన్ద్వజంకుష్ఠం త్రిలిఙ్గం సాన్నిపాతికమ్
త్వక్స్థే వైవర్ణ్యమఙ్గేషు కుష్ఠే రౌక్ష్యం చ జాయతే ౨౫
త్వక్స్వాపో రోమహర్షశ్చ స్వేదస్యాతిప్రవర్తనమ్
కణ్డూర్విపూయకశ్చైవ కుష్ఠే శోణితసంశ్రితే ౨౬

బాహుల్యం వక్త్రశోషశ్చ కార్కశ్యం పిడకోద్గమః
తోదః స్ఫోటః స్థిరత్వం చ కుష్ఠే మాంససమాశ్రితే ౨౭
కౌణ్యం గతిక్షయోఽఙ్గానాం సంభేదః క్షతసర్పణమ్
భేదః స్థానగతే లిఙ్గం ప్రాగుక్తాని తథైవ చ ౨౮
నాసాభఙ్గోఽక్షిరాగశ్చ క్షతేషు క్రిమిసంభవః
స్వరోపఘాతశ్చ భవేదస్థిమజ్జసమాశ్రితే ౨౯
దమ్పత్యోః కుష్ఠబాహుల్యాద్ దుష్టశోణితశుక్రయోః
యదపత్యం తయోర్జాతం జ్ఞేయం తదపి కుష్ఠితమ్ ౩౦
సాధ్యం త్వగ్రక్తమాంసస్థం వాతశ్లేష్మాధికం చ యత్
మేదసి ద్వన్ద్వజం యాప్యం వర్జ్యం మజ్జాస్థిసంశ్రితమ్ ౩౧
క్రిమితృడ్దాహమన్దాగ్నిసంయుక్తం యత్త్రిదోషజమ్
ప్రభిన్నం ప్రస్రుతాఙ్గం చ రక్తనేత్రం హతస్వరమ్ ౩౨
పఞ్చకర్మగుణాతీతం కుష్ఠం హన్తీహ మానవమ్
వాతేన కుష్ఠం కాపాలం పిత్తేనౌదుమ్బరం కఫాత్ ౩౩
మణ్డలాఖ్యం విచర్చీ చ ఋష్యాఖ్యం వాతపిత్తజమ్
చర్మైకకుష్ఠం కిటిభం సిధ్మాలసవిపాదికాః ౩౪
వాతశ్లేష్మోద్భవాః శ్లేష్మపిత్తాద్దద్రుశతారుషీ
పుణ్డరీకం సవిస్ఫోటం పామా చర్మదలం తథా ౩౫
సర్వైః స్యాత్కాకణం పూర్వత్రికం దద్రు సకాకణమ్
పుణ్డరీకర్ష్యజిహ్వే చ మహాకుష్ఠాని సప్త తు ౩౬
కుష్ఠైకసమ్భవం శ్విత్రం కిలాసం వారుణం భవేత్
నిర్దిష్టమపరిస్రావి త్రిధాతూద్భవసంశ్రయమ్ ౩౭
వాతాద్రూక్షారుణం పిత్తాత్తామ్రం కమలపత్రవత్
సదాహం రోమవిధ్వంసి కఫాచ్ఛ్వేతం ఘనం గురు ౩౮

సకణ్డురం క్రమాద్ర క్తమాంసమేదఃసు చాదిశేత్
వర్ణేనైవేదృగుభయం కృచ్ఛ్రం తచ్చోత్తరోత్తరమ్ ౩౯
అశుక్లరోమాఽబహులమసంశ్లిష్టమథో నవమ్
అనగ్నిదగ్ధజం సాధ్యం శ్విత్రం వర్జ్యమతోఽన్యథా ౪౦
గుహ్యపాణితలౌష్ఠేషు జాతమప్యచిరన్తనమ్
వర్జనీయం విశేషేణ కిలాసం సిద్ధిమిచ్ఛతా ౪౧
ప్రసఙ్గాద్గాత్రసంస్పర్శాన్నిఃశ్వాసాత్ సహభోజనాత్
ఏకశయ్యాసనాచ్చైవ వస్త్రమాల్యానులేపనాత్ ౪౨
కుష్ఠం జ్వరశ్చ శోషశ్చ నేత్రాభిష్యన్ద ఏవ చ
ఔపసర్గికరోగాశ్చ సంక్రామన్తి నరాన్నరమ్ ౪౩
అథ శీతపిత్తోదర్దకోఠనిదానమ్
శీతమారుతసంస్పర్శాత్ప్రదుష్టౌ కఫమారుతౌ
పిత్తేనసహ సమ్భూయ బహిరన్తర్విసర్పతః ౧
పిపాసాఽరుచిహృల్లాసదేహసాదాఙ్గగౌరవమ్
రక్తలోచనతా తేషాంపూర్వరూపస్య లక్షణమ్ ౨
వరటీదష్టసంస్థానః శోథః సంజాయతే బహిః
సకణ్డూస్తోదబహులశ్ఛర్దిజ్వరవిదాహవాన్ ౩
ఉదర్దమితి తం విద్యాచ్ఛీతపిత్తమథాపరే
వాతాధికం శీతపిత్తముదర్దస్తు కఫాధికః ౪
సోత్సఙ్గైశ్చ సరాగైశ్చ కణ్డూమద్భిశ్చ మణ్డలైః
శైశిరః కఫజో వ్యాధిరుదర్ద ఇతి కీర్తితః ౫
అసమ్యగ్వమనోదీర్ణ పిత్తశ్లేష్మాన్ననిగ్రహైః
మణ్డలాని సకణ్డూని రాగవన్తి బహూని చ
ఉత్కోఠః సానుబన్ధశ్చ కోఠ ఇత్యభిధీయతే ౬

అథామ్లపిత్తనిదానమ్

విరుద్ధదుష్టామ్లవిదాహిపిత్తప్రకోపిపానాన్నభుజో విదగ్ధమ్
పిత్తం స్వహేతూపచితం పురా యత్తదమ్లపిత్తం ప్రవదన్తి సన్తః ౧
అవిపాకక్లమోత్క్లేశతిక్తామ్లోద్గారగౌరవైః
హృత్కణ్ఠదాహారుచిభిశ్చామ్లపిత్తం వదేద్భిషక్ ౨
తృడ్దాహమూర్చ్ఛాభ్రమమోహకారి ప్రయాత్యధో వా వివిధప్రకారమ్
హృల్లాసకోఠానలసాదహర్షస్వేదాఙ్గపీతత్వకరం కదాచిత్ ౩
వాన్తం హరితపీతకనీలకృష్ణమారక్తరక్తాభమతీవ చామ్లమ్
మాంసోదకాభం త్వతిపిచ్ఛిలాచ్ఛం శ్లేష్మానుజాతం వివిధం రసేన ౪
భుక్తే విదగ్ధే త్వథవాఽప్యభుక్తే కరోతి తిక్తామ్లవమిం కదాచిత్
ఉద్గారమేవంవిధమేవ కణ్ఠహృత్కుక్షిదాహం శిరసో రుజం చ ౫
కరచరణదాహమౌష్ణ్యం మహతీమరుచిం జ్వరం చ కఫపిత్తమ్
జనయతి కణ్డూమణ్డలపిణ్డకాశతనిచితగాత్రరోగచయమ్ ౬
రోగోఽయమమ్లపిత్తాఖ్యో యత్నాత్ సంసాధ్యతే నవః
చిరోత్థితో భవేద్యాప్యః కృచ్ఛ్రసాధ్యః స కస్యచిత్ ౭
సానిలం సానిలకఫం సకఫం తచ్చ లక్షయేత్
దోషలిఙ్గేన మతిమాన్ భిషఙ్మోహకరం హి తత్ ౮
కమ్పప్రలాపమూర్చ్ఛాచిమిగాత్రావసాదశూలాని
తమసో దర్శనవిభ్రమవిమోహహర్షాణ్యనిలకోపాత్ ౯
కఫనిష్ఠీవనగౌరవజడతారుచిశీతసాదవమిలేపాః
దహనబలసాదకణ్డూనిద్రా శ్చిహ్నం కఫానుగతే ౧౦
ఉభయమిదమేవ చిహ్నం మారుతకఫసంభవే భవత్యమ్లే
తిక్తామ్లకటుకోద్గారహృత్కుక్షికణ్ఠదాహకృత్ ౧౧
భ్రమో మూర్చ్ఛారుచిశ్ఛర్దిరాలస్యం చ శిరోరుజా

ప్రసేకో ముఖమాధుర్యం శ్లేష్మపిత్తస్య లక్షణమ్ ౧౨

అథ విసర్పనిదానమ్

లవణామ్లకటూష్ణాదిసంసేవాదోషకోపతః
విసర్పః సప్తధా జ్ఞేయః సర్వతః పరిసర్పణాత్ ౧
పృథక్ త్రయస్త్రిభిశ్చైకో విసర్పా ద్వన్ద్వజాస్త్రయః
వాతికః పైత్తికశ్చైవ కఫజః సన్నిపాతికః ౨
చత్వార ఏతే వీసర్పా వక్ష్యన్తే ద్వన్ద్వజాస్త్రయః
ఆగ్నేయో వాతపిత్తాభ్యాం గ్రన్థ్యాఖ్యః కఫవాతజః ౩
యస్తు కర్దమకో ఘోరః స పిత్తకఫసంభవః
రక్తం లసీకా త్వఙ్మాంసం దూష్యం దోషాస్త్రయో మలాః ౪
విసర్పాణాం సముత్పత్తౌ విజ్ఞేయాః సప్త ధాతవః
తత్ర వాతాత్ స వీసర్పో వాతజ్వరసమవ్యథః ౫
శోథస్ఫురణనిస్తోద భేదాయాసార్తిహర్షవాన్
పిత్తాద్ద్రుతగతిః పిత్తజ్వరలిఙ్గోఽతిలోహితః ౬
కఫాత్ కణ్డూయుతః స్నిగ్ధః కఫజ్వరసమానరుక్
సన్నిపాతసముత్థశ్చ సర్వలిఙ్గసమన్వితః ౭
వాతపిత్తాజ్జ్వరచ్ఛర్ది మూర్చ్ఛాతీసారతృడ్భ్రమైః
గ్రన్థిభేదాగ్ని సదనతమకారోచకైర్యుతః ౮
కరోతి సర్వమఙ్గం చ దీప్తాఙ్గారావకీర్ణవత్
యం యం దేశం విసర్పశ్చ విసర్పతి భవేత్ స సః ౯
శాన్తాఙ్గారాసితో నీలో రక్తో వాఽశు చ చీయతే
అగ్నిదగ్ధ ఇవ స్ఫోటైః శీఘ్రగత్వాద్ ద్రుతం చ సః ౧౦
మర్మానుసారీ వీసర్పః స్యాద్వాతోఽతిబలస్తతః
వ్యథతేఽఙ్గ హరేత్సంజ్ఞాం నిద్రాం చ శ్వాసమీరయేత్ ౧౧

హిక్కాం చ స గతోఽవస్థామీదృశీం లభతే న నా
క్వచిచ్చర్మారతిగ్రస్తో భూమిశయ్యాసనాదిషు ౧౨
చేష్టమానస్తతః క్లిష్టో మనోదేహప్రమోహవాన్
దుష్ప్రబోధోఽశ్నుతే నిద్రాం సోఽగ్నివీసర్ప ఉచ్యతే ౧౩
కఫేన రుద్ధః పవనో భిత్త్వా తం బహుధా కఫమ్
రక్తం వా బృద్ధరక్తస్య త్వక్సిరాస్నాయుమాంసగమ్ ౧౪
దూషయిత్వా తు దీర్ఘాణువృత్తస్థూలఖరాత్మనామ్
గ్రన్థీనాం కురుతే మాలాం సరక్తాం తీవ్రరుగ్జ్వరామ్ ౧౫
శ్వాసకాసాతిసారాస్య శోషహిక్కావమిభ్రమైః
మోహవైవర్ణ్యమూర్చ్ఛాఙ్గ భఙ్గాగ్నిసదనైర్యుతామ్ ౧౬
ఇత్యయం గ్రన్థివీసర్పః కఫమారుతకోపజః
కఫపిత్తాజ్జ్వరః స్తమ్భో నిద్రా తన్ద్రా శిరోరుజా ౧౭
అఙ్గావసాదవిక్షేపౌ ప్రలేపారోచకభ్రమాః
మూర్చ్ఛాగ్నిహానిర్భేదోఽస్థ్నాం పిపాసేన్ద్రియగౌరవమ్ ౧౮
ఆమోపవేశనం లేపః స్రోతసాం స చ సర్పతి
ప్రాయేణామాశయం గృహ్ణన్నేకదేశం న చాతిరుక్ ౧౯
పిడకైరవకీర్ణోఽతిపీత లోహితపాణ్డురైః
స్నిగ్ధోఽసితో మేచకాభో మలినః శోథవాన్ గురుః ౨౦
గమ్భీరపాకః ప్రాజ్యోష్మా స్పృష్టః క్లిన్నోఽవదీర్యతే
పఙ్కవచ్ఛీర్ణమాంసశ్చ స్పష్టస్నాయుసిరాగణః ౨౧
శవగన్ధీ చ వీసర్పః కర్దమాఖ్యముశన్తి తమ్
బాహ్యహేతోః క్షతాత్ క్రుద్ధః సరక్తం పిత్తమీరయన్ ౨౨
వీసర్పం మారుతః కుర్యాత్ కులత్థసదృశైశ్చితమ్
స్ఫోటైః శోథజ్వరరుజాదాహాఢ్యం శ్యావశోణితమ్ ౨౩

జ్వరాతిసారౌ వమథుస్త్వఙ్మాంసదరణం క్లమః
అరోచకావిపాకౌ చ విసర్పాణాముపద్ర వాః ౨౪
సిధ్యన్తి వాతకఫపిత్తకృతా విసర్పాః
సర్వాత్మకః క్షతకృతశ్చ న సిద్ధిమేతి
పిత్తాత్మకోఽఞ్జనవపుశ్చ భవేదసాధ్యః
కృచ్ఛ్రాశ్చ మర్మసు భవన్తి హి సర్వ ఏవ ౨౫

అథ విస్ఫోటనిదానమ్

కట్వమ్లతీక్ష్ణోష్ణవిదాహిరూక్షక్షారైరజీర్ణాధ్యశనాతపైశ్చ
తథర్తుదోషేణ విపర్యయేణ కుప్యన్తి దోషాః పవనాదయస్తు ౧
త్వచమాశ్రిత్య తే రక్తమాంసాస్థీని ప్రదూష్య చ
ఘోరాన్ కుర్వన్తి విస్ఫోటాన్ సర్వాన్ జ్వరపురఃసరాన్ ౨
అగ్నిదగ్ధనిభాః స్ఫోటాః సజ్వరా రక్తపిత్తజాః
క్వచిత్ సర్వత్ర వా దేహే విస్ఫోటా ఇతి తే స్మృతాః ౩
శిరోరుక్శూలభూయిష్ఠం జ్వరస్తృట్ పర్వభేదనమ్
సకృష్ణవర్ణతా చేతి వాతవిస్ఫోటలక్షణమ్ ౪
జ్వరదాహరుజాస్రావపాక తృష్ణాభిరన్వితమ్
పీతలోహితవర్ణం చ పిత్తవిస్ఫోటలక్షణమ్ ౫
ఛర్ద్యరోచకజాడ్యాని కణ్డూకాఠిన్యపాణ్డుతాః
అవేదనశ్చిరాత్ పాకీ స విస్ఫోటః కఫాత్మకః ౬
వాతపిత్తకృతో యస్తు కురుతే తీవ్రవేదనామ్
కణ్డూస్తైమిత్యగురుభిర్జానీయాత్ కఫవాతికమ్ ౭
కణ్డూర్దాహో జ్వరశ్ఛర్దిరేతైస్తు కఫపైత్తికః
మధ్యే నిమ్నోన్నతోఽన్తే చ కఠినోఽల్పప్రపాకవాన్ ౮
దాహరాగతృషామోహచ్ఛర్ది మూర్చ్ఛారుజాజ్వరాః

ప్రలాపో వేపథుస్తన్ద్రా సోఽసాధ్యః స్యాత్ త్రిదోషజః ౯
రక్తా రక్తసముత్థానా గుఞ్జావిద్రుమసన్నిభాః
వేదితవ్యాస్తు రక్తేన పైత్తికేన చ హేతునా ౧౦
న తే సిద్ధిం సమాయాన్తి సిద్ధైర్యోగశతైరపి
ఏకదోషోత్థితః సాధ్యః కృచ్ఛ్రసాధ్యో ద్విదోషజః
సర్వదోషోత్థితో ఘోరస్త్వసాధ్యో భూర్యుపద్ర వః ౧౧
అథ మసూరికానిదానమ్
కట్వమ్లలవణక్షారవిరుద్ధాధ్యశనాశనైః
దుష్టనిష్పావశాకాద్యైః ప్రదుష్టపవనోదకైః ౧
క్రూరగ్రహేక్షణాచ్చాపి దేశే దోషాః సముద్ధతాః
జనయన్తి శరీరేఽస్మిన్ దుష్టరక్తేన సఙ్గతాః ౨
మసూరాకృతిసంస్థానాః పిడకాః స్యుర్మసూరికాః
తాసాం పూర్వం జ్వరః కణ్డూర్గాత్రభఙ్గోఽరతిర్భ్రమః ౩
త్వచి శోథః సవైవర్ణ్యో నేత్రరాగశ్చ జాయతే
స్ఫోటాః శ్యావారుణా రూక్షాస్తీవ్రవేదనయాఽన్వితాః ౪
కఠినాశ్చిరపాకాశ్చ భవన్త్యనిలసంభవాః
సన్ధ్యస్థిపర్వణాం భేదః కాసః కమ్పోఽరతి క్లమః ౫
శోషస్తాల్వోష్ఠజిహ్వానాం తృష్ణా చారుచిసంయుతా
రక్తాః పీతసితాః స్ఫోటాః సదాహాస్తీవ్రవేదనాః ౬
భవన్త్యచిరపాకాశ్చ పిత్తకోపసముద్భవాః
విడ్భేదశ్చాఙ్గమర్దశ్చ దాహస్తృష్ణాఽరుచిస్తథా ౭
ముఖపాకోఽక్షిరాగశ్చ జ్వరస్తీవ్రః సుదారుణః
రక్తజాయాం భవన్త్యేతే వికారాః పిత్తలక్షణాః ౮
కఫప్రసేకః స్తైమిత్యం శిరోరుగ్గాత్రగౌరవమ్

హృల్లాసః సారుచిర్నిద్రా తన్ద్రా లస్యసమన్వితాః ౯
శ్వేతాః స్నిగ్ధాః భృశం స్థూలాః కణ్డూబరా మన్దవేదనాః
మసూరికాః కఫోత్థాశ్చ చిరపాకాః ప్రకీర్తితాః ౧౦
నీలాశ్చిపిటవిస్తీర్ణా మధ్యే నిమ్నా మహారుజః
చిరపాకాః పూతిస్రావాః ప్రభూతాః సర్వదోషజాః ౧౧
కణ్ఠరోధారుచిస్తమ్భ ప్రలాపారతిసంయుతాః
దుశ్చికిత్స్యాః సముద్దిష్టాః పిడకాశ్చర్మసంజ్ఞితాః ౧౨
రోమకూపోన్నతిసమా రాగిణ్యః కఫపిత్తజాః
కాసారోచకసంయుక్తా రోమాన్త్యో జ్వరపూర్వికాః ౧౩
తోయబుద్బుదసఙ్కాశాస్త్వగ్గతాస్తు మసూరికాః
స్వల్పదోషాః ప్రజాయన్తే భిన్నాస్తోయం స్రవన్తి చ ౧౪
రక్తస్థా లోహితాకారాః శీఘ్రపాకాస్తనుత్వచః
సాధ్యా నాత్యర్థదుష్టాశ్చ భిన్నా రక్తం స్రవన్తి చ ౧౫
మాంసస్థాః కఠినాః స్నిగ్ధాశ్చిరపాకా ఘనత్వచః
గాత్రశూలతృషాకణ్డూ జ్వరారతిసమన్వితాః ౧౬
మేదోజా మణ్డలాకారా మృదవః కించిదున్నతాః
ఘోరజ్వరపరీతాశ్చ స్థూలాః స్నిగ్ధాః సవేదనాః ౧౭
సంమోహారతిసంతాపాః కశ్చిదాభ్యో వినిస్తరేత్
క్షుద్రా గాత్రసమా రూక్షాశ్చిపిటాః కించిదున్నతాః ౧౮
మజ్జోత్థా భృశసంమోహవేదనారతిసంయుతాః
ఛిన్దన్తి మర్మధామాని ప్రాణానాశు హరన్తి హి ౧౯
భ్రమరేణేవ విద్ధాని కుర్వన్త్యస్థీని సర్వతః
పక్వాభాః పిడకాః స్నిగ్ధాః సూక్ష్మాశ్చాత్యర్థవేదనాః ౨౦
స్తైమిత్యారతి సంమోహదాహోన్మాద సమన్వితాః

శుక్రజాయాం మసూర్యాం తు లక్షణాని భవన్తి హి ౨౧
నిర్దిష్టం కేవలం చిహ్నం దృశ్యతే న తు జీవితమ్
దోషమిశ్రాస్తు సప్తైతా ద్రష్టవ్యా దోషలక్షణైః ౨౨
త్వగ్గతా రక్తజాశ్చైవ పిత్తజాః శ్లేష్మజాస్తథా
శ్లేష్మపిత్తకృతాశ్చైవ సుఖసాధ్యా మసూరికాః ౨౩
వాతజా వాతపిత్తోత్థాః శ్లేష్మవాతకృతాశ్చ యాః
కృచ్ఛ్రసాధ్యతమాస్తస్మాద్యత్నాదేతా ఉపాచరేత్ ౨౪
అసాధ్యాః సన్నిపాతోత్థాస్తాసాం వక్ష్యామి లక్షణమ్
ప్రవాలసదృశాః కాశ్చిత్ కాశ్చిజ్జమ్బూఫలోపమాః ౨౫
లోహజాలసమాః కాశ్చిదతసీఫలసన్నిభాః
ఆసాంబహువిధా వర్ణా జాయన్తే దోషభేదతః ౨౬
కాసో హిక్కా ప్రమేహశ్చ జ్వరస్తీవ్రః సుదారుణః
ప్రలాపశ్చారతిర్మూర్చ్ఛా తృష్ణా దాహోఽతిఘూర్ణతా ౨౭
ముఖేన ప్రస్రవేద్రక్తం తథా ఘ్రాణేన చక్షుషా
కణ్ఠే ఘుర్ఘురకం కృత్వా శ్వసిత్యత్యర్థవేదనమ్ ౨౮
మసూరికాభిభూతస్య యస్యైతాని భిషగ్వరైః
లక్షణాని చ దృశ్యన్తే న దద్యాదత్ర భేషజమ్ ౨౯
మసూరికాభిభూతా యో భృశం ఘ్రాణేన నిఃశ్వసేత్
స భృశం త్యజతి ప్రాణాం స్తృషార్తో వాయుదూషితః ౩౦
మసూరికాన్తే శోథః స్యాత్ కూర్పరే మణిబన్ధకే
తథాంఽసఫలకే చాపి దుశ్చికిత్స్యః సుదారుణః ౩౧
అథ క్షుద్రరోగనిదామ్
స్నిగ్ధాః సవర్ణా గ్రథితా నీరుజో ముధ్గసంనిభాః
కఫవాతోత్థితా జ్ఞేయా బాలానామజగల్లికాః ౧

యవాకారా సుకఠినా గ్రథితా మాంససంశ్రితా
పిడకా కఫవాతాభ్యాం యవప్రఖ్యేతి సోచ్యతే ౨
ఘనామవక్త్రాం పిడకామున్నతాం పరిమణ్డలామ్
అన్త్రాలజీమల్పపూయాం తాం విద్యాత్ కఫవాతజామ్ ౩
వివృతాస్యాం మహాదాహాం పక్వోదుమ్బరసంనిభామ్
వివృతామితి తాం విద్యాత్ పిత్తోత్థాం పరిమణ్డలామ్ ౪
గ్రథితాః పఞ్చ వా షడ్ వా దారుణాః కచ్ఛపోపమాః
కఫానిలాభ్యాం పిడకా జ్ఞేయాః కచ్ఛపికా బుధైః ౫
గ్రీవాంసకక్షాకరపాదదేశే సన్ధౌ గలే వా త్రిభిరేవ దోషైః
గ్రన్థిః స వల్మీకవదక్రియాణాం జాతః క్రమేణైవ గతః ప్రవృద్ధిమ్ ౬
ముఖైరనేకైః స్రుతితోదవద్భిర్విసర్పవత్ సర్పతి చోన్నతాగ్రైః
వల్మీకమాహుర్భిషజో వికారం నిష్ప్రత్యనీకం చిరజం విశేషాత్ ౭
పద్మకర్ణికవన్మధ్యే పిడకాభిః సమాచితామ్
ఇన్ద్రవిద్ధాం తు తాం విద్యాద్ వాతపిత్తోత్థితాం భిషక్ ౮
మణ్డలం వృత్తముత్సన్నం సరక్తం పిడకాచితమ్
రుజాకరీం గర్దభికాం తాం విద్యాద్వాతపిత్తజామ్ ౯
వాతశ్లేష్మసముద్భూతః శ్వయథుర్హనుసన్ధిజః
స్థిరో మన్దరుజః స్నిగ్ధో జ్ఞేయః పాషాణగర్దభః ౧౦
కర్ణస్యాభ్యన్తరే జాతాం పిడకాముగ్రవేదనామ్
స్థిరాం పనసికాం తాం తు విద్యాద్వాతకఫోత్థితామ్ ౧౧
విసర్పవత్ సర్పతి యః శోథస్తనురపాకవాన్
దాహజ్వరకరః పిత్తాత్ స జ్ఞేయో జాలగర్దభః ౧౨
పిడకాముత్తమాఙ్గస్థాం వృత్తాముగ్రరుజాజ్వరామ్
సర్వాత్మికాం సర్వలిఙ్గాం జానీయాదిరివేల్లికామ్ ౧౩

బాహుపార్శ్వాంసకక్షేషు కృష్ణస్ఫోటాం సవేదనామ్
పిత్తప్రకోపసంభూతాం కక్షామిత్యభినిర్దిశేత్ ౧౪
ఏకామేతాదృశీం దృష్ట్వా పిడకాం స్ఫోటసంనిభామ్
త్వగ్గతాం పిత్తకోపేన గన్ధమాలాం ప్రచక్షతే ౧౫
కక్షభాగేషు యే స్ఫోటా జాయన్తే మాంసదారణాః
అన్తర్దాహజ్వరకరా దీప్తపావకసంనిభాః ౧౬
సప్తాహాద్వా దశాహాద్వా పక్షాద్వా హన్తి మానవమ్
తామగ్నిరోహిణీం విద్యాదసాధ్యాం సర్వదోషజమ్ ౧౭
నఖమాంసమధిష్ఠాయ వాయుః పిత్తం చ దేహినామ్
కుర్వాతే దాహపాకౌ చ తం వ్యాధిం చిప్పమాదిశేత్ ౧౮
తదేవాల్పతరైర్దోషైః పురుషం కునఖం వదేత్ ౧౯
గమ్భీరామల్పసంరమ్భాం సవర్ణాముపరిస్థితామ్
వాదస్యానుశయీం తాం తు విద్యాదన్తఃప్రపాకినీమ్ ౨౦
విదారీకన్దవద్ వృత్తాకక్షావఙ్క్షణసన్ధిషు
విదారికా భవేద్రక్తా సర్వజా సర్వలక్షణా ౨౧
ప్రాప్య మాంససిరాస్నాయుః శ్లేష్మా మేదస్తథాఽనిలః
గ్రన్థిం కరోత్యసౌ భిన్నో మనుసర్పిర్వసానిభమ్ ౨౨
స్రవత్యాస్రావమనిలస్తత్ర వృద్ధిం గతః పునః
మాంసం సంశోష్య గ్రథితాం శర్కరాం జనయేత్తతః ౨౩
దుర్గన్ధి క్లిన్నమత్యర్థం నానావర్ణం తతః సిరాః
స్రవన్తి రక్తం సహసా తం విద్యాచ్ఛర్కరార్బుదమ్ ౨౪
పరిక్రమణశీలస్య వాయురత్యర్థరూక్షయోః
పాదయోః కురుతే దారీం పాదదారీం తమాదిశేత్ ౨౫
శర్కరోన్మథితే పాదే క్షతే వా కణ్టకాదిభిః

గ్రన్థిః కోలవదుత్పన్నో జాయతే కదరం హి తత్ ౨౬
క్లిన్నాఙ్గుల్యన్తరౌ పాదౌ కణ్డూదాహరుజాన్వితౌ
దుష్టకర్దమసంస్పర్శాదలసం తం విభావయేత్ ౨౭
రోమకూపానుగం పిత్తం వాతేన సహ మూర్చ్ఛితమ్
ప్రచ్యావయతి రోమాణి తతః శ్లేష్మా సశోణితః ౨౮
రుణద్ధి రోమకూపాంస్తు తతోఽన్యేషామసంభవః
తదిన్ద్రలుప్తం ఖాలిత్యం రుహ్యేతి చ విభావ్యతే ౨౯
దారుణా కణ్డురా రూక్షా కేశభూమిః ప్రపాట్యతే
కఫమారుతకోపేన విద్యాద్దారుణకం తు తమ్ ౩౦
అరూంషి బహువక్త్రాణి బహుక్లేదీని మూర్ధ్ని తు
కఫాసృక్క్రిమికోపేన నృణాం విద్యాదరూంషికామ్ ౩౧
క్రోధశోకశ్రమకృతః శరీరోష్మా శిరోగతః
పిత్తం చ కేశాన్ పచతి ప్రమితం తేన జాయతే ౩౨
శాల్మలీకణ్టకప్రఖ్యాః కఫమారుతరక్తజాః
యువానపిడకా యూనాం విజ్ఞేయా ముఖదూషికాః ౩౩
కణ్టకైరాచితం వృత్తం మణ్డలం పాణ్డుకణ్డురమ్
పద్మినీకణ్టకప్రఖ్యైస్తదాఖ్యం కఫవాతజమ్ ౩౪
సమముత్పన్నమరుజం మణ్డలం కఫరక్తజమ్
సహజం లక్ష్మ చైకేషాం లక్ష్యో జతుమణిస్తు సః ౩౫
అవేదనం స్థిరం చైవ యస్మిన్ గాత్రే ప్రదృశ్యతే
మాషవత్కృష్ణముత్పన్నమనిలాన్మషకం తు తత్ ౩౬
కృష్ణాని తిలమాత్రాణి నీరుజాని సమాని చ
వాతపిత్తకఫోచ్ఛోషాత్తాన్ విద్యాత్తిలకాలకాన్ ౩౭
మహద్వా యది వా చాల్పం శ్యావ వా యది వాఽసితమ్

నీరుజం మణ్డలం గాత్రే న్యచ్ఛమిత్యభిధీయతే ౩౮
క్రోధాయాసప్రకుపితో వాయుః పిత్తేన సంయుతః
ముఖమాగత్య సహసా మణ్డలం విసృజత్యతః ౩౯
నీరుజం తనుకం శ్యావం ముఖే వ్యంఙ్గం తమాదిశేత్
కృష్ణమేవంగుణం గాత్రే ముఖే వా నీలికాం విదుః ౪౦
మర్దనాత్ పీడనాద్వాఽతి తథైవాప్యభిఘాతతః
మేఢ్రచర్మ యదా వాయుర్భజతే సర్వతశ్చరన్ ౪౧
తదా వాతోపసృష్టత్వాత్తచ్చర్మ పరివర్తతే
మణేరధస్తాత్ కోశశ్చ గ్రన్థిరూపేణ లమ్బతే ౪౨
సరుజాం వాతసంభూతాం తాం విద్యాత్ పరివర్తికామ్
సకణ్డూః కఠినా చాపి సైవ శ్లేష్మసముత్థితా ౪౩
అల్పీయఃఖాం యదా హర్షాద్వ్బలాద్గచ్ఛేత్ స్త్రియం నరః
హస్తాభిఘాతాదపి వా చర్మణ్యుద్వర్తితే బలాత్ ౪౪
యస్యావపాఠ్యతే చర్మ తాం విద్యాదవపాటికామ్
వాతోపసృష్టే మేఢ్రే వై చర్మ సంశ్రయతే మణిమ్ ౪౫
మణిశ్చర్మోపనద్ధస్తు మూత్రస్రోతో రుణద్ధి చ
నిరుద్ధప్రకశే తస్మిన్ మన్దధారమవేదనమ్ ౪౬
మూత్రం ప్రవర్తతే జన్తోర్మణిర్విప్రియతే న చ
నిరుద్ధప్రకశం విద్యాత్ సరుజం వాతసంభవమ్ ౪౭
వేగసంధారణాద్వాయుర్విహతో గుదసంశ్రితః
నిరుణద్ధి మహాస్రోతః సూక్ష్మద్వారం కరోతి చ ౪౮
మార్గస్య సౌక్ష్మ్యాత్ కృచ్ఛ్రేణ పురీషం తస్య గచ్ఛతి
సన్నిరుద్ధగుదం వ్యాధిమేతం విద్యాత్ సుదారుణమ్ ౪౯
శకృన్మూత్రసమాయుక్తేఽధౌతేఽపానే శిశోర్భవేత్

స్విన్నే వాఽస్నాప్యమానే వా కణ్డూ రక్తకఫోద్భవా ౫౦
కణ్డూయనాత్తతః క్షిప్రం స్ఫోటః స్రావశ్చ జాయతే
ఏకీభూతం వ్రణైర్ఘోరం తం విద్యాదహిపూతనమ్ ౫౧
స్నానోత్సాదనహీనస్య మలో వృషణసంస్థితః
యదా ప్రక్లిద్యతే స్వేదాత్ కణ్డూం జనయతే తదా ౫౨
కణ్డూయనాత్తతః క్షిప్రం స్ఫోటః స్రావశ్చ జాయతే
ప్రాహుర్వృషణకచ్ఛూం తాం శ్లేష్మరక్తప్రకోపజామ్ ౫౩
ప్రవాహణాతిసారాభ్యాం నిర్గచ్ఛతి గుదం బహిః
రూక్షదుర్బలదేహస్య గుదభ్రంశం తమాదిశేత్ ౫౪
సదాహో రక్తపర్యన్తస్త్వక్పాకీ తీవ్రవేదనః
కణ్డూమాఙ్ జ్వరకారీ చ స స్యాచ్ఛూకరదంష్ట్రకః ౫౫
అథ ముఖరోగనిదానమ్
ఆనూపపిశిత క్షీరదధిమత్స్యాతి సేవనాత్
ముఖమధ్యే గదాన్ కుర్యుః క్రుద్ధా దోషాః కఫోత్తరాః ౧
కర్కశౌ పరుషౌ స్తబ్ధౌ సంప్రాప్తానిలవేదనౌ
దాల్యేతే పరిపాట్యేతే ఓష్ఠౌ మారుతకోపతః ౨
చీయతే పిడకాభిశ్చ సరుజాభిః సమన్తతః
సదాహపాకపిడకౌ పీతాభాసౌ చ పిత్తతః ౩
సవర్ణాభిశ్చ చీయేతే పిడకాభిరవేదనౌ
భవతస్తు కఫాదోష్ఠౌ పిచ్ఛిలౌ శీతలౌ గురూ ౪
సకృత్కృష్ణౌ సకృత్పీతౌ సకృచ్ఛ్వేతౌ తథైవ చ
సన్నిపాతేన విజ్ఞేయావనేకపిడకాచితౌ ౫
ఖర్జూరఫలవర్ణాభిః పిడకాభిర్నిపీడితౌ
రక్తోపసృష్టౌ రుధిరం స్రవతః శోణితప్రభౌ ౬

గురూ స్థూలౌ మాంసదుష్టౌ మాంసపిణ్డవదుద్గతౌ
జన్తవశ్చాత్ర మూర్చ్ఛన్తి నరస్యోభయతో ముఖాత్ ౭
సర్పిర్మణ్డప్రతీకాశౌ మేదసా కణ్డురౌ గురూ
అచ్ఛం స్ఫటికసంకాశమాస్రావం స్రవతో భృశమ్ ౮
తయోర్వ్రణో న సంరోహేన్మృదుత్వం చ న గచ్ఛతి
క్షతజాభౌ విదీర్యేతే పాట్యేతే చాభిఘాతతః ౯
గ్రథితౌ చ తథా స్యాతామోష్ఠౌ కణ్డూసమన్వితౌ
శోణితం దన్తవేష్టేభ్యో యస్యాకస్మాత్ ప్రవర్తతే
దుర్గన్ధీని సకృష్ణాని ప్రక్లేదీని మృదుని చ ౧౦
దన్తమాంసాని శీర్యన్తే పచన్తి చ పరస్పరమ్
శీతాదో నామ స వ్యాధిః కఫశోణితసంభవః ౧౧
దన్తయోస్త్రిషు వా యస్య శ్వయథుర్జాయతే మహాన్
దన్తపుప్పుటకో నామ స వ్యాధిః కఫరక్తజః ౧౨
స్రవన్తి పూయరుధిరం చలా దన్తా భవన్తి చ
దన్తవేష్టః స విజ్ఞేయో దుష్టశోణితసంభవః ౧౩
శ్వయథుర్దన్తమూలేషు రుజావాన్ కఫరక్తజః
లాలాస్రావీ స విజ్ఞేయః శైషిరో నామ నామతః ౧౪
దన్తాశ్చలన్తి వేష్టేభ్యస్తాలు చాప్యవదీర్యతే
యస్మిన్ స సర్వజో వ్యాధిర్మహాశౌషిరసంజ్ఞితః ౧౫
దన్తమాంసాని శీర్యన్తే యస్మిన్ ష్ఠీవతి చాప్యసృక్
పిత్తాసృక్కఫజో వ్యాధిర్జ్ఞేయః పరిదరో హి సః ౧౬
వేష్టేషు దాహః పాకశ్చ తాభ్యాం దన్తాశ్చలన్తి చ
యస్మిన్ సోపకుశో నామ పిత్తరక్తకృతో గదః ౧౭
ఘృష్టేషు దన్తమాంసేషు సంరమ్భో జాయతే మహాన్

చలా భవన్తి దన్తాశ్చ స వైదర్భోఽభిఘాతజః ౧౮
మారుతేనాధికో దన్తో జాయతే తీవ్రవేదనః
ఖలివర్ధనసంజ్ఞోఽసౌ జాతే రుక్ చ ప్రశామ్యతి ౧౯
శనైః శనైః ప్రకురుతే వాయుర్దన్తసమాశ్రితః
కరాలాన్ వికటాన్ దన్తాన్ కరాలో న స సిధ్యతి ౨౦
హానవ్యే పశ్చిమే దన్తే మహాఞ్ శోథో మహారుజః
లాలాస్రావీ కఫకృతో విజ్ఞేయః సోఽధిమాంసకః
దన్తమూలగతా నాడ్యః పఞ్చ జ్ఞేయా యథేరితాః ౨౧
దీర్యమాణేష్వివ రుజా యస్య దన్తేషు జాయతే
దాలనో నామ స వ్యాధిః సదాగతినిమిత్తజః ౨౨
కృష్ణచ్ఛిద్ర శ్చలః స్రావీ ససంరమ్భో మహారుజః
అనిమిత్తరుజో వాతాద్విజ్ఞేయః క్రిమిదన్తకః ౨౩
వక్త్రం వక్రం భవేద్యస్య దన్తభఙ్గశ్చ జాయతే
కఫవాతకృతో వ్యాధిః స భఞ్జనకసంజ్ఞితః ౨౪
శీతరూక్షప్రవాతామ్లస్పర్శానామసహా ద్విజాః
పిత్తమారుతకోపేన దన్తహర్షః స నామతః ౨౫
మలో దన్తగతో యస్తు పిత్తమారుతశోషితః
శర్కరేవ ఖరస్పర్శా సా జ్ఞేయా దన్తశర్కరా ౨౬
కపాలేష్వివ దీర్యత్సు దన్తానాం సైవ శర్కరా
కపాలికేతి విజ్ఞేయా సదా దన్తవినాశినీ ౨౭
యోఽసృజిమశ్రేణ పిత్తేన దగ్ధో దన్తస్త్వశేషతః
శ్యావతాం నీలతాం వాపి గతః స శ్యావదన్తకః ౨౮
దన్తమాంసే మలైః సాస్రైర్బాహ్యాన్తః శ్వయథుర్గురుః
సదాహరుక్ స్రవేద్భిన్నః పూయాస్రం దన్తవిద్ర ధిః ౨౯

జిహ్వాఽనిలేన స్ఫుటితా ప్రసుప్తా భవేచ్చ శాకచ్ఛదనప్రకాశా
పిత్తేన దహ్యత్యుపచీయతే చ దీర్ఘైః సరక్తైరపి కణ్టకైశ్చ
కఫేన గుర్వీ బహులాచితా చ మాంసోద్భ్రచ్ఛ్రాయైః శాల్మలికణ్టకాభైః ౩౦
జిహ్వాతలే యః శ్వయథుః ప్రగాఢః సోఽలాససంజ్ఞః కఫరక్తమూర్తిః
జిహ్వాం స తు స్తమ్భయతి ప్రవృద్ధో మూలే చ జిహ్వా భృశమేతి పాకమ్ ౩౧
జిహ్వాగ్రరూపః శ్వయథుర్హి జిహ్వామున్నస్య జాతః కఫరక్తమూలః
లాలాకరః కణ్డుయుతః సచోషః సా తూపజిహ్వా పఠితా భిషగ్భిః ౩౨
శ్లేష్మాసృగ్భ్యాం తాలమూలే ప్రవృద్ధో దీర్ఘః శోథో ధ్మాతబస్తిప్రకాశః
తృష్ణాకాసశ్వాసకృత్తం వదన్తి వ్యాధిం వైద్యాః కణ్ఠశుణ్డీతి నామ్నా ౩౩
శోథః స్థూలస్తోదదాహప్రపాకీ ప్రాగుక్తాభ్యాం తుణ్డికేరీ మతా తు
మృదుః శోథో లోహితః శోణితోత్థో జ్ఞేయోఽధ్రుషః సజ్వరస్తీవ్రరుక్ చ ౩౪
కూర్మోన్నతోఽవేదనోఽశీఘ్రజన్మా రోగో జ్ఞేయః కచ్ఛపః శ్లేష్మణా తు
పద్మాకారం తాలుమధ్యే తు శోథం విద్యాద్రక్తాదర్బుదం ప్రోక్తలిఙ్గమ్ ౩౫
దుష్టం మాంసం నీరుజం తాలుమధ్యే కఫాచ్చూనం మాంససంఘాతమాహుః
నీరుక్స్థాయీ కోలమాత్రఃకఫాత్ స్యాన్మేదోయుక్తాత్ పుప్పుటస్తాలుదేశే ౩౬
శోషోఽత్యర్థం దీర్యతే చాపి తాలుః శ్వాసశ్చోగ్రస్తాలుశోషోఽనిలాచ్చ
పిత్తం కుర్యాత్ పాకమత్యర్థఘోరం తాలున్యేవం తాలుపాకంవదన్తి ౩౭
గలేఽనిలః పిత్తకఫౌ చ మూర్చ్ఛితౌ ప్రదూష్య మాంసం చ తథైవ శోణితమ్
గలోపసంరోధకరైస్తథాఽఙ్కురైర్నిహన్త్యసూన్ వ్యాధిరియం హి రోహిణీ ౩౮
జిహ్వాసమన్తాద్భృశవేదనాస్తు మాంసాఙ్కురాః కణ్ఠవిరోధినో యే
సా రోహిణీ వాతకృతా ప్రదిష్టా వాతాత్మకోపద్రవగాఢయుక్తా ౩౯
క్షిప్రోద్గమా క్షిప్రవిదాహపాకా తీవ్రజ్వరా పిత్తనిమిత్తజా తు
స్రోతోవిరోధిన్యచలోద్గతా చ స్థిరాఙ్కురా యా కఫసంభవా సా ౪౦
గమ్భీరపాకిన్యనివార్యవీర్యా త్రిదోషలిఙ్గా త్రితయోత్థితా చ

స్ఫోటైశ్చితా పిత్తసమానలిఙ్గా సాధ్యా ప్రదిష్టా రుధిరాత్మికా తు ౪౧
కీలాస్థిమాత్రః కఫసంభవో యో గ్రన్థిర్గలే కణ్టకశూకభూతః
ఖరః స్థిరః శస్త్రనిపాతసాధ్యస్తం కణ్ఠశాలూకమితి బ్రువన్తి ౪౨
జిహ్వాగ్రరూపః శ్వయథుః కఫాత్తు జిహ్వోపరిష్టాదపి రక్తమిశ్రాత్
జ్ఞేయోఽధిజిహ్వః ఖలు రోగ ఏష వివర్జయేదాగతపాకమేనమ్ ౪౩
వలాస ఏవాయతమున్నతం చ శోథం కరోత్యన్నగతిం నివార్య
తం సర్వథైవాప్రతివార్యవీర్యం వివర్జనీయం బలయం వదన్తి ౪౪
గలే తు శోథం కురుతః ప్రవృద్ధౌ శ్లేష్మానిలౌ శ్వాసరుజోపపన్నమ్
మర్మచ్ఛిదం దుస్తరమేనమాహుర్బలాశసంజ్ఞం నిపుణా వికారమ్ ౪౫
వృత్తోన్నతోఽన్త శ్వయథుః సదాహః సకణ్డురోఽపాక్యమృదుర్గురుశ్చ
నామ్నైకవృన్దః పరికీర్తితోఽసౌ వ్యాధిర్బలాసక్షతజప్రసూతః ౪౬
సమున్నతం వృత్తమమన్దదాహం తీవ్రజ్వరం వృన్దముదాహరన్తి
తచ్చాపి పిత్తక్షతజప్రకోపాజ్జ్ఞేయం సతోదం పవనాత్మకం తు ౪౭
వర్తిర్ఘనా కణ్ఠనిరోధినీ యా చితాఽతిమాత్రం పిశితప్రరోహైః
అనేకరుక్ ప్రాణహరీ త్రిదోషాజ్జ్ఞేయా శతఘ్నీ చ శతఘ్నిరూపా ౪౮
గ్రన్థిర్గలే త్వామలకాస్థిమాత్రః స్థిరోఽతిరుగ్యః కఫరక్తమూర్తిః
సంలక్ష్యతే సక్తమివాశనం చ సశస్త్రసాధ్యస్తు గలాయుసంజ్ఞః ౪౯
సర్వం గలం వ్యాప్య సముత్థితో యః శోథో రుజం సన్తి చ యత్ర సర్వాః
స సర్వదోషైర్గలవిద్ర ధిస్తు తస్యైవ తుల్యః ఖలు సర్వజస్య ౫౦
శోథో మహానన్నజలావరోధీ తీవ్రజ్వరో వాయుగతేర్నిహన్తా
కఫేన జాతో రుధిరాన్వితేన గలే గలౌఘః పరికీర్త్యతే తు ౫౧
యస్తామ్యమానః శ్వసితి ప్రసక్తం భిన్నస్వరః శుష్కవిముక్తకణ్ఠః
కఫోపదిగ్ధేష్వనిలాయనేషు జ్ఞేయః స రోగః శ్వసనాత్ స్వరఘ్నః ౫౨
ప్రతానవాన్ యః శ్వయథుః సుకష్టో గలోపరోధం కురుతే క్రమేణ

స మాంస తానః కథితోఽవలమ్బీ ప్రాణ ప్రణుత్ సర్వకృతో వికారః ౫౩
సదాహతోదం శ్వయథుం సుతామ్రమన్తర్గలే పూతివిశీర్ణమాంసమ్
పిత్తేన విద్యాద్వదనే విదారీం పార్శ్వే విశేషాత్ స తు యేన శేతే ౫౪
స్ఫోటైః సతోదైర్వదనం సమన్తాద్యస్యావితం సర్వసరః స వాతాత్
రక్తైః సదాహైస్తనుభిః సపీతైర్యస్యాచితం చాపి స పిత్తకోపాత్
అవేదనైః కణ్డుయుతైః సవర్ణైర్యస్యాచితం చాపి స వై కఫేన ౫౫
ఓష్ఠప్రకోపే వర్జ్యాః స్యుర్మాంసరక్తత్రిదోషజాః
దన్తమూలేషు వర్జ్యౌ చ త్రిలిఙ్గగతిశౌషిరౌ ౫౬
దన్తేషు చ న సిధ్యన్తి శ్యావదాలనభఞ్జనాః
జిహ్వారోగే బలాశస్తు తాలవ్యేష్వర్బుదం తథా ౫౭
స్వరఘ్నో వలయో వృన్దో బలాశశ్చ విదారికా
గలౌఘో మాంసతానశ్చ శతఘ్నీ రోహిణీ గలే ౫౮
అసాధ్యాః కీర్తితా హ్యేతే రోగా నవ దశైవ తు
తేషు చాపి క్రియాం వైద్యః ప్రత్యాఖ్యాయ సమాచరేత్ ౫౯
అథ కర్ణరోగనిదానమ్
సమీరణః శ్రోత్రగతోఽన్యథాచరన్ సమన్తతః శూలమతీవ కర్ణయోః
కరోతి దోషైశ్చ యథాస్వమావృతః స కర్ణశూలః కథితో దురాచరః ౧
కర్ణస్రోతఃస్థితే వాతే శృణోతి వివిధాన్ స్వరాన్
భేరీమృదఙ్గశఙ్ఖానాం కర్ణనాదః స ఉచ్యతే ౨
యదా శబ్దవహం వాయుః స్రోతః ఆవృత్య తిష్ఠతి
శుద్ధఃశ్లేష్మాన్వితో వాఽపి బాధిర్యం తేన జాయతే ౩
వాయుః పిత్తాదిభిర్యుక్తో వేణుఘోషోపమం స్వనమ్
కరోతి కర్ణయోః క్ష్వేడం కర్ణక్ష్వేడః స ఉచ్యతే ౪
శిరోఽభిఘాతాదథవా నిమజ్జతో జలే ప్రపాకాదథవాఽపి విద్ర ధేః

స్రవేద్ధి పూయం శ్రవణోఽనిలాదితః స కర్ణసంస్రావ ఇతి ప్రకీర్తితః ౫

మారుతః కఫసంయుక్తః కర్ణకణ్డూం కరోతి చ

పిత్తోష్మశోషితః శ్లేష్మా కురుతే కర్ణగూథకమ్ ౬

స కర్ణగూథో ద్ర వతాం గతో యదా విలాయితో ఘ్రాణముఖం ప్రపద్యతే

తదా స కర్ణప్రతినాహసంజ్ఞితో భవేద్వికారః శిరసోఽర్ధభేదకృత్ ౭

యదా తు మూర్చ్ఛన్త్యథవాఽపి జన్తవః సృజన్త్యపత్యాన్యథవాఽపి మక్షికాః

యదవ్యఞ్జనత్వాచ్ఛ్రవణో నిరుచ్యతే భిషగ్భిరాద్యైః క్రిమికర్ణకో గదః ౮

పతఙ్గాః శతపద్యశ్చ కర్ణస్రోతః ప్రవిశ్య హి

అరతిం వ్యాకులత్వం చ భృశం కుర్వన్తి వేదనామ్ ౯

కర్ణో నిస్తుద్యతే తస్య తథా ఫరఫరాయతే

కీటే చరతి రుక్ తీవ్రా నిష్పన్దే మన్దవేదనా ౧౦

క్షతాభిఘాతప్రభవస్తు విద్ర ధిర్భవేత్తథా దోషకృతోఽపరః పునః

సరక్తపీతారుణమస్రమాస్రవేత్ ప్రతోదధూమాయనదాహచోషవాన్ ౧౧

కర్ణపాకస్తు పిత్తేన కోథవిక్లేదకృద్భవేత్

కర్ణవిద్ర ధిపాకాద్వా జాయతే చామ్బుపూరణాత్ ౧౨

పూయం స్రవతి పూతిం వా స జ్ఞేయః పూతికర్ణకః

కర్ణశోథార్బుదార్శాంసి జానీయాదుక్తలక్షణైః ౧౩

నాదోఽతిరుక్ కర్ణమలస్య శోషః స్రావస్తనుశ్చాశ్రవణం చ వాతాత్

శోథః సరాగో దరణం విదాహః సపీతపూతిస్రవణం చ పిత్తాత్ ౧౪

వైశ్రుత్యకణ్డూస్థిరశోథశుక్లస్నిగ్ధస్రుతిః స్వల్పరుజః కఫాచ్చ

సర్వాణి రూపాణి చ సన్నిపాతాత్ స్రావశ్చ తత్రాధికదోషవర్ణః ౧౫

సౌకుమార్యాచ్చిరోత్సృష్టే సహసాఽతిప్రవర్ధితే

కర్ణశోథో భవేత్ పాల్యాం సరుజః పరిపోటవాన్

కృష్ణారుణనిభః స్తబ్ధః స వాతాత్ పరిపోటకః ౧౬

గుర్వాభరణసంయోగాత్తాడనాద్ ఘర్షణాదపి
శోథః పాల్యాం భవేచ్ఛ్యావో దాహపాకరుజాన్వితః ౧౭
రక్తో వా రక్తపిత్తాభ్యాముత్పాతః స గదో మతః
కర్ణం బలాద్వర్ధయతః పాల్యాం వాయుః ప్రకుప్యతి ౧౮
కఫం సంగృహ్య కురుతే శోఫం స్తబ్ధమవేదనమ్
ఉన్మన్థకః సకణ్డూకో వికారః కఫవాతజః ౧౯
సంవర్ధ్యమానే దుర్విద్ధే కణ్డూపాకరుజాన్వితః
శోథో భవతి పాకశ్చ త్రిదోషో దుఃఖవర్ధనః ౨౦
కఫాసృక్కృమయః క్రుద్ధాః సర్షపాభా విసర్పిణః
కుర్వన్తి పాల్యాం పిడకాః కణ్డూదాహరుజాన్వితాః ౨౧
కఫాసృక్కృమిసంభూతః స విసర్పన్నితస్తతః
లిహేత్ సశష్కులద్యం పాలద్యం పరిలేహీతి స స్మృతః ౨౨
అథ నాసారోగనిదానమ్
ఆనహ్యతే యస్య విశుష్యతే చ ప్రక్లిద్యతే ధూప్యతి చాపి నాసా
న వేత్తి యో గన్ధరసాంశ్చ జన్తుర్జుష్టం వ్యవస్యేత్తమపీనసేన
తం చానిలశ్లేష్మభవం వికారం బ్రూయాత్ ప్రతిశ్యాయసమానలిఙ్గమ్ ౧
దోషైర్విదగ్ధైర్గలతాలుమూలే సంమూర్చ్ఛితో యస్య సమీరణస్తు
నిరేతి పూతిర్ముఖనాసికాభ్యాం తం పూతినస్యం ప్రవదన్తి రోగమ్ ౨
ఘ్రాణాశ్రితం పిత్తమరూంషి కుర్యాద్యస్మిన్ వికారే బలవాంశ్చ పాకః
తం నాసికాపాకమితి వ్యవస్యేద్విక్లేదకోథావథవాఽపి యత్ర ౩
దోషైర్విదగ్ధైరథవాఽపి జన్తోర్లలాటదేశేఽభిహతస్య తైస్తైః
నాసా స్రవేత్ పూయమసృగ్విమిశ్రం తం పూయరక్తం ప్రవదన్తి రోగమ్ ౪
ఘ్రాణాశ్రితే మర్మణి సంప్రదుష్టో యస్యానిలో నాసికయా నిరేతి
కఫానుజాతో బహుశోఽతిశబ్దస్తం రోగమాహుః క్షవథుం విధిజ్ఞాః ౫

తీక్ష్ణోపయోగాదభిజిఘ్రతో వా భావాన్ కటూనర్కనిరీక్షణాద్వా
సూత్రాదిభిర్వా తరుణాస్థిమర్మణ్యుద్ఘాటితేఽన్యః క్షవథుర్నిరేతి ౬
ప్రభ్రశ్యతే నాసికయా తు యస్య సాన్ద్రో విదగ్ధో లవణః కఫస్తు
ప్రాక్సంచితో మూర్ధని సూర్యతప్తస్తం భ్రంశథుం రోగముదాహరన్తి ౭
ఘ్రాణే భృశం దాహసమన్వితే తు వినిఃసరేద్ ధూమ ఇవేహ వాయుః
నాసా ప్రదీప్తేవ చ యస్య జన్తోర్వ్యాధిం తుతం దీప్తముదాహరన్తి ౮
ఉచ్ఛ్వాసమార్గం తు కఫః సవాతో రున్ధ్యాత్ ప్రతీనాహముదాహరేత్తమ్
ఘ్రాణాద్ ఘనః పీతసితస్తనుర్వా దోషః స్రవేత్ స్రావముదాహరేత్తమ్ ౯
ఘ్రాణాశ్రితే స్రోతసి మారుతేన గాఢం ప్రతప్తే పరిశోషితే చ
కృచ్ఛ్రాచ్ఛ్వసేదూర్ధ్వమధశ్చజన్తుర్యస్మిన్ స నాసాపరిశోష ఉక్తః ౧౦
శిరోగురుత్వమరుచిర్నాసాస్రావస్తనుః స్వరః
క్షామః ష్ఠీవత్యథాభీక్ష్ణమామపీనసలక్షమ్ ౧౧
ఆమలిఙ్గాన్వితః శ్లేష్మా ఘనః ఖేషు నిమజ్జతి
స్వరవర్ణవిశుద్ధిం చ పరిపక్వస్య లక్షణమ్ ౧౨
సంధారణజీర్ణరజోతిభాష్య క్రోధర్తువైషమ్యశిరోభితాపైః
ప్రజాగరాతిస్వపనామ్బుశీతైరవశ్యయా మైథునబాష్పధూమైః
సంస్త్యానదోషే శిరసి ప్రవృద్ధో వాయుః ప్రతిశ్యాయముదీరయేత్తు ౧౩
చయం గతా మూర్ధని మారుతాదయః పృథక్ సమస్తాశ్చ తథైవ శోణితమ్
ప్రకుప్యమాణా వివిధైః ప్రకోపణైస్తతః ప్రతిశ్యావకరా భవన్తి హి ౧౪
క్షవప్రవృత్తిః శిరసోఽతిపూర్ణతా స్తమ్భోఽఙ్గమర్దః పరిహృష్టరోమతా
ఉపద్ర వాశ్చాప్యపరే పృథగ్విధా నృణాం ప్రతిశ్యాయపురఃసరాః స్మృతాః ౧౫
ఆనద్ధా పిహితా నాసా తనుస్రావప్రసేకినీ
గలతాల్వోష్ఠశోషశ్చ నిస్తోదః శఙ్ఖయోస్తథా ౧౬
క్షవప్రవృత్తిరత్యర్థం వక్త్రవైరస్యమేవ చ

భవేత్ స్వరోపఘాతశ్చ ప్రతిశ్యాయేఽనిలాత్మకే ౧౭

ఉష్ణః సపీతకః స్రావో ఘ్రాణాత్ స్రవతి పైత్తికే

కృశోఽతిపాణ్డుః సంతప్తో భవేదుష్ణాభిపీడితః ౧౮

సధూమమగ్నిం సహసా వమతీవ స మానవః

ఘ్రాణాత్ కఫః కఫకృతేశీతః పాణ్డుః స్రవేద్ బహుః

శుక్లావభాసః శుక్లాక్షో భవేద్ గురుశిరా నరః ౧౯

కణ్ఠతాల్వోష్ఠశిరసాం కణ్డూభిరభిపీడితః

భూత్వా భూత్వా ప్రతిశ్యాయో యస్యాకస్మాన్నివర్తతే ౨౦

సంపక్వో వాఽప్యపక్వో వా స సర్వప్రభవః స్మృతః

ప్రక్లిద్యతే పునర్నాసా పునశ్చ పరిశుష్యతి ౨౧

పునరానహ్యతే వాఽపి పునర్వివ్రియతే తథా

నిశ్వాసో వాఽతిదుర్గన్ధో నరో గన్ధాన్ న వేత్తి చ ౨౨

ఏవం దుష్టప్రతిశ్యాయం జానీయాత్ కృచ్ఛ్రసాధనమ్

రక్తజే తు ప్రతిశ్యాయే రక్తస్రావః ప్రవర్తతే ౨౩

తామ్రాక్షశ్చ భవేజ్జన్తురురోఘాతప్రపీడితః

దుర్గన్ధోచ్ఛ్వాసవదనో గన్ధానపి న వేత్తి సః ౨౪

సర్వ ఏవ ప్రతిశ్యాయా నరస్యాప్రతికారిణః

దుష్టతాం యాన్తి కాలేన తదాఽసాధ్యా భవన్తి హి ౨౫

మూర్చ్ఛన్తి చాత్ర కృమయః శ్వేతాః స్నిగ్ధాస్తథాఽణవః

కృమితో యః శిరోరోగస్తుల్యం తేనాస్య లక్షణమ్ ౨౬

బాధిర్యమాన్ధ్యమఘ్రత్వం ఘోరాంశ్చ నయనామయాన్

శోథాగ్నిసాదకాసాంశ్చ క్రుద్ధాః కుర్వన్తి పీనసాః ౨౭

అర్బుదం సప్తధా శోథాశ్చత్వారోఽశశ్చచుర్విధమ్

చతుర్విధం రక్తపిత్తముక్తం ఘ్రాణేఽపి తద్విదుః ౨౮

అథ నేత్రరోగనిదానమ్
ఉష్ణాభితప్తస్య జలే ప్రవేశాద్ దూరేక్షణాత్ స్వప్నవిపర్యయాచ్చ
స్వేదాద్ర జోధూమనిషేవణాచ్చ ఛర్దేర్విఘాతాద్వమనాతియోగాత్ ౧
ద్రవాత్తథాఽన్నాన్నిశి సేవితాచ్చ విణ్మూత్రవాతక్రమనిగ్రహాచ్చ
ప్రసక్తసంరోదనకోప శోకాచ్ఛిరోఽభిఘాతాదతిమద్యపానాత్ ౨
తథా ఋతూనాం చ విపర్యయేణ క్లేశాభిఘాతాదతిమైథునాచ్చ
బాష్పగ్రహాత్ సూక్ష్మనిరీక్షణాచ్చ నేత్రే వికారాఞ్జనయన్తి దోషాః ౩
వాతాత్ పిత్తాత్ కఫాద్ర క్తాదభిష్యన్దశ్చతుర్విధః
ప్రాయేణ జాయతే ఘోరః సర్వనేత్రామయాకరః ౪
నిస్తోదనస్తమ్భనరోమహర్ష సంఘర్షపారుష్యశిరోఽభితాపాః
విశుష్కభావః శిశిరాశ్రుతా చ వాతాభిపన్నే నయనే భవన్తి ౫
దాహప్రపాకౌ శిశిరాభినన్దా ధూమాయనం వాష్పసముచ్ఛ్రయశ్చ
ఉష్ణాశ్రుతా పీతకనేత్రతా చ పిత్తాభిపన్నే నయనే భవన్తి ౬
ఉష్ణాభినన్దా గురుతాఽభిశోథః కణ్డూపదేహావతిశీతతా చ
స్రావో ముహుః పిచ్ఛిల ఏవ చాపి కఫాభిపన్నే నయనే భవన్తి ౭
తామ్రాశ్రుతా లోహితనేత్రతా చ నాడ్యః సమన్తాదతిలోహితాశ్చ
పిత్తస్య లిఙ్గాని చ యాని తాని రక్తాభిపన్నే నయనే భవన్తి ౮
వృద్ధైరేతైరభిష్యన్దైర్నరాణామ క్రియావతామ్
తావన్తస్త్వధిమన్థాః స్యుర్నయనే తీవ్రవేదనాః ౯
ఉత్పాట్యత ఇవాత్యర్థం నేత్రం నిర్మథ్యతే తథా
శిరసోఽర్ధ చ తం విద్యాదధిమన్థం స్వలక్షణైః ౧౦
హన్యాద్ దృష్టిం శ్లైష్మికః సప్తరాత్రాదధీమన్థో రక్తజః పఞ్చరాత్రాత్
యత్షడ్రాత్రాద్వాతికో వై నిహన్యాద్ మిథ్యాచారాత్ పైత్తికః సద్య ఏవ ౧౧
ఉదీర్ణవేదనం నేత్రం రాగశోథసమన్వితమ్

ఘర్షనిస్తోదశూలాశ్రుయుక్తమామాన్వితం విదుః ౧౨
మన్దవేదనతా కణ్డూః సంరమ్భోశ్రుప్రశాన్తతా
ప్రశస్తవర్ణతా చాక్ష్ణోః సంపక్వం దోషమాదిశేత్ ౧౩
కణ్డూపదేహాశ్రుయుతః పక్వోదుమ్బరసంనిభః
సంరమ్భీ పచ్యతే యస్తు నేత్రపాకః స శోథజః
శోథహీనాని లిఙ్గాని నేత్రపాకే త్వశోథజే ౧౪
ఉపేక్షణాదక్షి యదాఽధిమన్థో వాతాత్మకః సాదయతి ప్రసహ్య
రుజాభిరుగ్రాభిరసాధ్య ఏష హతాధిమన్థః ఖలు నామ రోగః ౧౫
వారంవారం చ పర్యేతి భ్రువౌ నేత్రే చ మారుతః
రుజశ్చ వివిధాస్తీవ్రాః స జ్ఞేయా వాతపర్యయః ౧౬
యత్ కూణితం దారుణరూక్షవర్త్మ సందహ్యతే చావిలదర్శనం యత్
సుదారుణం యత్ ప్రతిబోధనే చ శుష్కాక్షిపాకోపహతం తదక్షి ౧౭
యస్యావటుః కర్ణశిరోహనుస్థో మన్యాగతో వాఽప్యనిలోఽన్యతో వా
కుర్యాద్రుజం వై భ్రువి లోచనే చ తమన్యతోవాతముదాహరన్తి ౧౮
శ్యావం లోహితపర్యన్తం సర్వం చాక్షి ప్రపచ్యతే
సదాహశోథం సాస్రావమమ్లాధ్యుషితమమ్లతః ౧౯
ఆవేదనా వాఽపి సవేదనా వా యస్యాక్షిరాజ్యో హి భవన్తి తామ్రాః
ముహుర్విరజ్యన్తి చ యాః స తాదృగ్వ్యాధిః సిరోత్పాత ఇతి ప్రదిష్టః ౨౦
మోహాత్సిరోత్పాత ఉపేక్షితస్తు జాయేత రోగస్తు సిరాప్రహర్షః
తామ్రాభమస్రంస్రవతి ప్రగాఢం తథా న శక్నోత్యభివీక్షితుం చ ౨౧
నిమగ్నరూపం తు భవేద్ధి కృష్ణే సూచ్యేవ విద్ధం ప్రతిభాతి యద్వత్
స్రావం స్రవేదుష్ణమతీవ యచ్చ తత్ సవ్రణం శుక్లముదాహరన్తి ౨౨
దృష్టేః సమీపే న భవేత్తు యచ్చ న చావగాఢం న చ సంస్రవేద్ధి
అవేదనం వః న చ యుగ్మశుక్లం తత్ సిద్ధిమాయాతి కదాచిదేవం ౨౩

స్యన్దాత్మకం కృష్ణగతం సచోషం శఙ్ఖేన్దుకున్దప్రతిమావభాసమ్
వైహాయసాభ్రప్రతనుప్రకాశమథావ్రణం సాధ్యతమం వదన్తి ౨౪
గమ్భీరజాతం బహులం చ శుక్లం చిరోత్థితం చాపి వదన్తి కృచ్ఛ్రమ్
విచ్ఛిన్నమధ్యం పిశితావృతం వా చలం సిరాసూక్ష్మమదృష్టికృచ్చ
ద్విత్వగ్గతం లోహితమన్తతశ్చ చిరోత్థితం చాపి వివర్జనీయమ్ ౨౫
ఉష్ణాశ్రపాతః పిడకా చ నేత్రే యస్మిన్ భవేన్ముద్గనిభం చ శుక్లమ్
తదప్యసాధ్యం ప్రవదన్తి కేచిదన్యచ్చ యత్తిత్తిరిపక్షతుల్యమ్ ౨౬
శ్వేతః సమాక్రామతి సర్వతో హి దోషేణ యస్యాసితమణ్డలం చ
తమక్షిపాకాత్యయమక్షిరోగం సర్వాత్మకం వర్జయితవ్యమాహుః ౨౭
అజాపురీషప్రతిమో రుజావాన్ సలోహితో లోహితపిచ్ఛిలాస్రః
విగృహ్యకృష్ణం ప్రచయోఽభ్యుపైతి తచ్చాజకాజాతమితి వ్యవస్యేత్ ౨౮
ప్రథమే పటలే దోషా యస్య దృష్ట్యాం వ్యవస్థితః
అవ్యక్తాని స రూపాణి కదాచిదథ పశ్యతి ౨౯
దృష్టిర్భృశం విహ్వలతి ద్వితీయం పటలం గతే
మక్షికామశకాంశ్చాపి జాలకాని చ పశ్యతి 30
మణ్డలాని పతాకాంశ్చ మరీచీన్ కుణ్డలాని చ
పరిప్లవాంశ్చ వివిధాన్ వర్షమభ్రం తమాంసి చ 3౧
దూరస్థాని చ రూపాణి మన్యతే స సమీపతః
సమీపస్థాని దూరే చ దృష్టేర్గోచరవిభ్రమాత్ 3౨
యత్నవానపి చాత్యర్థం సూచీపాశం న పశ్యతి
ఊర్ధ్వం పశ్యతి నాధస్తాత్తృతీయం పటలం గతే 33
మహాన్త్యపి చ రూపాణి చ్ఛాదితానీవ చామ్బరైః
కర్ణనాసాక్షిహీనాని వికృతానీవ పశ్యతి 3౪
యథాదోషం చ రజ్యేత దృష్టిర్దోషే బలీయసి

అధఃస్థితే సమీపస్థం దూరస్థం చోపరిస్థితే ౩౫
పార్శ్వస్థితే తథా దోషే పార్శ్వస్థం నైవ పశ్యతి
సమన్తతః స్థితే దోషే సంకులానీవ పశ్యతి ౩౬
దృష్టిమధ్యస్థితే దోషే మహద్ధ్రస్వం చ పశ్యతి
ద్విధా స్థితే ద్విధా పశ్యేద్ వహుధా చానవస్థితే ౩౭
దోషే దృష్ట్యాశ్రితే తిర్యక్ స ఏకం మన్యతే ద్విధా
తిమిరాఖ్యః స వై దోషశ్చతుర్థం పటలం గతః ౩౮
రుణద్ధి సర్వతో దృష్టిం లిఙ్గనాశమతః పరమ్
అస్మిన్నపి తమోభూతే నాతిరూఢే మహాగదే ౩౯
చన్ద్రాదిత్యౌ సనక్షత్రావన్తరీక్షే చ విద్యుతః
నిర్మలాని చ తేజాంసి భ్రాజిష్ణూన్యథ పశ్యతి ౪౦
స ఏవ లిఙ్గనాశస్తు నీలికా కాచసంజ్ఞితః
వాతేన చాపి రూపాణి భ్రమన్తీవ చ పశ్యతి ౪౧
ఆవిలాన్యరుణాభాని వ్యావిద్ధానీవ మానవః
పిత్తేనాదిత్యఖద్యోతశక్రచాపతడిద్గుణాన్ ౪౨
నృత్యతశ్చైవ శిఖినః సర్వం నీలం చ పశ్యతి
కఫేన పశ్యేద్రూపాణి స్నిగ్ధాని చ సితాని చ ౪౩
పశ్యేదసూక్ష్మాణ్యత్యర్థం వ్యభ్రమేవాభ్రసంప్లవమ్
సలిలప్లావితానీవ పరిజాడ్యాని మానవః
పశ్యేద్రక్తేన రక్తాని తమాంసి వివిధాని చ ౪౪
స సితాన్యపి కృష్ణాని పీతాన్యపి చ మానవః
సన్నిపాతేన చిత్రాణి విప్లుతానీవ పశ్యతి ౪౫
వహుధా చ ద్విధా చాపి సర్వాణ్యేవ సమన్తతః
హీనాధికాఙ్గాన్యపి తు జ్యోతీంష్యపి చ భూయసా ౪౬

పిత్తం కుర్యాత్ పరిమ్లాయి మూర్ఛితం పిత్తతేజసా
పీతా దిశస్తు ఖద్యోతాన్ భాస్కరం చాపి పశ్యతి ౪౭
వికీర్యమాణాన్ ఖద్యోతైర్వృక్షాంస్తేజోభిరేవ వా
వక్ష్యామి షడ్విధం రాగైర్లిఙ్గనాశమతః పరమ్ ౪౮
రాగోఽరుణో మారుతజః ప్రదిష్టో మ్లాయీ చ నీలశ్చ తథైవ పిత్తాత్
కఫాత్ సితః శోణితజః సరక్తః సమస్తదోషప్రభవో విచిత్రః ౪౯
అరుణం మణ్డలం దృష్ట్యాం స్థూలకాచారుణప్రభమ్
పరిమ్లాయిని రోగే స్యాన్మ్లాయి నీలం చ మణ్డలమ్ ౫౦
దోషక్షయాత్ స్వయం తత్ర కదాచిత్ స్యాత్తు దర్శనమ్
అరుణం మణ్డలం వాతాచ్చఞ్చలం పరుషం తథా ౫౧
పిత్తాన్మణ్డలమానీలం కాంస్యాభం పీతమేవ చ
శ్లేష్మణా బహులం పీతం శఙ్ఖకున్దేన్దుపాణ్డురమ్ ౫౨
చలత్పద్మపలాశస్థః శుక్లో బిన్దురివామ్భసః
భృజ్యమానే చ నయనే మణ్డలం తద్విసర్పతి ౫౩
ప్రవాలపద్మపత్రాభం మణ్డలం శోణితాత్మకమ్
దృష్టిరాగో భవేచ్చిత్రో లిఙ్గనాశే త్రిదోషజే
యథాస్వం దోషలిఙ్గాని సర్వేష్వేవ భవన్తి హి ౫౪
షడ్ లిఙ్గనాశః షడిమే చ రోగా దృష్ట్యాశ్రయాః షట్ చ షడేవ వాచ్యాః
పిత్తేన దుష్టేన సదా తు దృష్టిః పీతః భవేద్యస్య నరస్య కిఞ్చిత్ ౫౫
పీతాని రూపాణి చ తేన పశ్యేత్ స వై నరః పిత్తవిదగ్ధదృష్టిః
ప్రాప్తే తృతీయం పటలం తు దోషే దివా న పశ్యేన్నిశి చేక్షతే సః ౫౬
రాత్రౌ చ శీతానుగృహీతదృష్టిః పిత్తాల్పభావాదపి తాని పశ్యేత్
తథా నరః శ్లేష్మవిదగ్ధదృష్టిస్తాన్యేవ శుక్లాని తు మన్యతే సః ౫౭
త్రిషు స్థితోఽల్పః పటలేషు దోషో నక్తాన్ధ్యమాపాదయతి ప్రసహ్య

దివా స సూర్యానుగృహీతదృష్టిః పశ్యేత్తు రూపాణి కఫోల్పభావాత్ ౫౮
శోకజ్వరాయాసశిరోభితాపైరభ్యాహతా యస్య నరస్య దృష్టిః
ధూమ్రాంస్తథా పశ్యతి సర్వభావాత్ స ధూమదర్శీతి నరః ప్రదిష్టః ౫౯
యో హ్రస్వజాడ్యో దివసేషు కృచ్ఛ్రాద్ధస్వాని రూపాణి చ తేన పశ్యేత్
విద్యోతతే యస్య నరస్య దృష్టిర్దోషాభిపన్నా నకులస్య యద్వత్ ౬౦
చిత్రాణి రూపాణి దివా స పశ్యేత్ స వై వికారో నకులాన్ధ్యసంజ్ఞః
దృష్టిర్విరూపా శ్వసనోపసృష్టా సంకోచమభ్యన్తరతస్తు యాతి ౬౧
రుజావగాఢా చ తమక్షిరోగం గమ్భీరికేతి ప్రవదన్తి తజ్జ్ఞాః
వాహ్యౌ పునర్ద్వావిహ సంప్రదిష్టౌ నిమిత్తతశ్చాప్యనిమిత్తతశ్చ ౬౨
నిమిత్తతస్త్ర శిరోఽభితాపాజ్జ్ఞేయస్త్వభిష్యన్దనిదర్శనః సః
సురర్షిగన్ధర్వమహోరగాణాం సందర్శనేనాపి చ భాస్కరస్య ౬౩
హన్యేత దృష్టిర్మనుజస్య యస్య స లిఙ్గనాశస్త్వనిమిత్తసంజ్ఞః
తత్రాక్షి విస్పష్టమివావభాతి వైడూర్యవర్ణా విమలా చ దృష్టిః ౬౪
ప్రస్తార్యర్మ తను స్తీర్ణం శ్యావం రక్తనిభం సితే
సశ్వేతం మృదు శుక్లార్మ శుక్లే తద్వర్ధతే చిరాత్ ౬౫
పద్మాభం మృదు రక్తార్మ యన్మాంసం చీయతే సితే
పృథు మృద్వధిమాంసార్మ బహలం చ యకృన్నిభమ్
స్థిరం ప్రస్తారి మాంసాఢ్యం శుష్కం స్నాయ్వర్మ పఞ్చమమ్ ౬౬
శ్యావాః స్యు పిశితనిభాశ్చ బిన్దవో యే
శుక్త్యాభాః సితనియతాః స శుక్తిసంజ్ఞః
ఏకో యః శశరుధిరోపమశ్చ బిన్దుః
శుక్లస్థో భవతి తమర్జునం వదన్తి ౬౭
శ్లేష్మమారుతకోపేన శుక్లే పిష్టం సమున్నతమ్
పిష్టవత్ పిష్టకం విద్ధి మలాక్తాదర్శసన్నిభమ్ ౬౮

జాలాభః కఠినసిరో మహాన్ సరక్తః
సంతానః స్మృత ఇహ జాలసంజ్ఞితస్తు
శుక్లస్థాః సితపిడకాః సిరావృతా యా
స్తా బ్రూయాదసితసమీపజాః సిరాజాః
కాంస్యాభోఽమృదురథ వారిబిన్దుకల్పో
విజ్ఞేయో నయనసితే బలాససంజ్ఞః ౬౯
పక్వః శోథః సన్ధిజో యః సతోదః స్రవేత పూయం పూతి పూయాలసాఖ్యః
గ్రన్థిర్నాల్పో దృష్టిసన్ధావపాకీ కణ్డూప్రాయో నీరుజస్తూపనాహః ౭౦
గత్వా సన్ధీనశ్రుమార్గేణ దోషాః కుర్యుః స్రావాఀల్లక్షణైః స్వైరుపేతాన్
తం హి స్రావం నేత్రనాడీతి చైకే తస్యా లిఙ్గం కీర్త్తయిష్యే చతుర్ధా ౭౧
పాకాత్ సన్ధౌ సంస్రవేద్యస్తు పూయం పూయాస్రావోఽసౌ గదః సర్వజస్తు
శ్వేతం సాన్ద్రం పిచ్ఛిలం యః స్రవేత్తు శ్లేష్మస్రావోఽసౌ వికారో మతస్తు ౭౨
రక్తశ్రావః శోణితోత్థో వికారః స్రవేద్ దుష్టం తత్ర రక్తం ప్రభూతమ్
హరిద్రా భం పీతముష్ణం జలాభం పిత్తాత్ స్రావః సంస్రవేత్ సన్ధిమధ్యాత్ ౭౩
తామ్రా తన్వీ దాహశూలోపపన్నా రక్తాజ్జ్ఞేయా పర్వణీ వృత్తశోథా
జాతా సన్ధౌ కృష్ణ శుక్లేఽలజీ స్యాత్తస్మిన్నేవ ఖ్యాపితా పూర్వలిఙ్గైః ౭౪
క్రిమిగ్రన్థిర్వర్త్మనః పక్ష్మణశ్చ కణ్డూం కుర్యుః క్రిమయః సన్ధిజాతాః
నానారూపా వర్త్మశుక్లాన్తసన్ధౌ చరన్త్యన్తర్లోచనం దూషయన్తః ౭౫
అభ్యన్తరముఖీ తామ్రా బాహ్యతో వర్త్మనశ్చ యా
సోత్సఙ్గోత్సఙ్గపిడకా సర్వజా స్థూలకణ్డురా ౭౬
వర్త్మాన్తే పిడకా ధ్మాతా భిద్యన్తే చ స్రవన్తి చ
కుమ్భీకాబీజప్రతిమాః కుమ్భీకాః సన్నిపాతజాః ౭౭
స్రావిణ్యః కణ్డురా గుర్వ్యో రక్తసర్షపసంనిభాః
రుజావత్యశ్చ పిడకాః పోథక్య ఇతి కీర్తితాః ౭౮

పిడకా యా ఖరా స్థూలా సూక్ష్మాభిరభిసంవృతా
వర్త్మస్థా శర్కరా నామ స రోగో వర్త్మదూషకః ౭౯
ఏర్వారుబీజప్రతిమాః పిడకా మన్దవేదనాః
శ్లక్ష్ణాః ఖరాశ్చ వర్త్మస్థాస్తదర్శోవర్త్మ కీర్త్యతే ౮౦
దీర్ఘాఙ్కురః ఖరః స్తబ్ధో దారుణోఽభ్యన్తరోద్భవః
వ్యాధిరేషోఽభివిఖ్యాతః శుష్కార్శో నామ నామతః ౮౧
దాహతోదవతీ తామ్రా పిడకా వర్త్మసంభవా
మృద్వీ మన్దరుజా సూక్ష్మా జ్ఞేయా సాఽఞ్జననామికా ౮౨
వర్త్మోపచీయతే యస్య పిడకాభిః సమన్తతః
సవర్ణాభిః స్థిరాభిశ్చ విద్యాద్బహులవర్త్మ తత్ ౮౩
కణ్డూమతాఽల్పతోదేన వర్త్మశోథేన యో నరః
న సః సంఛాదయేదక్షి యత్రాసౌ వర్త్మబన్ధకః ౮౪
మృద్వల్పవేదనం తామ్రం మద్వర్త్మ సమమేవ చ
అకస్మాచ్చ భవేద్ర క్తం క్లిష్టవర్త్మేతి తద్విదుః ౮౫
క్లిష్టం పునః పిత్తయుతం శోణితం విదహేద్యదా
తతః క్లిన్నత్వమాపన్నముచ్యతే వర్త్మకర్దమః ౮౬
యద్వర్త్మ బాహ్యతోఽన్తశ్చ శ్యావం శూనం సవేదనమ్
తదాహుఃశ్యావవర్త్మేతి వర్త్మరోగవిశారదాః ౮౭
అరుజం బాహ్యతః శూనం వర్త్మ యస్య నరస్య హి
ప్రక్లిన్నవర్త్మ తద్విద్యాత్ క్లిన్నమత్యర్థమన్తతః ౮౮
యస్య ధౌతాన్యధౌతాని సంబధ్యన్తే పునః పునః
వర్త్మాన్యపరిపక్వాని విద్యాదక్లిన్నవర్త్మ తత్ ౮౯
విముక్తసన్ధి నిశ్చేష్టం వర్త్మ యస్య న మీల్యతే
ఏతద్వాతహతం వర్త్మ జానీయాదక్షిచిన్తకః ౯౦

వర్త్మాన్తరస్థం విషమం గ్రన్థిభూతమవేదనమ్
ఆచక్షీతార్బుదమితి సరక్తమవిలమ్బితమ్ ౯౧
నిమేషిణీః సిరా వాయుః ప్రవిష్టః సన్ధిసంశ్రయాః
ప్రచాలయతి వర్త్మాని నిమేషం నామ తద్విదుః ౯౨
యః స్థితో వర్త్మమధ్యే తు లోహితో మృదురఙ్కురః
తద్ర క్తజం శోణితార్శశ్ఛిన్నం ఛిన్నం ప్రవర్ధతే ౯౩
అపాకీ కఠినాః స్థూలో గ్రన్థిర్వర్త్మభవోఽరుజః
లగణో నామ స వ్యాధిర్లిఙ్గతః పరికీర్తితః ౯౪
త్రయో దోషా బహిఃశోథం కుర్యుశ్ఛిద్రా ణి వర్త్మనోః
ప్రస్రవన్త్యన్తరుదకం బిసవద్బిసవర్త్మ తత్ ౯౫
వాతాద్యా వర్త్మసంకోచం జనయన్తి మలా యదా
తదా ద్ర ష్టుం న శక్నోతి కుఞ్చనం నామ తద్విదుః ౯౬
ప్రచలితాని వాతేన పక్ష్మాణ్యక్షి విశన్తి హి
ఘృష్యన్త్యక్షి ముహుస్తాని సంరమ్భం జలయన్తి చ ౯౭
అసితే సితభాగే చ మూలకోషాత్ పతన్త్యపి
పక్ష్మకోపః స విజ్ఞేయో వ్యాధిః పరమదారుణః ౯౮
వర్త్మపక్ష్మాశయగతం పిత్తం రోమాణి శాతయేత్
కణ్డూం దాహం చ కురుతే పక్ష్మశాతం తమాదిశేత్ ౯౯
నవ సన్ధ్యాశ్రయాస్తేషు వర్త్మజాస్త్వేకవింశతిః
శుక్లభాగే దశైకశ్చ చత్వారః కృష్ణభాగజాః ౧
సర్వాశ్రయాః సప్తదశ దృష్టిజా ద్వాదశైవ తు
బాహ్యజౌ ద్వౌ సమాఖ్యాతౌ రోగౌ పరమదారుణౌ ౨
అథ శిరోరోగనిదానమ్
శిరోరోగాస్తు జాయన్తే వాతపిత్తకఫైస్త్రిభిః

సన్నిపాతేన రక్తేన క్షయేణ క్రిమిభిస్తథా
సూర్యావర్తానన్తవాతార్ధావ భేదకశఙ్ఖకైః ౧
యస్యానిమిత్తం శిరసో రుజశ్చ భవన్తి తీవ్రా నిశి చాతిమాత్రమ్
బన్ధోపతాపైః ప్రశమశ్చ యత్ర శిరోఽభితాపః స సమీరణేన ౨
యస్యోష్ణమఙ్గారచితం యథైవ భవేచ్ఛిరో ధూప్యతి చాక్షినాసమ్
శీతేన రాత్రౌ చ భవేచ్ఛమశ్చ శిరోఽభితాపః స తు పిత్తకోపాత్ ౩
శిరో భవేద్యస్య కఫోపదిగ్ధం గురు ప్రతిష్టబ్ధమథో హిమం చ
శూనాక్షికూటం వదనం చ యస్య శిరోఽభితాపః స కఫప్రకోపాత్ ౪
శిరోఽభితాపే త్రితయప్రవృత్తే సర్వాణి లిఙ్గాని సముద్భవన్తి
రక్తాత్మకః పిత్తసమానలిఙ్గః స్పర్శాసహత్వం శిరసో భవేచ్చ ౫
అసృగ్వసాశ్లేష్మసమీరణానాం శిరోగతానామిహ సంక్షయేణ
క్షయప్రవృత్తః శిరసోఽభితాపః కష్టో భవేదుగ్రరుజోఽతిమాత్రమ్
సంస్వేదనచ్ఛర్దనధూమనస్యైరసృగ్విమోక్షైశ్చ వివృద్ధిమేతి ౬
నిస్తుద్యతే యస్య శిరోఽతిమాత్రం సంభక్ష్యమాణం స్ఫురతీవ చాన్తః
ఘ్రాణాచ్చ గచ్ఛేత్ సలిలం సపూయం శిరోభితాపః క్రిమిభిః స ఘోరః ౭
సూర్యోదయం యా ప్రతి మన్దమన్దమక్షిభ్రువంరుక్ సముపైతి గాఢా
వివర్ధతే చాంశుమతా సహైవ సూర్యాపవృత్తౌ వినివర్తతే చ
సర్వాత్మకం కష్టతమం వికారం సూర్యాపవర్తం తముదాహరన్తి ౮
దోషాస్తు దుష్టాస్త్రయ ఏవ మన్యాం సంపీడ్య ఘాటాసు రుజాం సుతీవ్రామ్
కుర్వన్తి యోఽక్షిభ్రువి శఙ్ఖదేశే స్థితిం కరోత్యాశు విశేషతస్తు ౯
గణ్డస్య పార్శ్వే తు కరోతి కమ్పం హనుగ్రహం లోచనజాంశ్చ రోగాన్
అనన్తవాతం తముదాహరన్తి దోషత్రయోత్థం శిరసో వికారమ్ ౧౦
రూక్షాశనాత్యధ్యశన ప్రాగ్వాతావశ్యమైథునైః
వేగసంధారణాయాసవ్యాయామైః కుపితోఽనిలః ౧౧

కేవలః సకఫో వాఽథ గృహీత్వా శిరసో బలీ
మన్యాభ్రూశఙ్ఖకర్ణాక్షిలలాటార్ధేఽతివేదనామ్ ౧౨
శస్త్రారణినిభాం కుర్యాత్తీవ్రాం సోఽర్ధావభేదకః
నయనం వాఽథవా శ్రోత్రమతివృద్ధో వినాశయేత్ ౧౩
రక్తపిత్తానిలా దుష్టాః శఙ్ఖదేశే విమూర్చ్ఛితాః
తీవ్రరుగ్దాహరాగం హి శోథం కుర్వన్తి దారుణమ్ ౧౪
స శిరో విషవద్వేగీ నిరుధ్యాశు గలం తథా
త్రిరాత్రాజ్జీవితం హన్తి శఙ్ఖకో నామతః పరమ్
త్ర్యహాజ్జీవతి భైషజ్యం ప్రత్యాఖ్యాయ సమాచరేత్ ౧౫

అథాసృగ్దరనిదానమ్

విరుద్ధమద్యాధ్యశనాదజీర్ణాద్ గర్భప్రపాతాదతిమైథునాచ్చ
యానాధ్వశోకాదతికర్షణాచ్చ భారాభిఘాతాచ్ఛయనాద్దివా చ
తం శ్లేష్మపిత్తానిలసంనిపాతైశ్చతుష్ప్రకారం ప్రదరం వదన్తి ౧
అసృగ్దరం భవేత్ సర్వం సాఙ్గమర్దం సవేదనమ్
తస్యాతివృత్తౌ దౌర్బల్యం భ్రమో మూర్చ్ఛా మదస్తృషా
దాహః ప్రలాపః పాణ్డుత్వం తన్ద్రా రోగాశ్చ వాతజాః ౨
ఆమం సపిచ్ఛాప్రతిమం సపాణ్డు పులాకతోయప్రతిమం కఫాత్తు
సపీతనీలాసితరక్తముష్ణం పిత్తార్తియుక్తం భృశవేగి పిత్తాత్ ౩
రూక్షారుణం ఫేనిలమల్పమల్పం వాతార్తివాతాత్ పిశితోదకాభమ్
సక్షౌద్ర సర్పిర్హరితాలవర్ణం మజ్జప్రకాశం కుణపం త్రిదోషాత్ ౪
తం చాప్యసాధ్యం ప్రవదన్తి తజ్జ్ఞా న తత్ర కుర్వీత భిషక్ చికిత్సామ్
శశ్వత్ స్రవన్తీమాస్రావం తృష్ణాదాహజ్వరాన్వితామ్
క్షీణరక్తాం దుర్బలాం చ తామసాధ్యాం వినిర్దిశేత్ ౫
మాసాన్నిష్పిచ్ఛదాహార్తి పఞ్చరాత్రానుబన్ధి చ

నైవాతిబహులాత్యల్పమార్తవం శుద్ధమాదిశేత్ ౬
శశాసృక్ప్రతిమం యచ్చ యద్వా లాక్షారసోపమమ్
తదార్తవం ప్రశంసన్తి యచ్చాప్సు న విరజ్యతే ౭
అథ యోనివ్యాపన్నిదానమ్
వింశతిర్వ్యాపదో యోనౌ నిర్దిష్టా రోగసంగ్రహే
మిథ్యాచారేణ తాః స్త్రీణాం ప్రదుష్టేనార్తవేన చ ౧
జాయన్తే బీజదోషాచ్చ దైవాచ్చ శృణు తాః పృథక్
సా ఫేనిలముదావర్తా రజః కృచ్ఛ్రేణ ముఞ్చతి ౨
వన్ధ్యాం నష్టార్తవాం విద్యాద్విప్లుతాం నిత్యవేదనామ్
పరిప్లుతాయాం భవతి గ్రామ్యధర్మేణ రుగ్భృశమ్ ౩
వాతలా కర్కశా స్తబ్ధా శూలనిస్తోదపీడితా
చతసృష్వపి చాద్యాసు భవన్త్యనిలవేదనాః ౪
సదాహం క్షీయతే రక్తం యస్యాం సా లోహితక్షయా
సవాతముద్గిరేద్బీజం వామినీ రజసా యుతమ్ ౫
ప్రస్రంసినీ స్రంసతే చ క్షోభితా దుష్ప్రజాయినీ
స్థితం స్థితం హన్తి గర్భం పుత్రఘ్నీ రక్తసంక్షయాత్ ౬
అత్యర్థం పిత్తలా యోనిర్దాహపాకజ్వరాన్వితా
చతసృష్వపి చాద్యాసు పిత్తలిఙ్గోచ్ఛ్రయో భవేత్ ౭
అత్యానన్దా న సన్తోషం గ్రామ్యధర్మేణ గచ్ఛతి
కర్ణిన్యాం కర్ణికా యోనౌ శ్లేష్మాసృగ్భ్యాం ప్రజాయతే ౮
మైథునేఽచరణా పూర్వం పురుషాదతిరిచ్యతే
బహుశశ్చాతిచరణా తయోర్బీజం న విన్దతి ౯
శ్లేష్మలా పిచ్ఛిలా యోనిః కణ్డూగ్రస్తాఽతిశీతలా
చతసృష్వపి చాద్యాసు శ్లేష్మలిఙ్గోచ్ఛ్రయో భవేత్ ౧౦

అనార్తవాఽస్తనీ షణ్ఢీ ఖరస్పర్శా చ మైథునే
అతికాయగృహీతాయాస్తరుణ్యాస్త్వణ్ఢలీ భవేత్ ౧౧
వివృతా చ మహాయోనిః సూచీవక్త్రాఽతిసంవృతా
సర్వలిఙ్గసముత్థానా సర్వదోషప్రకోపజా ౧౨
చతసృష్వపి చాద్యాసు సర్వలిఙ్గోచ్ఛ్రయో భవేత్
పఞ్చాసాధ్యా భవన్తీహ యోనయః సర్వదోషజాః ౧౩
అథ యోనికన్దనిదానమ్
దివాస్వప్నాదతిక్రోధాద్ వ్యాయామాదతిమైథునాత్
క్షతాచ్చ నఖదన్తాద్యైర్వాతాద్యాః కుపితా యదా ౧
పూయశోణితసంకాశం నికుచాకృతిసంనిభమ్
జనయన్తి యదా యోనౌ నామ్నా కన్దః స యోనిజః ౨
రూక్షం వివర్ణం స్ఫుటితం వాతికం తం వినిర్దిశేత్
దాహరాగజ్వరయుతం విద్యాత్ పిత్తాత్మకం తు తమ్ ౩
నీలపుష్పప్రతీకాశం కణ్డూమన్తం కఫాత్మకమ్
సర్వలిఙ్గసమాయుక్తం సన్నిపాతాత్మకం విదుః ౪
అథ మూఢగర్భనిదామ్
భయాభిఘాతాత్తీక్ష్ణోష్ణపానాశననిషేవణాత్
గర్భే పతతి రక్తస్య సశూలం దర్శనం భవేత్ ౧
ఆచతుర్థాత్తతో మాసాత్ప్రస్రవేద్గర్భవిద్రవః
తతః స్థిరశరీరస్య పాతః పఞ్చమషష్ఠయోః ౨
గర్భోఽభిఘాతవిషమాశనపీడనాద్యైః పక్వం ద్రుమాదివ ఫలం పతతి క్షణేన
మూఢః కరోతి పవనః ఖలు మూఢగర్భం శూలం చ యోనిజఠరాదిషు మూత్రసఙ్గమ్ ౩
భుగ్నోఽనిలేన విగుణేన తతః స గర్భః సంఖ్యామతీత్య బహుధా సముపైతి యోనిమ్
ద్వారం నిరుధ్య శిరసా జఠరేణకశ్చిత్ కశ్చిచ్ఛరీరపరివర్తితకుబ్జదేహః ౪

ఏకేన కశ్చిదపరస్తు భుజద్వయేన తిర్యగ్గతో భవతి కశ్చిదవాఙ్ముఖోఽన్య

పార్శ్వాపవృత్తగతిరేతి తథైవ కశ్చిదిత్యష్టధా గతిరియం అపరా చతుర్ధా ౫

సంకీలకః ప్రతిఖురః పరిఘోఽథ బీజస్తేషూర్ధ్వబాహుచరణైః శిరసా చ యోనిమ్

సఙ్గీ చ యో భవతి కీలకవత్ స కీలో దృశ్యైః ఖురైః ప్రతిఖురం స హి కాయుసఙ్గీ

గచ్ఛేద్భుజద్వయశిరాః స చ బీజకాఖ్యో యోనౌ స్థితః స పరిఘేణ తుల్యః ౬

అపవిద్ధశిరాం యా తు శీతాఙ్గీ నిరపత్రపా

నీలోద్ధతసిరా హన్తి సా గర్భం స చ తాం తథా ౭

గర్భాస్పన్దనమావీనాం ప్రణాశః శ్యావపాణ్డుతా

భవేదుచ్ఛ్వాసపూతిత్వం శూనతాఽన్తర్మృతే శిశౌ ౮

మానసాగన్తుభిర్మాతురుపతాపైః ప్రపీడితః

గర్భో వ్యాపద్యతే కుక్షౌ వ్యాధిభిశ్చ నిపీడితః ౯

యోనిసంవరణం సఙ్గః కుక్షౌ మక్కల్ల ఏవ చ

హన్యుః స్త్రియం మూఢగర్భా యథోక్తాశ్చాప్యుపద్ర వాః ౧౦

వాయుః ప్రకుపితః కుర్యాత్ సంరుధ్య రుధిరం స్రుతమ్

సూతాయా హృచ్ఛిరోబస్తిశూలం మక్కల్లసంజ్ఞకమ్ ౧

అథ సూతికారోగనిదామ్

అఙ్గమర్దో జ్వరః కమ్పః పిపాసా గురుగాత్రతా

శోథః శూలాతిసారౌ చ సూతికారోగలక్షణమ్ ౧

మిథ్యోపచారాత్ సంక్లేశాద్విషమాజీర్ణభోజనాత్

సూతికాయాశ్చ యే రోగా జాయన్తే దారుణాస్తు తే ౨

జ్వరాతీసారశోథాశ్చ శూలానాహవలక్షయాః

తన్ద్రా రుచిప్రసేకాద్యాః కఫవాతామయోద్భవాః ౩

కృచ్ఛ్రసాధ్యా హి తే రోగాః క్షీణమాంసబలాగ్నితః

తే సర్వే సూతికానామ్నా రోగాస్తే చాప్యుపద్ర వాః ౪

అథ స్తనరోగనిదానమ్

సక్షీరౌ వాఽప్యదుగ్ధౌ వా ప్రాప్య దోషః స్తనౌ స్త్రియాః

ప్రదూష్య మాంసరుధిరం స్తనరోగాయ కల్పతే ౧

పఞ్చానామపి తేషాం హి రక్తజం విద్రధిం వినా

లక్షణాని సమానాని బాహ్యవిద్రధిలక్షణైః ౨

అథ స్తన్యదుష్టినిదానమ్

విశస్తేష్వపి గాత్రేషు యథా శుక్రం న దృశ్యతే

సర్వదేహాశ్రితత్వాచ్చ శుక్రలక్షణముచ్యతే ౧

తదేవ చేష్టయువతేర్దర్శనాత్స్మరణాదపి

శబ్దసంశ్రవణాత్స్పర్శాత్సంహర్షాచ్చ ప్రవర్తతే ౨

సుప్రసన్నం మనస్తత్ర హర్షణే హేతురుచ్యతే

ఆహారరసయోనిత్వాదేవం స్తన్యమపి స్త్రియః ౩

తదేవాపత్యసంస్పర్శాద్దర్శనాత్స్మరణాదపి

గ్రహణాచ్చ శరీరస్య శుక్రవత్సంప్రవర్తతే

స్నేహో నిరన్తరస్తత్ర ప్రస్రవే హేతురుచ్యతే ౪

గురుభిర్వివిధైరన్నైర్దుష్టైర్దోషైః ప్రదూషితమ్

క్షీరం మాతుః కుమారస్య నానారోగాయ కల్పతే ౫

కషాయం సలిలప్లావి స్తన్యం మారుతదూషితమ్

కట్వమ్లలవణం పీతరాజీమత్ పిత్తసంజ్ఞితమ్ ౬

కఫదుష్టం ఘనం తోయే నిమజ్జతి సపిచ్ఛలమ్

ద్విలిఙ్గం ద్వన్ద్వజం విద్యాత్ సర్వలిఙ్గం త్రిదోషజమ్ ౭

అదుష్టం చామ్బునిక్షిప్తమేకీభవతి పాణ్డురమ్

మధురం చావివర్ణం చ ప్రసన్నం తత్ ప్రశస్యతే ౮

అథ బాలరోగనిదానమ్

వాతదుష్టం శిశుః స్తన్యం పిబన్ వాతగదాతురః
క్షామస్వరః కృశాఙ్గః స్యాద్ బద్ధవిణ్మూత్రమారుతః ౧
స్విన్నో భిన్నమలో బాలః కామలాపిత్తరోగవాన్
తృష్ణాలురుష్ణసర్వాఙ్గః పిత్తదుష్టం పయః పిబన్ ౨
కఫదుష్టం పిబన్ క్షీరం లాలాలుః శ్లేష్మరోగవాన్
నిద్రాన్వితో జడః శూనవక్త్రాక్షశ్ఛర్దనః శిశుః ౩
ద్వన్ద్వజే ద్వన్ద్వజం రూపం సర్వజే సర్వలక్షణమ్
శిశోస్తీవ్రామతీవ్రాం చ రోదనాల్లక్షయేద్రుజమ్ ౪
స యం స్పృశేద్ భృశం దేశం యత్ర చ స్పర్శనాక్షమః
తత్ర విద్యాద్రుజం మూర్ధ్ని రుజం చాక్షినిమీలనాత్ ౫
కోష్ఠే విబన్ధవమథుస్తనదంశాన్త్రకూజనైః
ఆధ్మానపృష్ఠనమనజఠరోన్నటనైరపి ౬
బస్తౌ గుహ్యే చ విణ్మూత్రసంగత్రాసదిగీక్షణైః
స్రోతాంస్యఙ్గాని సన్ధీంశ్చ పశ్యేద్యత్నాన్ముహుర్ముహుః ౭
కుకూణకః క్షీరదోషాచ్ఛిశూనామక్షివర్త్మని
జాయతే తేన తన్నేత్రం కణ్డురం చ స్రవేన్ముహుః ౮
శిశుః కుర్యాల్లలాటాక్షికూటనాసావఘర్షణమ్
శక్తో నార్కప్రభాం ద్రష్టుం న వర్త్మోన్మీలనక్షమః ౯
మాతుః కుమారో గర్భిణ్యాః స్తన్యం ప్రాయః పిబన్నపి
కాసాగ్నిసాదవమథుతన్ద్రాకార్శ్యారుచిభ్రమైః
యుజ్యతే కోష్ఠవృద్ధ్యా చ తమాహుః పారిగర్భికమ్
రోగం పరిభవాఖ్యం చ యుఞ్జ్యాత్తత్రాగ్నిదీపనమ్ ౧౧
తాలుమాంసే కఫః క్రుద్ధఃకురుతే తాలుకణ్టకమ్
తేన తాలుప్రదేశస్య నిమ్నతా మూర్ధ్ని జాయతే ౧౨

తాలుపాతః స్తనద్వేషః కృచ్ఛ్రాత్ పానం శకృద్ధ్ వమ్
తృడక్షికణ్ఠాస్యరుజా గ్రీవాదుర్ధరతా వమిః ౧౩
విసర్పస్తు శిశోః ప్రాణనాశనో బస్తిశీర్షజః
పద్మవర్ణో మహాపద్మనామా దోషత్రయోద్భవః ౧౪
శఙ్ఖాభ్యాం హృదయం యాతి హృదయాద్వా గుదం వ్రజేత్
క్షుద్ర రోగే చ కథితే త్వజగల్ల్యహిపూతనే ౧౫
జ్వరాద్యా వ్యాధయః సర్వే మహతాం యే పురేరితాః
బాలదేహేఽపి తే తద్వద్విజ్ఞేయాః కుశలైః సదా ౧౬
క్షణాదుద్విజతే బాలః క్షణాత్ త్రస్యతి రోదితి
నఖైర్దన్తైర్దారయతి ధాత్రీమాత్మానమేవ వా ౧౭
ఊర్ధ్వం నిరీక్షతే దన్తాన్ ఖాదేత్ కూజతి జృమ్భతే
భ్రువౌ క్షిపతి దన్తౌష్ఠం ఫేనం వమతి చాసకృత్ ౧౮
క్షామోఽతి నిశి జాగర్తి శూనాక్షో భిన్నవిట్స్వరః
మాంసశోణితగన్ధిశ్చ న చాశ్నాతి యథా పురా ౧౯
సామాన్యం గ్రహజుష్టానాం లక్షణం సముదాహృతమ్
ఏకనేత్రస్య గాత్రస్యస్రావః స్పన్దనకమ్పనమ్ ౨౦
ఊర్ధ్వం దృష్ట్యా నిరీక్షేత వక్రాస్యో రక్తగన్ధికః
దన్తాన్ ఖాదతి విత్రస్తః స్తన్యం నైవాభినన్దతి ౨౧
స్కన్దగ్రహగృహీతానాం రోదనం చాల్పమేవ చ
నష్టసంజ్ఞో వమేత్ ఫేనం సంజ్ఞావానతిరోదితి
పూయశోణితగన్ధిత్వం స్కన్దాపస్మారలక్షణమ్ ౨౨
స్రస్తాఙ్గో భయచకితో విహఙ్గగన్ధిః
సాస్రావవ్రణపరిపీడితః సమన్తాత్
స్ఫోటైశ్చ ప్రచితతనుః సదాహపాకై

ర్విజ్ఞేయో భవతి శిశుః క్షతః శకున్యా ౨౩
వ్రణైః స్ఫోటైశ్చితం గాత్రం పఙ్కగన్ధం స్రవేదసృక్
భిన్నవర్చా జ్వరీ దాహీ రేవతీగ్రహలక్షణమ్ ౨౪
అతీసారో జ్వరస్తృష్ణా తిర్యక్ప్రేక్షణరోదనమ్
నష్టనిద్ర స్తథోద్విగ్నో గ్రస్తః పూతనయా శిశుః ౨౫
ఛర్దిః కాసో జ్వరస్తృష్ణా వసాగన్ధోఽతిరోదనమ్
స్తన్యద్వేషోఽతిసారశ్చ అన్ధపూతనయా భవేత్ ౨౬
వేపతే కాసతే క్షీణో నేత్రరోగో విగన్ధితా
ఛర్ద్యతీసారయుక్తశ్చ శీతపూతనయా శిశుః ౨౭
ప్రసన్నవర్ణవదనః సిరాభిరభిసంవృతః
మూత్రగన్ధీ చ బహ్వాశీ ముఖమణ్డికయా భవేత్ ౨౮
ఛర్దిస్సుప్యన్దినకణ్ఠాస్యశోషమూర్చ్ఛావిగన్ధితాః
ఊర్ధ్వం పశ్యేద్దశేద్దన్తాన్ నైగమేషగ్రహం వదేత్ ౨౯
ప్రస్తబ్ధాక్షః స్తనద్వేషీ ముహ్యతే చానిశం ముహుః
తం బాలమచిరాద్ధన్తి గ్రహః సంపూర్ణలక్షణః ౩౦
అథ విషరోగనిదానమ్
స్థావరం జఙ్గమం చైవ ద్వివిధం విషముచ్యతే
మూలాద్యాత్మకమాద్యం స్యాత్ పరం సర్పాదిసంభవమ్ ౧
నిద్రాం తన్ద్రాం క్లమం దాహమపాకం లోమహర్షణమ్
శోథం చైవాతిసారం చ జఙ్గమం కురుతే విషమ్ ౨
స్థావరం చ జ్వరం హిక్కాం దన్తహర్షం గలగ్రహమ్
ఫేనచ్ఛర్ద్యరుచిశ్వాసం మూర్చ్ఛా చ కురుతే భృశమ్ ౩
ఇఙ్గితజ్ఞో మనుష్యాణాం వాక్చేష్టాముఖవైకృతైః
జానీయాద్విషదాతారమేభిర్లిఙ్గైశ్చ బుద్ధిమాన్ ౪

న దదాత్యుత్తరం పృష్టో వివక్షుర్మోహమేతి చ
అపార్థం బహు సంకీర్ణం భాషతే చాపి మూఢవత్ ౫
హసత్యకస్మాత్ స్ఫోటయత్యఙ్గులీర్విలిఖేన్మహీమ్
వేపథుశ్చాస్య భవతి త్రస్తశ్చాన్యోన్యమీక్షతే ౬
వివర్ణవక్త్రో ధ్యామశ్చ నఖైః కిఞ్చిచ్ఛినత్త్యపి
ఆలభేతాసనం దీనః కరేణ చ శిరోరుహమ్ ౭
వర్తతే విపరీతం చ విషదాతా విచేతనః
ఉద్వేష్టనం మూలవిషైః ప్రలాపో మోహ ఏవ చ ౮
జృమ్భణం వేపనం శ్వాసో మోహః పత్రవిషేణ తు
ముష్కశోథః ఫలవిషైర్దాహోఽన్నద్వేష ఏవ చ ౯
భవేత్ పుష్పవిషైశ్ఛర్దిరాధ్మానం శ్వాస ఏవ చ
త్వక్సారనిర్యాసవిషైరుపయుక్తైర్భవన్తి హి ౧౦
ఆస్యదౌర్గన్ధ్యపారుష్యశిరోరుక్కఫసంస్రవాః
ఫేనాగమః క్షీరవిషైర్విడ్భేదో గురుగాత్రతా ౧౧
హృత్పీడనం ధాతువిషైర్మూర్చ్ఛా దాహశ్చ తాలుని
ప్రాయేణ కాలఘాతీని విషాణ్యేతాని నిర్దిశేత్ ౧౨
సద్యః క్షతం పచ్యతే యస్య జన్తోః స్రవేద్రక్తం పచ్యతే చాప్యభీక్ష్ణమ్
కృష్ణీభూతం క్లిన్నమత్యర్థపూతి క్షతాన్మాంసం శీర్యతే చాపి యస్య ౧౩
తృష్ణా మూర్చ్ఛా జ్వరదాహౌ చ యస్య దిగ్ధాహతం తం పురుషం వ్యవస్యేత్
లిఙ్గాన్యేతాన్యేవ కుర్యాదమిత్రైర్వ్రణే విషం యస్య దత్తం ప్రమాదాత్ ౧౪
సపీతం గృహధూమాభం పురీషం యోఽతిసార్యతే
ఫేనముద్వమతే చాపి విష పీతం తమాదిశేత్ ౧౫
వాతపిత్తకఫాత్మానో భోగిమణ్డలిరాజిలాః
యథాక్రమం సమాఖ్యాతా ద్వ్యన్తరా ద్వన్ద్వరూపిణః ౧౬

దంశో భోగికృతః కృష్ణః సర్వవాతవికారకృత్
పీతో మణ్డలిజః శోథో మృదుః పిత్తవికారవాన్ ౧౭
రాజిలోత్థో భవేద్ దంశః స్థిరశోథశ్చ పిచ్ఛిలః
పాణ్డుః స్నిగ్ధోఽతిసాన్ద్రా సృక్ సర్వశ్లేష్మవికారకృత్ ౧౮
అశ్వత్థదేవాయతనశ్మశానవల్మీకసన్ధ్యాసు చతుష్పథేషు
యామ్యే చ దష్టాః పరివర్జనీయా ఋక్షే సిరామర్మసు యే చ దష్టాః ౧౯
దర్వీకరాణాం విషమాశుఘాతి సర్వాణి చోష్ణే ద్విగుణీభవన్తి
అజీర్ణపిత్తాతపపీడితేషు బాలేషు వృద్ధేషు బుభుక్షితేషు ౨౦
క్షీణక్షతే మోహిని కుష్ఠయుక్తే రూక్షేఽబలే గర్భవతీషు చాపి
శస్త్రక్షతే యస్య న రక్తమేతి రాజ్యో లతాభిశ్చ న సంభవన్తి ౨౧
శీతాభిరద్భిశ్చ న రోమ హర్షో విషాభిభూతం పరివర్జయేత్తమ్
జిహ్మం ముఖం యస్య చ కేశశాతో నాసావసాదశ్చ సకణ్ఠభఙ్గః ౨౨
కృష్ణః సరక్తః శ్వయథుశ్చ దంశే హన్వోః స్థిరత్వం చ వివర్జనీయః
వర్తిర్ఘనా యస్య నిరేతి వక్త్రాద్రక్తం స్రవేదూర్ధ్వమధశ్చ యస్య ౨౩
దంష్ట్రానిపాతాశ్చతురశ్చ యస్య తం చాపి వైద్యః పరివర్జయేచ్చ
ఉన్మత్తమత్యర్థముపద్రుతం వా హీనస్వరం వాఽప్యథవా వివర్ణమ్ ౨౪
సారిష్టమత్యర్థమవేగినం చ జ్ఞాత్వా నరం కర్మ న తత్ర కుర్యాత్
జీర్ణం విషఘ్నౌషధిభిర్హతం వా దావాగ్నివాతాతపశోషితం వా ౨౫
స్వభావతో వా గుణవిప్రహీనం విషం హి దూషీవిషతాముపైతి
వీర్యాల్పభావాన్న నిపాతయేత్తత్ కఫాన్వితం వర్షగణానుబన్ధి ౨౬
తేనార్దితో భిన్నపురీషవర్ణో వైగన్ధ్యవైరస్యయుతః పిపాసీ
మూర్చ్ఛా భ్రమం గద్గదవాగ్వమిం చ విచేష్టమానోఽరతిమాప్నుయాద్వా ౨౭
ఆమాశయస్థే కఫవాతరోగీ పక్వాశయస్థేఽనిలపిత్తరోగీ
భవేత్ సముద్ధ్వస్తశిరోరుహాఙ్గో విలూనపక్షస్తు యథా విహఙ్గః ౨౮

స్థితం రసాదిష్వథవా యథోక్తాన్ కరోతి ధాతుప్రభవాన్ వికారాన్
కోపం చ శీతానిలదుర్దినేషు యాత్యాశు పూర్వం శృణు తస్య రూపమ్ ౨౯
నిద్రా గురుత్వం చ విజృమ్భణం చ విశ్లేషహర్షావథవాఽఙ్గమర్దమ్
తతః కరోత్యన్నమదావిపాకావరోచకం మణ్డలకోఠజన్మ ౩౦
మాంసక్షయం పాదకరప్రశోథం మూర్చ్ఛా తథా ఛర్దిమథాతిసారమ్
దూషీవిషం శ్వాసతృషాజ్వరాంశ్చ కుర్యాత్ ప్రవృద్ధిం జఠరస్య చాపి ౩౧
ఉన్మాదమన్యజ్జనయేత్తథాఽన్యదానాహమన్యత్క్షపయేచ్చ శుక్రమ్
గాద్గద్యమన్యజ్జనయేచ్చ కుష్ఠం తాంస్తాన్వికారాంశ్చ బహుప్రకారాన్ ౩౨
దూషితం దేశకాలాన్నదివాస్వప్నైరభీక్ష్ణశః
యస్మాత్ సందూషయేద్ధాతూ॑ స్తస్మాద్ దూషీవిషం స్మృతమ్ ౩౩
సాధ్యమాత్మవతః సద్యో యాప్యం సంవత్సరోత్థితమ్
దూషీవిషమసాధ్యం స్యాత్ క్షీణస్యాహితసేవినః ౩౪
సౌభాగ్యార్థం స్త్రియః స్వేదం రజో నానాఙ్గజాన్ మలాన్
శత్రుప్రయుక్తాంశ్చ గరాన్ ప్రయచ్ఛన్త్యన్నమిశ్రితాన్ ౩౫
తైః స్యాత్ పాణ్డుః కృశోఽల్పాగ్నిర్గరశ్చాస్యోపజాయతే
మర్మప్రధమనాధ్మానం హస్తయోః శోథలక్షణమ్ ౩౬
జఠరం గ్రహణీదోషో యక్ష్మా గుల్మః క్షయో జ్వరః
ఏవంవిధస్య చాన్యస్య వ్యాధేర్లిఙ్గాని దర్శయేత్ ౩౭
యస్మాల్లూనం తృణం ప్రాప్తా మునేః ప్రస్వేదబిన్దవః
తస్మాల్లూతాస్తు భాష్యన్తే సంఖ్యయా తాశ్చ షోడశ ౩౮
తాభిర్దష్టే దంశకోథః ప్రవృత్తిః క్షతజస్య చ
జ్వరో దాహోఽతిసారశ్చ గదాః స్యుశ్చ త్రిదోషజాః ౩౯
పిడకా వివిధాకారా మణ్డలాని మహాన్తి చ
శోథా మహాన్తో మృదవో రక్తాః శ్యావాశ్చలాస్తథా ౪౦

సామాన్యం సర్వలూతానామేతద్ దంశస్య లక్షణమ్
దంశమధ్యే తు యత్ కృష్ణం శ్యావం వా జాలకాచితమ్ ౪౧
ఊర్ధ్వాకృతి భృశం పాకం క్లేదశోథజ్వరాన్వితమ్
దూషీవిషాభిర్లూతాభిస్తద్దష్టమితి నిర్దిశేత్ ౪౨
శోథః శ్వేతాః సితా రక్తాః పీతా వా పిడకా జ్వరః
ప్రాణాన్తికాశ్చ జాయన్తే శ్వాసహిక్కాశిరోగ్రహాః ౪౩
ఆదంశాచ్ఛోణితం పాణ్డుమణ్డాని చ జ్వరోఽరుచిః
లోమహర్షశ్చ దాహశ్చాప్యాఖుదూషీవిషార్దితే ౪౪
మూర్చ్ఛాఙ్గశోథవైవర్ణ్యక్లేద శబ్దాశ్రుతిజ్వరాః
శిరోగురుత్వం లాలాసృక్ఛర్దిశ్చాసాధ్యమూషికైః ౪౫
కార్ష్ణ్యం శ్యావత్వమథవా నానావర్ణత్వమేవ వా
మోహో ఽథ వర్చసో భేదో దష్టే స్యాత్ కృకలాసకై ౪౬
దహత్యగ్నిరివాదౌ చ భినత్తీవోర్ధ్వమాశు చ
వృశ్చికస్య విషం యాతి దంశే పశ్చాత్తు తిష్ఠతి ౪౭
దష్టోఽసాధ్యశ్చ హృద్ఘ్రాణరసనోపహతో నరః
మాంసైః పతద్భిరత్యర్థం వేదనార్తో జహాత్యసూన్ ౪౮
విసర్పః శ్వయథుః శూలం జ్వరశ్ఛర్దిరథాపి చ
లక్షణం కణభైర్దష్టే దంశశ్చైవావసీదతి ౪౯
హృష్టలోమోచ్చిటిఙ్గేన స్తబ్ధలిఙ్గో భృశార్తిమాన్
దష్టః శీతోదకేనేవ సిక్తాన్యఙ్గాని మన్యతే ౫౦
ఏకదంష్ట్రార్దితః శూనః సరుజః పీతకః సతృట్
ఛర్దిర్నిద్రా చ సవిషైర్మణ్డూకైర్దష్టలక్షణమ్ ౫౧
మత్స్యాస్తు సవిషాః కుర్యుదాహం శోథం రుజం తథా
కణ్డూం శోథం జ్వరం మూర్చ్ఛా సవిషాస్తు జలౌకసః ౫౨

విదాహం శ్వయథుం తోదం స్వేదం చ గృహగోధికా
దంశే స్వేదం రుజం దాహం కుర్యాచ్ఛతపదీవిషమ్ ౫౩
కణ్డూమాన్ మశకైరీషచ్ఛోథః స్యాన్మన్దవేదనః
అసాధ్యకీటసదృశమసాధ్యమశకక్షతమ్ ౫౪
సద్యః ప్రస్రావిణీ శ్యావా దాహమూర్చ్ఛాజ్వరాన్వితా
పిడకా మక్షికాందశే తాసాం తు స్థగికాఽసుహృత్ ౫౫
చతుష్పద్భిర్ద్విపద్భిశ్చ నఖదన్తవిషం చ యత్
శూయతే పచ్యతే వాపి స్రవతి జ్వరయత్యపి ౫౬
శ్వశృగాలతరక్ష్వృక్షవ్యాఘ్రాదీనాం యదాఽనిలః
శ్లేష్మప్రదుష్టో ముష్ణాతి సంజ్ఞాం సంజ్ఞావహాశ్రితః ౫౭
తదా ప్రస్రస్తలాఙ్గులహనుస్కన్ధోఽతిలాలవాన్
అవ్యక్తబధిరాన్ధశ్చ సోఽన్యోన్యమభిధావతి ౫౮
ప్రమూఢోఽన్యతమస్త్వేషాం ఖాదన్విపరిధావతి
తేనోన్మత్తేన దష్టస్య దంష్ట్రిణా సవిషేణ తు ౫౯
సుప్తతా జాయతే దంశే కృష్ణం చాతిస్రవత్యసృక్
దిగ్ధవిద్ధస్య లిఙ్గేన ప్రాయశశ్చోపలక్షితః ౬౦
యేన చాపి భవేద్దష్టతస్య చేష్టాం రుతం నరః
బహుశః ప్రతికుర్వాణః క్రియాహీనో వినశ్యతి ౬౧
దంష్ట్రిణా యేన దష్టశ్చ తద్రూపం యస్తు పశ్యతి
అప్సు చాదర్శబిమ్బే వా తస్య తద్రిష్టమాదిశేత్ ౬౨
త్రస్యత్యకస్మాద్యోఽభీక్ష్ణం దృష్ట్వా స్పృష్ట్వాఽపి వా జలమ్
జలత్రాసం తు తం విద్యాద్రిష్టం తదపి కీర్తితమ్ ౬౩
అదష్టో వా జలత్రాసీ న కథంచన సిద్ధ్యతి
ప్రసుప్తో వోత్థితో వాఽపి స్వస్థస్త్రస్తో న సిద్ధ్యతి ౬౪

ప్రశాన్తదోషం ప్రకృతిస్థధాతుమన్నాభికామం సమమూత్రవిట్కమ్
ప్రసన్నవర్ణేన్ద్రియచిత్తచేష్టం వైద్యోఽవగచ్ఛేదవిషం మనుష్యమ్ ౬౫

అథ విషయానుక్రమణికా

జ్వరోఽతిసారో గ్రహణీ చార్శోఽజీర్ణం విసూచికా
అలసశ్చ విలమ్బీ చ క్రిమిరుక్పాణ్డుకామలాః ౧
హలీమకం రక్తపిత్తం రాజయక్ష్మా ఉరఃక్షతమ్
కాసో హిక్కా సహ శ్వాసైః స్వరభేదస్త్వరోచకః ౨
ఛర్దిస్తృష్ణా చ మూర్చ్ఛాద్యా రోగాః పానాత్యయాదయః
దాహోన్మాదావపస్మారః కథితోఽథానిలామయః ౩
వాతరక్తమూరుస్తమ్భ ఆమవాతోఽథ శూలరుక్
పక్తిజం శూలమానాహ ఉదావర్తోఽథ గుల్మరుక్ ౪
హృద్రోగో మూత్రకృచ్ఛ్రం చ మూత్రాఘాతస్తథాఽశ్మరీ
ప్రమేహో మధుమేహశ్చ పిడకాశ్చ ప్రమేహజాః ౫
మేదస్తథోదరం శోథో వృద్ధిశ్చ గలగణ్డకః
గణ్డమాలాఽపచీ గ్రన్థిరర్బుదః శ్లీపదం తథా ౬
విద్రధిర్వ్రణశోథశ్చ ద్వౌ వ్రణౌ భగ్ననాడికే
భగన్దరోపదంశౌ చ శూకదోషస్త్వగామయః ౭
శీతపిత్తముదర్దశ్చ కోఠశ్చైవామ్లపిత్తకమ్
విసర్పశ్చ సవిస్ఫోటః సరోమాన్త్యో మసూరికాః ౮
క్షుద్రాస్యకర్ణనాసాక్షిశిరఃస్త్రీబాలకామయాః
విషం చేత్యయముద్దిష్టో రుగ్వినిశ్చయసంగ్రహః ౯
సుభాషితం యత్ర యదస్తి కిఞ్చిత్తత్సర్వమేకీకృతమత్ర యత్నాత్
వినిశ్చయే సర్వరుజాం నరాణాం శ్రీమాధవేనేన్దుకరాత్మజేన ౧౦
యత్కృతం సుకృతం కిఞ్చిత్కృత్వైవం రుగ్వినిశ్చయమ్

ముఞ్చన్తు జన్తవస్తేన నిత్యమాతఙ్కసన్తతిమ్ ౧౧

ఇతి శ్రీమాధవకరవిరచితం మాధవనిదానం సమాప్తమ్

సమాప్తశ్చాయం గ్రన్థః